

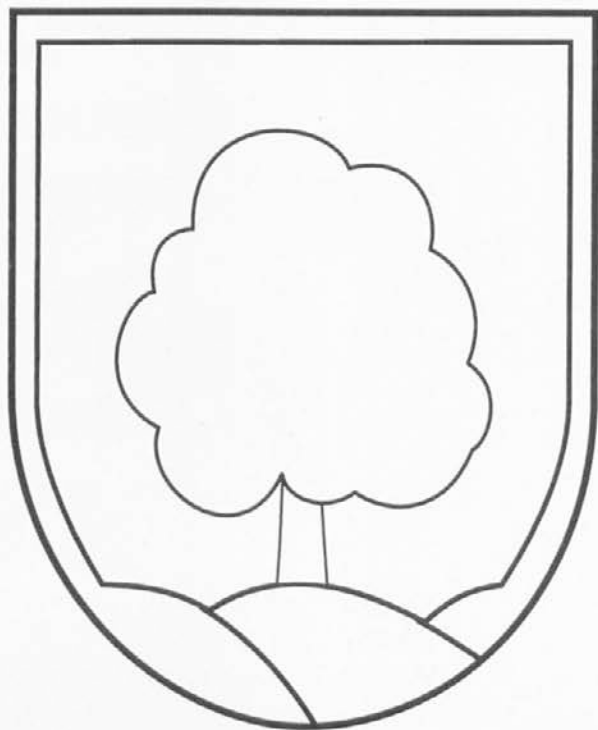

**ZGODOVINA
RAZISKAVE
KULTURA
JUBILEJI
ŠPORT
ZANIMIVOSTI**

KOROSKI FUŽINAR

LETO 49 ŠT. 2 DECEMBER 1999 450 SIT

POKROVITELJI

OBČINA RAVNE NA KOROŠKEM

Gačnikova pot 5
2390 Ravne na Koroškem

OBČINA MEŽICA

Trg svobode 1
2392 Mežica

**OBČINA
ČRNA NA
KOROŠKEM**

Center 101
2393 Črna na Koroškem

OBČINA PREVALJE
TRG 2A
2391 PREVALJE

Biro za Varnost pri Delu - Ravne, d.o.o.

Koroška c. 14 / 2390 Ravne na Koroškem / tel. & fax: (0602) 20-828

POOBLAŠČENO PODJETJE ZA IZVAJANJE
STROKOVNIH NALOG S PODROČJA
VARSTVA PRI DELU IN VARSTVA PRED POŽAROM

SŽ

OPREMA RAVNE, d.o.o.

pnevmatika, hidravlika, orodja in tehnološke linije
Koroška c. 14, 2390 Ravne na Koroškem, Slovenija

VSEBINA

OB 100-LETNICI UKINITVE
PREVALJSKE ŽELEZARNE	2	IZZIV DRUGAČNOSTI
V ŠPORTU	33
Alojz Krivograd		Marijan Lačen	
ZGODOVINA OBDRAVSKE
ŽELEZNIŠKE PROGE		I. ABILYMPIADA V SLOVENIJI	36
"Železna cesta", ki je nadomestila splave	7	Fabio Feregotto	
Andreja in Karol Rustja			
UTRINKI IZ PRETEKLOSTI		PREDSTAVITEV VZAJEMNE
Novost med prostovoljnimi
zdravstvenimi zavarovanji	37
Poroka Zofke Ivartnik in Franca Šetine	11	Vilko Rek	
Ervin Wlodyga			
STARA ULICA
NA RAVNAH NA KOROŠKEM	12	NA PLESNEM USPOSABLJANJU
V NEW YORKU	
Ivo Ivanovič, Nace Kramberger,
Daliborka Lukič in Elvis Mulaosmanovič;
mentorica Metka Horjak		Mesto, v katerem vlada urejen kaos	38
		Dominika Potočnik	
KONSERVATORSKO-RESTAVRATORSKA
DEJAVNOST V KOROŠKEM MUZEJU
RAVNE NA KOROŠKEM	19	ŽIVLJENJE IN ŠTUDIJ
V BUDIMPEŠTI	40
Vanja Ferk		Katarina Keber	
V PAJČEVINI SPOMINA
HERMANA VOGLA	20	80 LET PLANINSKEGA DRUŠTVA
PREVALJE	
Marijan Mauko		Jubilej, ki laska in obvezuje	42
		Andreja Čibron-Kodrin	
STRAŠLJIVE POVEDKE
S KOTULJSKEGA	23	PABERKI S PLEZALNE POTI PO ZDA
V deželi plezalnih užitkov,
čudes narave in zanimivih ljudi	46
Bojana Verdinek		Brane Vezonik	
ŽIVALSKI FRAZEMI
V PREŽIHU POŽGANICI	27	VABILO NA NEDELJSKI IZLET
S flosom po Dravi
Miniaturni svet železnice	49
Vanja Benko		Andreja Čibron-Kodrin	

OB 100-LETNICI UKINITVE PREVALJSKE ŽELEZARNE

Alojz Krivograd

Ne bomo razpravljali podrobno o zgodovini prevaljske železarne, ker je ta opisana v zborniku *Sporočilo ugaslega plavža, Železarna Prevalje 1835–1899*, ki je izšel letos septembra, ko so se na Prevaljah spominjali teh žalostnih dogodkov. Na kratko bomo posegli v zgodovino železarstva na Koroškem pred njenim nastankom, njen razvoj pa poskušali prikazati v povezavi z dogajanjem v avstrijski državi in tudi v Evropi.

NASTANEK PRVIH INDUSTRIJSKIH OBRATOV

Prvi industrijski obrati na Slovenskem in tudi na Koroškem so začeli nastajati v 17. st., v Evropi pa v 16. st. To je bil čas prvih oblik kapitalističnega gospodarstva, založništva, enostavne kooperacije in manufakture. To pomeni, da so takrat začeli trgovci, ki so si nabrali dovolj denarja (kapitala), v velikem obsegu organizirati proizvodnjo materialnih dobrin zunaj stare, že dobro utečene obrti, ki je bila v trgih in mestih organizirana v srednjeveške cehovske organizacije. Najstarejše je bilo založništvo (v Italiji že v 14. st.). Trгоvec je posamezne izdelovalce, npr. v 17. st. kopače rude okoli Mežice zalagal z denarjem, orodji, s hrano in z drugimi potrebščinami, da so mu v zameno izročali rudo ali pa že natopljen svinec. Druga, mlajša oblika je bila enostavna kooperacija, ko je trgovec postavil delavnico in so v njo prihajali delavci. Vsak posameznik je izdelek, npr. čevlji, izdelal od začetka do konca. Novejša oblika je bila manufaktura, kjer je bila dosledno izpeljana delitev dela po postopkih izdelave tako, kakor je danes v industriji. Razlika je v tem, da je takrat prevladovalo ročno delo.

V tem obdobju se je uveljavila v večini evropskih držav, tako tudi v Avstriji, absolutna oblast vladarjev, ki so s svojo dvorno administracijo vedno bolj podpirali nove oblike proizvodnje, predvsem pa dve gospodarski veji: rudarstvo in železarstvo. Seveda je šlo za oboroževanje in za davke, ki so jih morali plačevati vedno bolj bogati podjetniki.

V okviru opisanega razvoja, ki je zajel tudi Avstrijo, so v 17. in 18. st. v naših treh dolinah začeli nastajati železarski obrati – predvsem zaradi naravnih danosti (ruda, vodna energija, gozdovi) in družbenih razmer (domača delovna sila, ljudje s kapitalom in dovolj veliko tržišče). Leta 1620 je Melhior Puc, ki je imel svoje obrate v Labotski dolini, v Črni postavil dve talilni peči (verjetno na volka) in pri Prčniku v Javorju začel kopati železovo rudo. 1624. leta je njegove obrate kupil grof Thurn. V 1. polovici 18. st. je dobil bivši Thurnov upravnik Schlangenberg železarske obrate pod dvorcem Ravne, leta 1807 jih je kupil grof Thurn. Letnice nastanka ravenske železarne do danes ni bilo mogoče ugotoviti. Leta 1714 je začetek železarne v Mislinji, katere lastnik je bil Ernest Josef Handžič. Leta 1770 so grofje Thurni začeli s kovaškimi obrati v Mežici. Tovarna kos v Slovenj Gradcu je nastala leta 1773, železarski obrat na Muti pa 1786. leta. Seveda je treba takoj dodati, da nastanek teh obratov ni samostojen pojav, ampak rezultat večstoletnega razvoja koroškega in štajerskega železarstva na območju Hüttenberga in gornjega toka reke Mure, kjer so to kovino začeli pridobivati že pred 12. st.

V Mežiški dolini so se Thurni uveljavili kot lastniki vseh treh železarskih obratov, v ostalih železarnah sedanje koroške krajine pa so se ohranili posamezni lastniki do konca 19. st., medtem ko se je lastniška razdrobljenost ohranila v svinčevem rudarstvu okoli Mežice do sredine druge polovice 19. st.

TEHNIKA IN TEHNOLOGIJA PRIDOBIVANJA ŽELEZA

Naslednje vprašanje je, s kakšno tehniko in tehnologijo so pridobivali železo v obravnavanem obdobju. Na območju Hüttenberga, kjer so bila bogata ležišča železne rude, znana že v rimskem času (noriško železo), so jo kopali že globoko v srednjem veku in jo tu topili, to se pravi, pridobivali železo, ki so ga na kraju samem predelovali v izdelke ali pa prodajali "surovega" za izdelavo uporabnih predmetov. Pozneje, ko so že poznali plavž na oglje, so surovo železo (grodelj) sami predelovali v kovno železo in ga prodajali kot surovino za končne izdelke.

Znano je, da v Mežiški dolini ni pravih zalog železove rude, zato je Thurn kmalu opustil rudnik v Javorju zaradi

nepomembnih količin in slabe kakovosti rude. V tem času in še pozneje so vsi omenjeni obrati uvažali grodelj iz znanih hüttenberških središč, kot sta bila Heft in Lölling. Izjema je bila železarna v Mislinji, kjer so postavili peč na volka 1753. leta in od takrat so Mislinjčani kopali rudo na bližnjem pohorskem območju, kakor dokumenti izpričujejo, vse do sredine 50. let 19. st. Osnova za razvoj železarstva v južni Koroški in v naših treh dolinah je bila vodna sila za pogon vodnih kladiv in mehov in gozdovi, kjer so kuhali oglje za segrevanje različnih ognjev in peči za predelavo grodlja.

Kakor v Evropi, tako tudi v okolici Hüttenberga, so v 12. in 13. st. prevladovali vetrne peči po pobočjih, kjer so pač kopali železno rudo. V tem obdobju so jih začeli opuščati in v dolinah ter grapah na novo postavljati peči na volka. Tu so vodna kolesa poganjala kladiva in mehove, ki so dovajali zrak v omenjene peči. Kakor pravijo, je bila to prva gospodarska inovacija v železarstvu. V prvem primeru so stale peči na vetrovni legah, da je veter, ki je pihal skozi odprtino na ognjišče, pospeševal gorenje in dvigal temperaturo, v drugem primeru je voda trajno opravljala to delo in je še poganjala kladiva. S tem se je celoten postopek občutno pocenil.

V pečeh na volka ali v vetrnih pečeh in v vseh ostalih napravah nad zemljo ali v kotanjah v njej, ki so jih kurili z lesom ali ogljem, so od železne dobe naprej na dnu ognjišča dobili železno grudo, pomešano z žlindro. Tako grudo so na Slovenskem imenovali volk. "Votka" so razkosali na več delov, ki so jih žarili, in kar iz njih kovali izdelke ali železo za nadaljnjo uporabo. Peč je bila zidana, jaškaste oblike in štirioglasta, visoka 2 do 3 m. Ob tleh je imela štirioglasto odprtino, ki so jo zadelali z ilovico, z zadnje strani dovajali zrak, od zgoraj pa vsipavali oglje in rudo. Železo se je začelo topiti in na dnu se je strdilo v kepo. Po končanem delu so razbili glinasta vrata in "volka" potegnili ven.

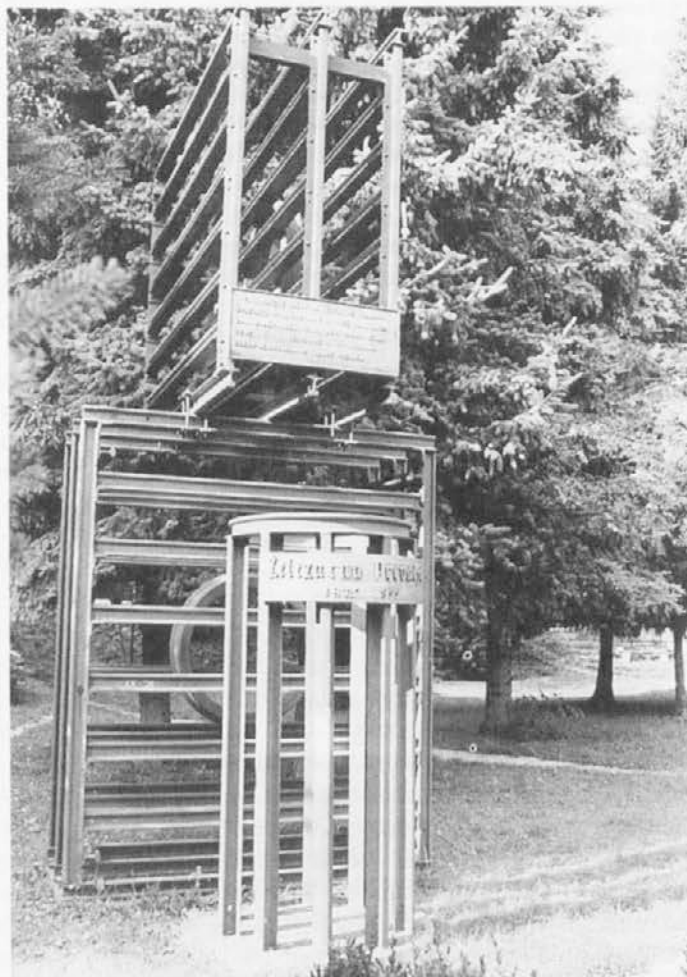
Od 14. st. pa še globoko v 18. st. so na Slovenskem in v širšem avstrijskem območju prevladovali peči na volka. Do konca 18. st. so jih večinoma odpravili. Že v 16. st. so na Nemškem prišli do nove peči, ki je dajala tekoče železo, to je že bila visoka peč ali plavž. Že 1541. leta so v Kreamsbrücknu na Koroškem postavili tako peč.

Prehod s stare na novo peč je bil počasen. Do sprememb je prišlo zato, ker so zaradi vedno večjega povpraševanja po železu gradili venomer večje peči na volka in stalno dodajali večje mehove in tako povečevali temperaturo, da se je železo začelo topiti. Že prvi plavž, ki smo ga omenili, je bil višji od 5 m. Značilno za tisti čas je bilo, da so vlivali železo iz teh peči v podolgovate kotanje v pesku, ki so jih naredili pred izlivno odprtino, in so dobili podolgovate, plavutim podobne kose grodlja (surovega železa). Šele Marija Terezija je ukazala z redom leta 1759 ulivati štirioglaste kose, da so uporabili manj oglja pri nadaljnji predelavi.

Sedaj, ko so pridobivali tekoči grodelj, je prišlo do novih težav. Pri visoki vročini in uporabi oglja je tekoče železo prejelo veliko več ogljika, zato so dobili surovo železo, a je bilo krhko in neuporabno, pa ga je bilo treba razogljčiti. V železu, ki so ga dobili v pečeh na volka, je bilo

manj ogljika, zato je bilo uporabno, ker se ga je dalo kovati. Nemški strokovnjaki, ki se ukvarjajo z zgodovino železarstva, so ugotovili, da velja za obravnavano obdobje naslednje: Če je bilo v železu od 0,4 % do 1,2 % ogljika, je bilo jeklo; če ga je bilo 1 % do 2,5 %, je bilo kovno železo; če pa 2,5 % do 4,5 % pa surovo železo, po naše grodelj.

Grodlju so jemali ogljik v različnih ognjih za plemenjenje železa in pridobivanje jekla. Ta postopek imenujemo tudi presnanje ali žilavljenje. V teh ognjih, ki so bili podobni kovaškimi, so kurili z ogljem in vpihavali zrak. Grodelj se je topil in stekel na dno, zaradi vpihanja zraka in dodajanja žlindre ter mešanja je ogljik oksidiral, železo z manj ogljika je postalo testasto, zaradi tega se je sprijelo v grude in so ga v nadaljnjem postopku kovali pri temperaturah kovaškega varjenja v kose jekla ali kovnega železa. Pojasniti moramo tole: Ko se je grodelj stopil in zgubil določeno količino ogljika, je tekoče železo postalo testasto in se je sprejelo v grude. To se je dogajalo zaradi tega: Več ogljika vsebuje železo, nižje je njegovo tališče. Manj ga ima, višje je njegovo tališče. Npr.: če železo vsebuje 4,3 % ogljika, se začne topiti pri 1150°C, čisto železo pa pri 1540°C. Kovali so z različnimi kladivi na vodni pogon. Za žarjenje in kovaško varjenje so uporabljali plamenske peči, v katerih je bilo gorišče ločeno od železa, ki so ga žarili. Plameni so sikali skozi vodoravni kamin in segrevali vloženi kos železa.

Od leta 1987 stoji v parku na Prevaljah pomnik v spomin na fužinarstvo na Prevaljah – izdelan iz tračnic prevaljske železarne. (Foto: A. Č.)

Na opisani način so železo presnali oziroma razogljjevali vse do uvedbe pudlanja. Leta 1784 je Anglež Henry Cort prijavil patent za nov način presnanja, ki so ga na Angleškem vpeljali v polni meri po letu 1790. Nova peč, ki so jo pozneje imenovali pudlovka, se ni dosti razlikovala od plamenske peči. Novo je bilo to, da je namesto oglja na rešetkah, ki jih prej ni bilo, gorel črn premog ali koks. Od kurjača je vodil raven kamin za kak meter ali več v prostor za presnanje – pudlanje, ki je bil nekoliko nižje, tako da so vroči plini in plamen sikali, lahko bi rekli, preko stopnice na vložek in naprej v dimnik. Kot vložek so dali grodelj in žlindro. V Angliji je bilo črnega premoga dovolj, od leta 1735 pa je v tej deželi že deloval prvi plavž na koks.

Ko se je grodelj začel topiti, se je v njem zaradi oksidacije, ki so jo pospeševali z mešanjem s posebnimi orodji, zmanjševala količina ogljika in drugih elementov, npr. silicija in mangana. Čistejše železo je postajalo testasto in so ga oblikovali v kašasto grudo (imenovano lupa) in na Ravnah npr. razdelili na 4 ali 5 kep, posamezne potegnili iz peči in jih hitro skovali v štirioglate velike bete. Te so razžarili in jih zvaljali v različno debele drogove okroglih in štirioglatih profilov. Zakaj se je grodelj najprej stopil in nato takoj postajal testast, smo že povedali.

Pri pudlanju je bilo poleg uporabe cenejšega črnega premoga pomembno še to, da so dodali kalibrne valje, s tem pa je odpadlo večkratno kovanje. Tudi mehovi so postali nepotrebni. Ravno pocenitev razogljjevanja železa in ker je bil vložek veliko večji kot na starih ognjih, je bila velika prednost za Angleže, ki so se v 60. letih razvili v prvo železarsko velesilo. Pred pudlanjem je bilo angleško železarstvo na približno enaki stopnji kakor evropsko. Morali so celo uvažati železo iz Evrope (Švedske in Rusije) in so prevzemali tudi tehniške izume. Po mnenju nekaterih se je s tem zaključilo pomembno obdobje železarstva v Evropi in pri nas.

Naslednje obdobje lahko zakoličimo od odprave celinske zapore oziroma od odhoda Francozov s slovenskega ozemlja (1814/1815) do konca 50. let 19. st. Napoleonske vojne, ki so zajele Evropo od Španije do Moskve, so temeljito pretresle evropski politični, družbeni in gospodarski sistem. Napoleonu je uspelo v letih 1809–1814 podvreči si južni in zahodni del Evrope od Dubrovnika do Švedske in utrditi t.i. celinsko zaporo. S tem je onemogočil svojim nasprotnikom Prusiji, Avstriji in Rusiji dostop na sredozemska in angleška tržišča. Po letu 1815, ko so se morali Francozi umakniti iz Evrope za svoje meje, sta rudarstvo in železarstvo na stari celini in tudi v Avstriji povečevali proizvodnjo in uvajali modernizacijo, toda le na starih tehniških osnovah.

Tako so na Koroškem in tudi v naši treh dolinah začeli zamenjavati iztrošene naprave z novimi. V Mežiški dolini, prav tako v Mislinjski, so začeli uporabljati domač rjav premog v proizvodne namene. Grofje Thurni so ga kopali že od 1802 nad Mežico, 1858 na Holmecu, mislinjska železarna ga je pridobivala v Pesju pri Šoštanju od leta 1829, od leta 1841 pa na Selah pri Slovenj Gradcu. Kako so ga uporabljali, o tem ni podatkov. Edino za Mislinjo vemo, da so ga leta 1830 kurili v "industrijskih" ognjih, ne pa v ognjih za pridobivanje grobo obdelanega železa. Kaj so bili "industrijski" ognji, v dokumentu ni pojasnjeno.

ŽELEZARNA PONESE IME PREVALJE V SVET

Sredi Mežiške doline pri naselju Na Fari se je naenkrat zgodilo nekaj novega in izjemnega. Leta 1835 se je popolnoma neznano ime Prevalje vpisalo v zgodovino ne samo koroškega, ampak evropskega železarstva. Zemljišče na desnem bregu Meže od sedanjega mostu na Leše proti sedanjemu "Pregenshausu" in še naprej je na najstarejši katastrski karti iz 1827. leta označeno ledinsko ime Prävali. Na tem zemljišču so bratje Rosthorni (bilo jih je pet, najpomembnejša sta bila August in Franz) postavili cinkarno 1824. leta in v njej uporabljali rjavi premog z Leš. Dovoljenje za izkoriščanje "črnega zlata" so pridobili 1820. leta. Ker cinkarna ni bila donosna, so jo dokončno opustili 1833. leta.

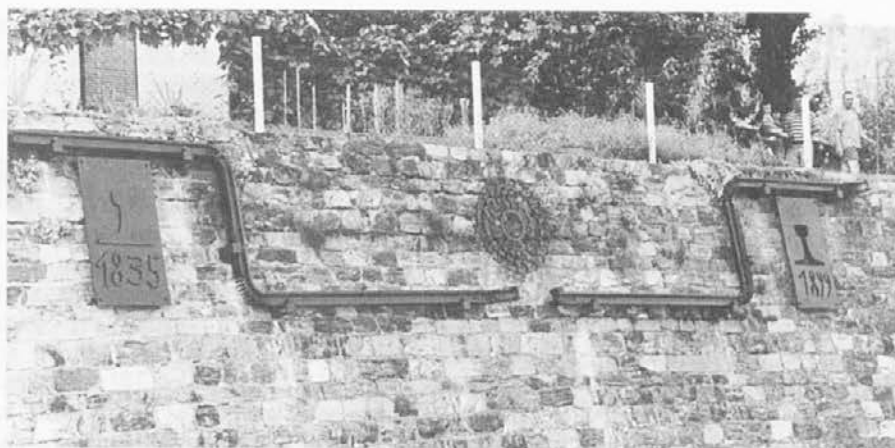
Rosthorni so imeli v svoji lasti vrsto obratov okoli Vojsperka, v letih 1828–1830 so v Frantschach postavili drugo pudlovko v Avstriji; v njej so z uspehom uporabljali les. Ker so spoznali, da ga bo kmalu zmanjkalo, so se preusmerili na svoj premog na Lešah in leta 1835 dogradili železarno z 8 pudlovkami, s 4 varilnimi pečmi z namenom, da bodo v njih kurili svoj rjavi leški premog. Veličina tega dejanja je bila v tem, da so oni bili prvi v Evropi, ki so začeli uporabljati rjavi premog v pudlovkah. Ker so bili brez izkušenj z njim, se jim je posrečilo dobiti tako visoko vročino, da se je začel grodelj topiti, šele leta 1840. Zaradi uspeha s tem premogom so se v nemških deželah začeli zanimati za prevajski postopek, ker so upali, da bodo z uporabo rjavega premoga morebiti zaustavili angleško konkurenco. Kakšni so bili uspehi, ne vemo. Naselje, ki je zraslo ob železarni, je dobilo staro ledinsko ime Prevalje.

Torej, Rosthorni so bili prvi, ki so prinesli na področje avstrijske države južno od Donave moderno in edino najboljše napravo za pridobivanje železa in jekla – pudlovko, ki so jo Angleži uvedli v redno obratovanje že 1790. leta. Prva pudlovka v Avstriji je začela delati v Vitkovicah na Moravskem, druga v Frantschach, tretja pa na Prevaljah. Priznati moramo, da je bilo to dejanje kljub vsemu zamudniško. Potem so na Koroškem postavljali pudlovke še v naslednjih železarnah: v Črni (1838), v Lipici (1841), v Mislinji (1851), na Ravnah (1853/54), v Področci (1854), v Reberci (1860) in v Podljubelju (1881). Zadnji dve sta bili postavljeni takrat, ko so te peči že odigrale svojo zgodovinsko vlogo. Tudi neopravičeno dolgo so živele, saj so jih na Ravnah odstranili šele leta 1943.

Prevaljska železarna ni bila moderna samo zaradi pudlovk, nove opreme in valjev, ki so jih te peči vedno imele ob sebi, ampak tudi zato, ker so jo lastniki namenili za proizvodnjo modernega materiala, t.j. železniških tračnic in drugega železniškega materiala, kajti v Avstriji so takrat začeli graditi železniško omrežje. Ker so se lastniki usmerili predvsem na izdelavo tračnic, vagonskih osi in koles, so čez 25 let zašli v resne težave, o čemer bomo govorili pozneje. Ferdinandovo ali severno železnico na Češkem so začeli graditi 1838. leta. Naročilo so dobili Rosthorni, tračnice pa je bilo treba dobaviti že 1837. leta, pudlanje z rjavim premogom pa še ni steklo. Zato so morali cagljne (grobo obdelano železo v obliki štiriogelnih betov) kupovati od

**Spominska
skulptura
na škarpi
iz blokov
žlindre
v središču
Prevalj,
postavljena
letošnjega
septembra,
govori s simboli.**

(Foto: A. Č.)

drugih železarn, da so jih na Prevaljah valjali v železniške tračnice. Šele od leta 1840 so jih valjali iz domačih pudlanih cagljjev. Višek razvoja je železarna dosegla v 40. in 50. letih. V tem obdobju so njihovi izdelki po kakovosti dosegli evropski vrh. O tem priča priznanje, ki so ga dobili leta 1852 na Dunaju, da so njihove tračnice dosegle najvišjo kakovost. Izumili so vrsto novih naprav, med najpomembnejšimi so bile stopničaste rešetke, na katerih je bilo možno kuriti premogov drobir, kajti leški premog je tak, da se ga je zdrobilo 30 %. Ta naprava je precej pocenila uporabo premoga. Zaradi teh uspehov je podjetje slovelo daleč po Evropi. Kljub temu in dobri prodaji so se Rosthorni stalno borili z denarnimi težavam in že 1843. leta so najbogatejšemu koroškemu podjetniku Eugenu Dickmannu-Secherauu prodali polovico prevaljskega podjetja za 150.000 gld (goldinarjev). Železarna je šla svojo pot naprej in 1855. leta so dogradili Evgenovo halo (ime po Dickmannu) ter v njej začeli uporabljati paro. Konec 50. let so se ne samo lastniki Prevalj, ampak vsi železarji na Koroškem, srečali z novimi družbenimi pojavi, to je pa pomenilo nove težave in probleme.

Z družbenimi spremembami se začenja za železarstvo tretje obdobje, ki je trajalo do "črnega petka" na Dunaju, ki se je zgodil 9. maja 1873. leta. Prva značilnost tega obdobja je bil izreden razvoj tehnologije: Po Evropi so začeli graditi plavže na koks, leta 1855 je Anglež Henry Bessemer patentiral hruškasto posodo, v kateri so iz tekočega železa izdelovali jeklo. Ta postopek je nadomestil pudlanje. To sta samo dva primera. Drugič, po vsej Evropi je proizvodnja čedalje bolj presegala povpraševanje. Tretjič, avstrijska država je začela zniževati carine na tuje blago. Četrto, Avstrija je začela zgubljeni tržišča. Z vojno proti Piemontu in Franciji leta 1859 je zgubila Lombardijo, po avstrijsko-pruski vojni 1866. leta je morala Italijanom odstopiti Benečijo. Leta 1867 se je Avstrija preuredila v Avstro-Ogrsko in Ogrska je z visokimi carinami ščitila svojo železarstvo. Vse tedežele so bile zgubljene za koroške železarne in seveda tudi za prevaljsko, kamor so prodajali večino svojih izdelkov. Petič, zaradi drage nove tehnologije in hude konkurence so podjetniki opuščali tovarne ali pa se združevali v velika podjetja. Tako so se koroške železarne in z njimi Prevalje, ki so bile odvisne od gradljarja iz Löllinga, leta 1869 povezale v veliko družbo, imenovano Hüttenberška železarska družba (Hüttenberger Eisenwerksgesellschaft).

Že 1858. leta je Južna železnica dobila pravico, da je lahko uvažala železniške tračnice brez carine. Leta 1861 je začela v Gradcu graditi tovarno za železniški material. Zaradi tega so Prevalje začele izgubljati posle. Poleg tega so železarno pestile prometne zagate, ki so jih odpravili z izgradnjo železnice Maribor-Celovec leta 1863. Zaradi vedno večje konkurence na trgu železniškega materiala so začeli izdelovati "komercialno" valjano blago. Zategadelj so leta 1860 zgradili novo valjarno, leta 1862 pa Francovo halo. Vsi valjarski obrati skupaj so izdelovali 320 vrst valjanih izdelkov po velikosti in oblikah profilov. Desetčlanska Rosthornova družina je drsela v nerešljive denarne zagate in leta 1861 so imeli le še 30 % delnic, Dickmann pa 70 %. Že leta 1866 so zgubili vse deleže, ker so bili prezadolženi, edino Franz iz prve generacije petih bratov je obdržal 12 %. Z njegovo smrtjo leta 1877 je rod Rosthornov za večno izstopil iz zgodovine koroškega železarstva.

Povedali smo že, da je leta 1869 nastala Hüttenberška železarska družba, ki je sicer računala na nadaljnjo gradnjo železnic v Avstriji, zato je leta 1870 na Prevaljah pri železniški postaji, tam, kjer je danes športni stadion, zgradila plavž na koks. To je bil prvi plavž v alpskih deželah, pomemben je tudi zato, ker je spodbudil gradnjo teh naprav v avstrijskem prostoru. Z njim so na Prevaljah prišli do svojega gradljarja.

Čez dve leti (9. maja 1873) je na Dunaju prišlo do denarnega zloma. S tem se začenja naslednje obdobje železarstva, ki je trajalo do 1914, ko se je začela 1. svetovna vojna.

Tega dne je vrednost delnicam in vrednostnim papirjem na dunajski borzi katastrofalno padla. S tem je bila Avstro-Ogrska potisnjena v svetovno krizo, ki se je pripravljala že več let. Posledice vse do konca 19. st. so bile v osnovnih črtah naslednje: številna mala podjetja so propadla, večja so se združevala v velikanske družbe, t.i. monopolne organizacije. Druga posledica je bila zlom železarstva v vzhodnih Alpah, na Koroškem, Kranjskem in južnem Štajerskem, najbolj drastično se je končalo v Mežiški dolini. To je bilo obdobje epokalnih iznajdb, v železarstvu uveljavitev martinovke, izpopolnjevanje plavža na koks in drugo. Stekel je motor z notranjim izgorevanjem, začetek elektrotehnike (elektromotor) in mikrobiologije, odkrijejo radioaktivnost itn. Če ostanemo na področju železarstva, moramo ugotoviti, da je pritiskala na koroško in avstrijsko železarstvo silna konkurenca francoskih, angleških in nemških železarn, ki so hitro uvajale novo tehnologijo,

imele v izobilju železove rude in črnega premoga ter cenen prevoz po železnicah in rekah. Šlo je za gigantske premike na področju železarstva in industrije nasploh. Samo za avstrijsko polovico države lahko ugotovimo, kako velik je bil napredek:

Leta 1860 je obratovalo 169 plavžev, njihova proizvodnja je bila 230.000 ton grodlja.

Leta 1910 je obratovalo 29 plavžev, njihova proizvodnja je bila 1.500.000 ton grodlja.

Število plavžev je padlo za 82 %, proizvodnja je narasla za 600 %.

V novih razmerah so se na Prevaljah silno trudili s plavžem. Uvožen koks je bil drag in slabe kakovosti, poskušali so dodajati domač premog, toda brez uspeha. Dodajali so oglje, kar je bilo uspešno, toda predrago. Poskusi z direktno izdelavo jekla so propadli leta 1874. Leta 1877 so nabavili Bessemerjev konverter. To je bila velika jeklena posoda v obliki hruške, ki je visela na ležajih, da jo je bilo možno obračati. V njo so vliвали tekoči grodelj neposredno iz plavža. Od spodaj so skozi šobe pod pritiskom vodili vroč zrak, ki je puhtel skozi tekoče surovo železo. Kisik je oksidiral z ogljikom in drugimi nezaželenimi elementi, npr. s silicijem, z manganom, žveplom itn. Oksidi omenjenih elementov so se izločali v obliki plinov in žilindre. To je že bilo zelo izpopolnjeno presnanje ali razogljčenje in čiščenje grodlja.

Po letu 1876 so se tržne razmere nekoliko uredile, vendar svoje zmožljivosti železarna ni mogla do kraja izkoristiti. Toda čez štiri leta so v Zeltwegu in Donawitzu dogradili dve novi tovarni za železniški material. Na Prevaljah pa so tračnice še vedno predstavljale precejšen del proizvodnje. Poleg tega so jih še mučile neurejene tarife na železnicah, kajti koroške železnice so bile precej dražje od drugih, po njih pa so dobivali železno rudo in vozili izdelke, in sicer na zahod in tudi v Italijo.

Zaradi omenjenih sprememb, tuje in domače konkurence in vsemogočih drugih težav, so se koroške in štajerske železarne leta 1881 povezale v Alpinski montantsko družbo (Österreichische-Alpine Montangesellschaft) z začetnim delniškim kapitalom 30 milijonov gld. V njo se vključila tudi Hüttenberška železarska družba s prevajško železarno in z leškimi premogovnikom. Na Gornještajerskem so začeli združevati železarsko proizvodnjo, stare obrate pa so začeli opuščati enega za drugim.

Prevaljske železarne niso pustili kar tako propasti, so jo poskušali reševati. Leta 1882 so zgradili drugi plavž na koks, skupaj s starim sta obratovala skoraj do konca. Opustili so vrsto obratov, leta 1885 tudi pudlovke. Zgradili so veliko moderno valjarno za ladijsko pločevino in težke nosilce, leta 1886 je začela uspešno obratovati, toda predrago. Leta 1895 je Alpska družba začela t.i. drugo koncentracijo čisto na novih osnovah (racionalizacija v upravi, denarnem poslovanju, kadrovska politika). Istega leta je začel s proizvodnjo nov plavž v Donawitzu, ki je menda takrat bil največji v Evropi, in pokazalo se je, da je grodelj, izdelan na Prevaljah, bil dražji za 84 %. Takoj so sklenili Prevalje opustiti. Novo valjarno so premestili v Donawitz, ostale obrate pa pustili propasti. Dne 1. julija 1899 je leški premogovnik kupil grof Henckel-Donnersmark.

Ravne so se rešile z martinovkami 1881, s specialnimi jekli, od začetka 90. let pa do 1914. s proizvodnjo za oborožitvene namene. Vse ostalo (Črna, Mežica in Mislinja) je propadlo, razen tovarne kos v Slovenj Gradcu in livarne na Muti.

Za zaključek lahko rečemo, da je prevajška železarna bila poseben pojav. Ustanovili so jo Rosthorni, po poreklu Angleži, preizkušeni podjetniki v železarstvu, s pionirsko zagnanostjo, nekoliko tudi podjetniški avanturisti. Prvi so uporabili rjavi premog za plemenjenje železa v najboljših pečeh (pudlovkah), sledilo je 20 let uspehov in izumiteljstva. Toda po smrti najpomembnejšega člana Augusta leta 1843 se je družina izčrpala in je do 1866. leta zgubila skoraj vse lastništvo. Zakaj se je to zgodilo, še ni pojasnjeno. Pod drugimi lastniki je podjetje napredovalo in se hitro moderniziralo, prav tako so se v njem ukvarjali z vsemogočimi inovacijami in s tem vzbujali pozornost daleč po avstrijski državi, toda iz denarnih težav se ni izmotalo nikoli.

Prevalje so nastale in se razvijale ob železarni takšne, kakršne so bile, in se dalje razvile v takšne, kakršne so danes. Doživele so velike spremembe z zaposlitvijo domačih ljudi in s prihodom tujih delavcev, prišli so obrtniki in trgovci, prevoznitvo se je razcvetelo. Saj je vse do zgraditve železnice dnevno prihajalo na Prevalje in od tu odhajalo po 200 konjskih vpreg. Ko so se razmere unesle, je prišlo do zloma in takrat so dolino zagnili žalost, razočaranje, strah in obup. Posledice teh žalostnih dogodkov so se čutile vse do druge svetovne vojne. Tragedija Prevalj je zelo poučna tudi za današnje razmere, ko je celotna Mežiška dolina skoraj v enakem položaju.

Literatura:

1. Jože Šorn: Premogovništvo na slovenskem ozemlju do sredine 19. stoletja, Zgodovinski časopis, 1964
2. Jože Šorn: Oris železarstva na Slovenskem, Zgodovinski časopis, 177, št.1-2
3. Jože Šorn: Pregled našega železarstva za stoletje od okoli 1760 do okoli 1960, Zgodovinski časopis, 1978, št. 3
4. Jože Šorn: Začetki industrije na Slovenskem, Obzorja Maribor, 1984
5. Ivan Mohorič: Industrializacija Mežiške doline, 1955
6. Ivan Mohorič: Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem, Maribor, 1978, 2. knj.
7. Die Österreichische-Alpine Montangesellschaft 1881-1931
8. Wilhelm Schuster: Die ehemaligen Eisenwerke der Österreichischen-Alpinen Montangesellschaft in Kärnten, Carinthia I. 1979
9. Hans Jörg Köstler: Familie von Rosthorn im Kärntener Eisenwesen des 19. Jahrhunderts mit besonderer Berücksichtigung der Werke in Prävali und Buchscheiden, Carinthia, 1989
10. Josef Schlegel: Die Eisenhütte zu Prevali in Unter-Kärnten nebst den da bei befindlichen Braunkohlen Gruben, Die k.k. montan. Lehranstalt zu Vordernberg, Jahrbuch I. (1841), Graz 1842, str. 211-219
11. Ludwig Jahne: Entwicklung und Bedeutung des Eisenwerkes Prävali, Carinthia, 1933, str.139-149

ZGODOVINA OBDRAVSKE ŽELEZNIŠKE PROGE "Železna cesta", ki je nadomestila splave

Andreja in Karol Rustja

Letos mineva 150 let, kar je pripeljal prvi vlak v Ljubljano. Preteklo je tudi 120 let od odprtja proge Dravograd–Wolfsberg–Zeltweg in 100 let od otvoritve proge Velenje–Dravograd. Med tremi železniškimi progami, ki so se spajale v Dravogradu, sedaj životari le še najstarejša, to je Obdravska proga, ki jo poznamo tudi pod imenom Koroška proga.

Op. ur.: Objavljamo prve del obširne študije o Obdravski prog, preostalo gradivo bo natisnjeno v prihodnjih številkah.

Dvajsetletna prizadevanja za gradnjo proge

Obdravska proga, to je železniška povezava Maribora prek Dravograda s Celovcem po dolini Drave, je bila načrtovana kot del transverzale Budimpešta–Maribor–Celovec–Fortezza. Obratuje od 1. junija 1863.

Čeprav je bilo splavarstvo po Dravi skozi Dravograd in Maribor precej živahno, so se poslovneži v Celovcu zelo zgodaj potegovali za železniško povezavo Celovca z drugimi industrijskimi središči in izhodom na morje. Ker jim ni uspelo, da bi glavna prometnica Dunaj–Gradec–Maribor–Ljubljana–Trst vodila skozi Celovško kotlino, so se odločili, da se nanjo priključijo z Obdravsko progjo v Mariboru ali Celju. Obrtni inšpektor Jakob Železnikar (Scheliessnig) je bil pobudnik ustanovitve posebnega odbora, ki je 9. januarja 1843 naslovil na celovški deželni odbor in posredno na cesarja spomenico o nujni gradnji Obdravske proge, s katero bi prek Beljaka in Vidma do Benetk dobili izhod na morje. Prosili so tudi za regulacijo Drave za izboljšanje njene plovnosti. Vendar je cesar Koroški obljubil razumevanje pri reševanju prometnih zagat, ne pa gradnje proge. Koroški stanovi so leta 1846 zaprosili vsaj za konjsko železnico med Mariborom in Celovcem. Prizadevanja za progjo po dolini Drave je ogrožala skupina deželnih stanov, ki je z močno podporo gospodarskih krogov na Kranjskem zagovarjala povezavo Celovca z Ljubljano skozi predor pod Ljubeljem.

Leta 1849 sta se začasni deželni odbor in celovška Trgovska in obrtna zbornica zelo zavzela za gradnjo

železniške proge. Pod vodstvom cesarjevega namestnika Schloissnigga sta ustanovila komite, ki je naslednje leto izdal spomenico o izdelavi železniškega omrežja na Koroškem in v sosedstvu. Ko je dunajska vlada 4. maja 1851 negativno odgovorila na njegovo zahtevo, so pobudniki sklenili sami zbrati sredstva, saj je trgovsko ministrstvo odredilo trasiranje proge. Progo so trasirali po navodilih generalnega inšpektorja Edvarda Clemensiewieza po levem bregu Drave, vendar dela niso končali.

Osrednja obrambna komisija dunajske vlade je 10. novembra 1854 objavila načrt omrežja novih železniških prog, v katerem so predstavljene proge, ki naj bi jih zgradili v naslednjih 20 letih. Med temi je bila tudi proga Maribor–Dravograd–Celovec.

Trgovska in obrtna zbornica, ki je bila gonilna sila v vseh dotedanjih akcijah, se je hvaležno zahvalila cesarju. Imenovali so nov odbor in ga zadolžili, da stori vse za gradnjo proge po dolini Drave. Ta odbor se je aprila 1855 združil s komitejem pri deželnem odboru in nadaljeval akcijo za gradnjo proge. Le-ta je bila mogoča zaradi koncesijskega zakona, sprejetega 16. septembra 1854, ki je omogočal privatnim (domačim in tujim) družbam graditi železniške proge. Akcijski odbor fužinarjev, lastnikov rudnikov in industrialcev je zbral potrebna sredstva za izdelavo načrtov. Akcijo je vodil lastnik prevajlske železame pl. Rosthorn kot predsednik celovške Trgovske in obrtne zbornice. V Celovcu je bil 15. marca 1856 sestavljen podružnični, na Dunaju pa centralni komite, ki sta nadaljevala priprave za gradnjo proge.

Toda nihče si ni upal prevzeti gradnje, čeprav je bilo že 7. maja 1856 izdano dovoljenje za pripravljajna dela. Zato se je deželni koroški odbor odločil pridobiti koncesijo za progjo Maribor–Celovec–Beljak z nadaljevanjem proti Tirolski. Centralni komite je 9. julija 1856 zaprosil za predkoncesijo. Toda že po 10 dneh se je isti prosilec odločil za traso proge po Savinjski dolini s priključkom na magistralno progjo v Celju. Vendar ministrstvo za javna dela in trgovino, ki je bilo pristojno za železnice, te vloge ni upoštevalo. 24. oktobra 1856 je izdalo koncesijo za progjo Maribor–Beljak–Celovec in njeno nadaljevanje po Pušterski dolini. Na podlagi teh dovoljenj so začeli z zbiranjem finančnih sredstev, pri čemer pa niso bili uspešni.

Ob velikem navdušenju Celovčanov so 18. julija 1857 v drevoredu Ebental začeli graditi. Začetek je bil res zelo svečan, saj je prvi zasadil v zemljo srebrno lopato cesarjev namestnik Schloissnigg.

17. marca 1857 so bila potrjena pravila železniške delniške družbe, vendar akcijski komite zaradi neurejenih finančnih virov družbe ni mogel ustanoviti. Zaradi nejasnih finančnih zadev se je koroški železniški odbor septembra 1858 odpovedal koncesiji za progo in ustavil gradbena dela. S snovanjem *Cesarско-kraljeve privilegirane južnodržavne lombardijsko-benečijanske in centralnoitalijanske železniške družbe* s sedežem na Dunaju je bila tudi Obdravska proga pritegnjena v njen krog; prevzela jo je 23. septembra 1858 z obvezo, da jo dokonča do leta 1864. Na upravičeno zahtevo deželnega odbora so čas za dokončanje proge skrajšali za eno leto, saj je bilo precej dela že opravljenega.

Ponesrečena otvoritvena vožnja

Čeprav je bila izvedena že tretjina zemeljskih del in so bile visoke stavbe že skoraj dograjene, je družba Južne železnice leta 1859 razveljavila pogodbe z gradbenimi podjetji. Pred nadaljevanjem gradbenih del je opravila revizijo načrtov ter progo speljala po desnem bregu Drave.

Gradbišče proge je bilo razdeljeno na več odsekov. Med tehničnim osebjem investitorja in izvajalci gradbenih del zasledimo imena, ki so se pojavljala tudi na gradbiščih drugih prog. Med temi so tudi domačini iz Koroške, Štajerske in Kranjske. Med gradbenimi podjetji omenimo Alojza Prašnikarja iz Kamnika in Slovencem dobro poznanega Giacoma Ceconija, ki je zgradil postaji Dravograd in Prevalje. (Giacomo Ceconi je pri nas začel kariero kot navaden delavec pri gradnji viadukta v Borovnici, svetovno znan pa je zaključil kariero kot graditelj Bohinjskega predora.)

Pri gradnji železniške proge so pri železniški čuvajnici vzhodno od Vuzenice (pod Vutejem) naleteli na rimske grobove in nedaleč stran tudi na rimski nagrobnik, ki je ležal 3,5 m globoko. Arheološko območje je v bližini cerkvice sv. Marije na kamnu.

Prva lokomotiva je od Maribora do Vuzenice peljala 13. novembra 1862. Proga od Maribora do Celovca je bila odprta 31. maja 1863. Hudo neurje ob otvoritvi je progo tako poškodovalo, da je otvoritveni vlak z uglednimi gosti obtičal na njej. Zato so odpovedali vse slovesnosti in sprejeme. Povabljeni gostje, med katerimi so bili tudi ministri, so se le s težavo vmili v Maribor.

Na to progo se je v Dravogradu leta 1879 priključila proga iz Zeltwega, leta 1899 pa proga iz Velenja. Leta 1907 pa je bilo izdano dovoljenje tudi za pripravljala dela za progo, ki bi od Vuzenice vodila skozi Muto in dalje čez Radelj, Eibiswald (Ivnik) do železniške proge iz Gradca.

Z zgraditvijo železnice je les v dolini Drave pridobil na ceni, zato so gozdni posestniki ter najemniki začeli na veliko sekati. Fužine in glažute so v 18. in 19. stoletju potrebovale predvsem lesno oglje in drva za kurjavo, za kar je ustrezal predvsem bukov les. Ob povišani ceni za gradbeni les pa so kmetje dajali v gozdovih prednost

monokulturi iglavcev, gojili so v glavnem smreke, zaradi česar se je delno spremenil videz Pohorja.

Otvoritev prometa na Obdravski progi je vplivala na vodni promet po Dravi. Promet s šajkami (*Šajka je majhna tovorna ladja pravokotne oblike. Op. ur.*) je začel polagoma upadati in je okoli leta 1890 popolnoma prenehal, medtem ko je splavarstvo na Dravi cvetelo še naprej. V letih 1930–34 je plulo skozi Maribor letno približno 2000 splavov. Predvsem so vozili les z območja Pohorja v Novi Sad, Beograd in tudi dalje.

Ob pripravah na gradnjo hidroelektrarne Fala leta 1911 so kmetje in splavarji zelo nasprotovali postavitvi jezua.

Proga Maribor–Dravograd–Holmec državna meja (slovenski del Obdravske proge) je dolga 83 km in poteka skozi 33 katastrskih občin. V nasipe med Mariborom in Holmecem je vgrajeno 1.721.865 m³ nasipnega materiala, mejo pa določa 3436 mejnikov. Od Maribora do Holmeca se dvigne za 238 m. Do Dravograda se vije po ozki dolini Drave. Je izrazito gorska proga s številnimi krivinami in z več kot 300 mostovi in prepusti ter izpostavljena plazovom. Na progi so trije predori s skupno dolžino 668 m. Proga je speljana čez dolinice prek viaduktov pri Rušah, Vuhredu, Vuzenici, Dravogradu in Prevaljah. Zaradi izjemne arhitekture je bil viaduk na robu strnjeneja naselja Vuzenica leta 1995 proglašen za tehniški spomenik. Viadukt ima sedem polkrožnih lokov z odprtino 30 čevljev (9,48 m), razdalja med osmi stebrov je 36 čevljev (11,379 m). Zidan je iz kamnja; delno je bil obnovljen leta 1945, zatem pa še 1959. Nekdanjo deželno mejo med Štajersko in Koroško je proga prestopila v km 64,1 neposredno za postajo Dravograd.

Večji objekti na koroškem delu proge so: obokan kamniti most v km 44,1 pri Vuhredu (60,3 m), obokan kamniti most v km 51,171 pri Vuzenici (84 m), most z jekleno konstrukcijo v km 64 prek Meže v Dravogradu (95,8 m) in obokan kamniti most v km 77,1 pri Prevaljah (90,6 m). Obokan kamniti most v km 54,2 pri Trbonjah, dolg 58,9 m, je nadomeščen z nasipom.

Splavarji so se bali za zaslužek, če s splavi ne bi mogli preko jezua, kmetje pa so strahoma pričakovali, da bo železnica podražila prevoz lesa, če ne bo več konkurence splavarjev.

Splavarji iz predvojnega okraja Dravograd so imeli pravico do 50-odstotnega popusta na železnici pri vračanju domov. Imeli so posebne splavarske izkaznice, ki so omogočale letno po 32 voženj s popustom od kraja, kjer je bila "končna postaja" splava, do doma. Popust je veljal le v času, ko je bilo splavarjenje možno. Ob povodnji ali zelo nizki vodi popusta na železnici ni bilo mogoče uveljaviti. Vozne ugodnosti za splavarje so na železnici veljale do druge svetovne vojne.

Splavarstvo na Dravi je popolnoma prenehalo leta 1945. Spomin na splavarstvo pa še ni zamrl. V Breznu želijo oživiti flosarstvo, zato so pred nekaj leti zgradili splav za občasne izletniške vožnje.

Spremembe po prvi svetovni vojni in razmejitvi

Do razpada Avstro-Ogrske sta po tej progi poleg lokalnih potniških vlakov vozila tudi dva para brzih vlakov in številni tovorni vlaki. Po koncu prve svetovne vojne je promet za nekaj časa obmoroval. Naše enote so progo Maribor–Celovec 5.

decembra 1918 zasedle do Tinj, 5. maja 1919 so se morale umakniti nazaj do Vuzenice, vendar so 2. junija 1919 progo zasedle vse do Celovca. Po plebiscitu so 26. oktobra 1920 postavili sedanjo mejo.

V dogovoru z generalom Maistrom je bil Franc Seničar 2. decembra 1918 imenovan za šefa postaje Dravograd, kjer je zamenjal Slovencev sovražno usmerjenega predhodnika. Za prometnega nadzornika Obdravske proge je bil imenovan Vaclav Črnigoj. Šefa postaje v Podvelki, zagrizenega nemškutarja Ignaca Preloga, je aprila 1919 zamenjal novi šef Zapečnik.

Z razmejitvijo med takratno Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo je proga izgubila značaj tranzitne proge, saj jo je novonastala državna meja presekala v km 82,153. Z zapornicami v km 82,686 (to je na avstrijski strani) je upravljal zaporničar iz Jugoslavije. Postaja Dravograd je postala mejna in carinska postaja za Labotsko progo, Pliberk pa za Obdravsko progo. Vse podrobnosti o prehodu vlakov čez mejo, brzojavni in komercialni službi so uredili z dogovorom na sestanku jugoslovanske in avstrijske delegacije od 5. do 9. novembra 1923 v Ljubljani.

Za potrebe obmejne službe in carine so leta 1933 na postaji Dravograd zgradili carinarnico.

Večino varnostnih naprav na postajah so demontirali in jih prenesli na progo Zidani Most–Zagreb, tako da je bila proga zelo opustošena. Po drugi strani pa so obrabljene tirnice s proge Zidani Most–Zagreb vgrajevali na progi Maribor–Holmec.

Prebivalci iz zgornje Dravske doline in prebivalci gomjesavske doline (Jesenice) so se zelo zavzemali za uvedbo peaznega prometa med Jesenicami in Dravogradom prek Celovca. Posebej bi to ustrezalo železarnam na Jesenicah in na Ravnah, saj bi se železniška zveza od 296 km (Ravne–Maribor–Ljubljana–Jesenice) skrajšala na 104 km (Ravne–Celovec–Jesenice). Pot skozi Slovenj Gradec je bila krajša (247 km), vendar je bila proga slaba. Njihova prizadevanja so bila brezuspešna, ker za to ni bilo razumevanja v Beogradu. Več posluha je imela Avstrija za svoje obmejne prebivalce. Zanje je uvedla peazni prevoz prek Dravograda, ki je bil prekinjen leta 1938. Ponovno je bil vzpostavljen 11. decembra 1962. Ko pa so v Avstriji 10. oktobra 1964 zgradili zvezni lok Pliberk–Sv. Pavel v Labotski dolini, je peazni promet skozi Dravograd usahnil. Peazni promet so opravljale avstrijske železnice s svojim osebjem, voznimi sredstvi in po svojih tarifah.

Zaradi majhnega obsega prometa so 15. maja 1928 ukinili odjavnico št. 1 med Dravogradom in Prevaljami ter odjavnico št. 2 med Prevaljami in Pliberkom, to je Holmec. Odločilno besedo pri tem je imela vojska. Odstranili so prostorske signale in sredstva za zvezo ter jih prenesli na progo Zidani Most–Zagreb in Ljubljana–Karlovac. Zaradi varčevanja so 27. aprila 1934 ukinili cestne zapornice na 16 cestnih prehodih.

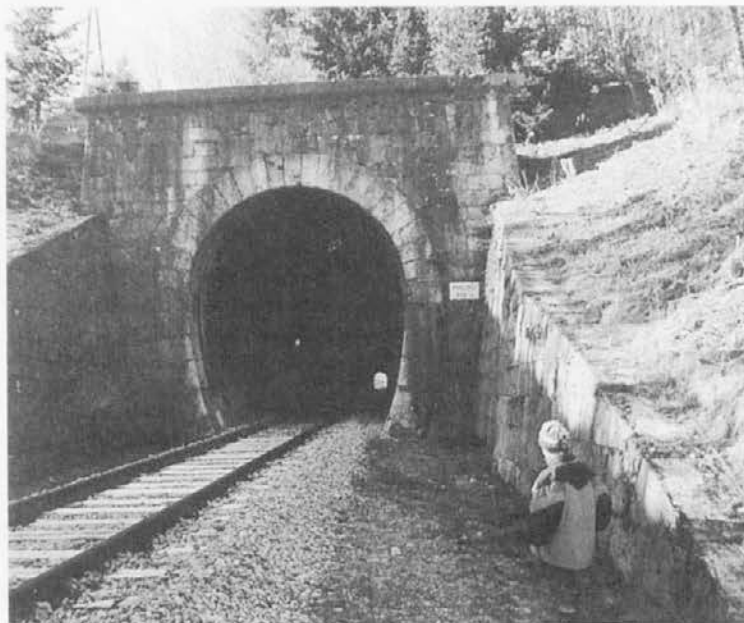
Za poživitev potniškega prometa je bilo odprtih več novih postajališč: pred vojno Trbonje (15. oktobra 1924),

Janžev vrh – Remšnik (15. oktobra 1939), Holmec (1. avgusta 1940) in Sv. Ožbalt (10. decembra 1940), v zadnjem desetletju pa Tabor, Hidromontaža, Marles, Ruše tovarna, Podklanc in Dobrije. Med Mariborom in Pliberkom sta vozili dve poštni ambulanci (poštna vagona s poštnimi uslužbenci) št. 82 in 83.

Poškodbe v drugi svetovni vojni

Pred okupacijo je jugoslovanska vojska minirala most prek Meže pri Dobrijah blizu Raven in most pri Prevaljah. Delno so 6. in 7. aprila porušili predor Holmec. Tudi šef postaje Dravograd Stanko Roškar in prometnik Tone Skočir sta pred prihodom Nemcev 6. aprila 1941 poškodovala postajne naprave v Dravogradu. Enako je storil šef postaje na Prevaljah Hinko Fabiani.

Prvi vlak med okupacijo je pripeljal na Prevalje 6.

Predor na Holmecu, dolg 329 m (Foto: A. Č.)

avgusta 1941. Ko sta bila popravljena predora med Pliberkom in Prevaljami, je 17. oktobra 1941 stekel redni železniški promet. Nemci so progo dobro zastražili. Dnevno so vozili trije pari potniških vlakov, trije pari brzih vlakov (Celovec–Gradec, München–Maribor in Beljak–Maribor–Dunaj) in trije pari lokalnih vlakov. Nemci so med vojno razširili postajo Dravograd, na Holmecu pa so zgradili nov tir izogibalšča in poslovno stavbo.

Partizani so začeli ovirati promet v drugi polovici leta 1943. Sprva so bile to le manjše akcije (odvijanja tirnic in rezanje žic), pozneje so progo večkrat minirali, tako da so vlaki iztirili. Postajo v Vuhredu so partizani zažgali 20. novembra 1943, v Trbonjah pa 25. februarja 1944. Zadnje leto vojne so angleška in ameriška letala 17-krat napadla progo. Delno je bilo poškodovano poslopje postajališča Janžev vrh – Remšnik (danes Vuhred – elektrarna), poškodbe so bile tudi na čuvajnicah št. 37, 38 in 47 med Vuhredom in Dravogradom. Največ škode je bilo v Dravogradu. Poškodbe je bilo opaziti na postajnem

poslopju, poslopju vodne postaje, na dveh stanovanjskih hišah, čuvajnici in vagoni tehnici. V celoti je bilo uničeno poslopje postajališča Holmec.

Ker se je tovorni promet proti koncu vojne zaradi številnih vojaških transportov zelo zgoščil, so 20. februarja 1945 ukinili potniški promet. Med Mariborom in Prevaljami je bil obnovljen 3. junija 1945. Ob osvoboditvi je bila proga prevozna z omejitvami hitrosti prek zasilnih mostov. Leta 1945 sta med Mariborom in Prevaljami vozila dva para potniških vlakov, naslednje leto pa že trije pari.

Po končani vojni so bila ob pomembnejših objektih minska polja. Med Vuzenico in Dravogradom so bila minska polja na obeh straneh proge. Med Prevaljami in Holmecem sta bili minski polji v km 75,3 in 81,4.

Ob gradnji Dravskih hidroelektrarn je bilo potrebnih nekaj korekcij železniške proge in zavarovanj, saj se je nivo Drave v akumulacijskih jezerih dvignil. Večje spremembe proge so bile potrebne ob hidroelektrarnah Ožbalt in Vuhred. Breg Drave med Trbonjami in Vuzenico je leta 1957 utrdil SGP Slovenj Gradec. Zaradi dviga nivoja vode reke Drave po zgraditvi hidroelektrarn je bilo zalitih več prepustov. Viadukt med Vuzenico in Dravogradom so nadomestili z nasipom, viadukt v Vuhredu je do obokov v vodi. Pobočja železniškega trupa so na desni strani proge zaradi višjega nivoja Drave utrjena s kamnitimi oblogami in zavarovana pred izpodjedanjem.

Poskus ugrabitve potniškega vlaka

Edini znani poskus ugrabitve vlaka pri nas se je pripetil 8. februarja 1957 ob 4.36 na postaji Prevalje.

Ko je parna lokomotiva 17-005 začela porivati prazno potniško garnituro s postaje Prevalje proti postajališču Holmec, od koder bi se vračala kot potniški vlak št. 8011, je večja skupina oboroženih moških poskušala ugrabiti vlak in se odpeljati prek državne meje v Avstrijo. Sprevodnika Franca Šanteja so med prižiganjem plinskih svetilk v vagonih podrli in mu onemogočili kakršnokoli ukrepanje. Med počasno vožnjo ob vodni postaji so se na lokomotivo povzpeli štirje oboroženi moški in od strojevodje Franca Lupša zahtevali, da vozi brez postanka v Avstrijo. Strojvodji je uspelo parno ravnalo malo pripreti, zato ga je eden od ugrabiteljev ponovno odprl, toda nevesče, zaradi česar so gonilna kolesa pame lokomotive močno zadržala. To je strojevodja izkoristil za ukano, ugrabitelju je svetoval, naj hitro odpre tlačni izenačevalnik, sicer bo vodni udarec lokomotivo tako poškodoval, da ne bo vozna. Ugrabitelj je temu nasedel: ko je odprl tlačni izenačevalnik, je delovanje parnega stroja dejansko prenehalo, izhajajoča para pa je povzročila močan šum in je zameglila lokomotivo. To je zmedlo ugrabitelje. Zameglitev je strojevodja izkoristil in na kurjačevi (levi) strani zapustil lokomotivo. Skrit v pari je še uspel odpreti obe sklepni (Akerman) pipi na zračnem vodu. Tako je aktiviral zračno zavoro in ustavil vlak. Ko so ugrabitelji videli, da je strojevodja pobegnil, so skušali prisiliti kurjača Konrada Čuriča, da odpelje vlak čez državno mejo. Ko se je vlak popolnoma ustavil, je iz pame lokomotive ušel še kurjač. V tem času je drugi sprevodnik Peter Razdevšek našel v vagonu nabite puške, zgrabil je eno

in stekel proti postajnemu poslopju, od tam je streljal v zrak. Ugrabitelji so spoznali, da je poskus spodletel in da s prevozom ne bo nič, zato so nemudoma zapustili vlak in poiskali zatočišče v gozdu na nasprotni strani postaje. Med ubežniki so bili tudi otroci in ženske.

Promet na progi

Na železniški konferenci od 29. januarja do 1. februarja 1947 v Ljubljani so se zastopniki Jugoslovanskih in Avstrijskih železnice dogovorili o obnovi prometa med Prevaljami in Pliberkom. Tovorni promet z Avstrijo prek Prevalj je bil obnovljen 12. maja 1947; potniški promet pa je stekel pozneje. Obnovili so brzojavne in telefonske zveze med obmejnima postajama. Ves promet do Pliberka je opravljalo osebje Slovenskih železnice, v njihovi lasti so bila tudi vozna sredstva.

V soglasju z Avstrijo je bil s 23. na 24. maj 1998 ukinjen promet z Avstrijo prek Prevalj. Slovenski železničarji so skušali oživiti progo Maribor-Celovec, vendar se v Avstriji na to niso odzvali.

Parno vleko je leta 1975 zamenjala dizelska vleka. Zadnji vlak s parno lokomotivo je peljal iz Dravograda v Maribor 31. maja 1975 (vožnje muzejskega vlaka niso upoštevane).

Z razmejitvijo po 1. svetovni vojni in z razvojem cestnega prometa ter s spremenjenimi gospodarskimi razmerami je ta nekoč pomembna proga postala le lokalna. Dnevno vozita le po dva para tovornih vlakov: en par med Mariborom in Rušami, drugi par med Mariborom in Prevaljami. Prihodki v tovornem prometu so leta 1995 pokrili le približno 74,8 odst. stroškov.

Še slabše je v potniškem prometu, kjer so prihodki pokrili le 15,2 odst. stroškov. Razlog za to je v oddaljenosti železniških postaj od urbanih naselij, večji fleksibilnosti avtobusnega prometa in množični rabi osebnih avtomobilov.

Leta 1994 je bilo na Obdravski progi opravljenega le 3,6 odst. skupnega dela Slovenskih železnice.

Župani koroških občin so septembra 1995 podpisali listino o ohranitvi Obdravske proge.

Razlaga

Prepust se v železniški terminologiji imenuje most s svetlo odprtino, manjšo od 5 m.

Viadukt je v bistvu most, s katerim premostimo dolino ali globel in z njim nadomestimo visok nasip. Pod viaduktom lahko teče potok ali kaka druga prometnica, vendar je premostitev tega manj pomembna.

Vsi objekti na železniških progah (mostovi, prepusti, poslopja, predori, signali, kretnice, podporni zidovi, potni prehodi itd.) so opredeljeni z **razdaljo od začetne točke proge**. Kilometraža postaj se nanaša na sredino postajnega poslopja, kilometraža premostitvenih objektov (prepustov, mostov, viaduktov) pa je sredina objekta. Za lažjo orientacijo so ob progi postavljeni kilometrski in hektometrski kamni.

Proga je bila zgrajena še v času, ko so pri nas uporabljali za merjenje dolžin **avstrijske milje** (sežnje, čevlje, palce in črtice). Zato so vsi objekti zgrajeni v starih dunajskih enotah in imamo sedaj v metrih nezaokrožene dimenzije.

UTRINKI IZ PRETEKLOSTI

Poroka Zofke Ivartnik in Franca Šetine

Ervin Wlodyga

Tokrat objavljamo fotografijo, ki je bila posneta 5. 7. 1947, ko sta se poročila Zofka Ivartnik (p. d. Pavšer) iz Podgore pri Kotljah in Franc Šetina iz Novega mesta.

Nevesta je bila hčerka Florjana (roj. 29. 4. 1893) in Neže Ivartnik (z deklinškim priimkom Pusovnik, roj. 5. 1. 1895), stara je bila 21 let (roj. 3. 5. 1926). Ženin je bil kar 11 let starejši (roj. 15. 5. 1915).

Civilni obred sklenitve zakonske zveze je bil na matičnem uradu v Guštanju, cerkvena poroka pa je potekala v Kotljah.

Sedijo na tleh, od leve proti desni: Josip Čegovnik, Ivan Logar (p. d. Nacesnik), Franc Vožank (p. d. Kurtnik), Jožko Pfau.

Sedijo v prvi vrsti: Brigita Andrašič, Neža in Florjan Ivartnik (p. d. Pavšer) – nevestina starša, Flora Kotnik (p. d. Lubas) – priča, Zofija in Franc Šetina (novoporočenca), neznan, Ivan Serajnik (župnik), Jožefa Pulk (ženinova mati).

Stojijo v drugi vrsti: Franc in Marija Razgoršek (p. d. Vahtar), Beno Kotnik (p. d. Lubas), Frančiška Potočnik (p. d. Pokrov), Anica Ivartnik (p. d. Pavšer) – nevestina sestra in družica, Ivan Pusovnik (camar), Tinka Pusovnik, Marija Razgoršek (p. d. Vahtar), njen mož, Pavla Tratnik (p. d. Dular).

Stojijo v tretji vrsti: Julijana Kamnik, Jožefa Pokrov, Marija Petrič (p. d. Toni), Silva Andrašič, Marija Pusovnik, Lojzka Pusovnik, Francka Hriberšek, Franc Ivartnik, neznan, Marjeta Rožen.

Stojijo v četrti vrsti: neznana, Ervin in Antonija Wlodyga, Ančka in Maks Zdovc (p. d. Rožank), Tončka Andraž, Polda Pusovnik, Jerica Pusovnik.

Stojijo v peti vrsti: Ernst Sadovnik, neznan, Marija Potočnik (p. d. Pokrov), Jakob Rožen, Anton in Angela Gorenšek (p. d. Lužnik), dva neznana svata in Josip Kolar.

STARA ULICA NA RAVNAH NA KOROŠKEM

Povzetek raziskovalne naloge

UVOD

Leta 1248 je bilo prvič zapisano ime Guštanj (Gutenstein). Ob 750-letnici prve pisne omembe imena kraja smo člani (**Elvis Mulaosmanovič** iz 8.a, **Nace Kramberger** iz 8.b, **Ivo Ivanovič** iz 7.b, **Sladžana Marič** iz 4.b, **Daliborka Lukič** iz 4.b) in mentorica knjižničarskega krožka Osnovne šole Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem (**Metka Horjak**) želeli pripraviti raziskovalno nalogo o starih hišah.

Izbrali smo hiše v Stari ulici. Ko smo ugotovili, da je ulica spomeniško zaščitená,⁽¹⁾ smo se odločili ozavestiti občane Raven o kulturno-zgodovinski vrednosti Stare ulice. Dogovorili smo se, da bomo zvedeli čim več o hišah in o obrteh, ki so bile nekoč v tej ulici.

NAMEN RAZISKOVALNE NALOGE

Namen naše raziskovalne naloge je:

1. Z umetnostnozgodovinskega vidika ugotoviti, kako se je spreminjala zunanost hiš v Stari ulici od leta 1961⁽²⁾ do leta 1999.

2. Občanom Raven na Koroškem vzbuditi zavest o pomembnosti kulturne dediščine.

3. Ugotoviti, kateri obrtniki so nekoč delovali v ulici.

4. Predlagati, katere dejavnosti bi bile primerne za Staro ulico.

NAČIN RAZISKAVE

Terensko delo

Najprej smo obiskali prebivalce Stare ulice in nekatere, ki so to nekoč bili. Seznanili smo jih z našo raziskavo. Prebivalcev nismo silili z vprašanji. Pustili smo jim, da pripovedujejo sami. Pripovedi smo posneli z diktafonom, Matic Ferk in Nejc Peter, člana računalniškega in video krožka, sta posnela video o izdelavi copat. Hiše v ulici je poslikal poklicni fotograf.

Primerjava podatkov

Pri knjižničarskem krožku smo posnetke pogovorov s trakov v kratkih povzetkih zapisali. Zapise smo med seboj primerjali in ugotavljali verodostojnost. Poklicali smo stanovalce in zapisano še enkrat preverili. Pri pogovoru smo navedli ime, priimek in starost stanovalca.

Sodelovanje z ustanovami

Obiskali smo vse ustanove, za katere smo menili, da bi nam pri raziskovalni nalogi lahko pomagale: Urad za okolje in prostor (občina), Geodetsko upravo RS (občina), Koroški muzej, Koroško osrednjo knjižnico dr. Franca Sušnika. Z umetnostno zgodovinarico z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Mariboru smo se pogovarjali po telefonu, kasneje nas je tudi obiskala.

Primerjava gradiva

Primerjali smo fotografije iz leta 1961 s fotografijami, ki jih je fotograf posnel letos marca (1999), in ugotavljali, kako se je spremenil zunanji videz hiš. Fotografije hiš iz leta 1961 je posnel Maks Dolinšek, fotografije iz leta 1999 pa Goran Hadžiagič, Fotostudio Ocepek. Pri zasebnikih smo poiskali stare fotografije Raven. Izhodišče naše raziskave pa je bila zapuščina nekdanjega Urbanističnega biroja z Raven na Koroškem.

Sodelovanje s strokovnjaki

Pogovarjali smo se z umetnostno zgodovinarico Svjetlano Kurelac z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Mariboru, dipl. ing. arhitekture Urošem Reiterjem in Ninom Godcem z ravenske upravne enote Urada za okolje in prostor. Dipl. ing. geodezije Franc Lodrant z Geodetske uprave nam je dal natančen načrt vseh hiš v Stari ulici.

Dipl. ing. gradbeništva Alenka Gorjanc in upokojenec (nekdanji predsednik krajevne skupnosti) Ervin Wlodyga sta nas seznanila, kako so leta 1967 prenavljali Staro ulico.

Zaradi boljše preglednosti smo se osredotočili le na hiše neposredno v Stari ulici. Nismo zajeli vrtov, sadovnjakov in drugih uličnih objektov, ki niso vidni. Nismo se posebej ukvarjali s sakralnima objektoma – z župniščem in s cerkvijo sv. Egidija.

Stara ulica 2, levo leta 1961, desno leta 1999

OBNOVA STARE ULICE LETA 1967

Stara ulica je najstarejše jedro Raven na Koroškem, nekdanjega Guštanja. Z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ravne na Koroškem je bilo skupaj s cerkvijo sv. Egidija za kulturno dediščino razglašeni še 11 hiš iz ulice.

Leta 1967 so Staro ulico obnovili v čast 720. obletnice prve omembe kraja.

Dela pri obnovi je vodil dipl. ing. arhitekture Andrej Lodrant. Za komunalni načrt je poskrbela dipl. ing. gradbeništva Alenka Gorjanc. Gradbena dela je izvedlo podjetje Stavbenik s Prevalj, pod vodstvom dipl. ing. gradbeništva Iva Halija. Lokacijska in druga dovoljenja je priskrbel dipl. ing. arhitekture Franc Mezner. Stroške obnove ulice je poravnal Stanovanjski in komunalni sklad (direktor Alojz Horjak). Zgled za prenovo ulice je bila Zlata ulička v Pragi.

Prvotno je bila Stara ulica tlakovana s kamni. Pri prenovi so del tlaka ohranili s tlakovci – "mačjimi glavami", del pa asfaltirali. V celoti so morali urediti komunalno infrastrukturo. V zgornjem delu ulice so morali nasuti približno osemdeset centimetrov peska, da so izravnali strm klanec pred cerkvijo. Ohranili so raven prostor – *plac*, kjer je nekoč oglaševal občinski klicar.

Obok vhoda na cerkveno dvorišče krasita dva stebra, katerih nadstreška sta del porušene ograje župnišča v

Mežici (nadstreška sta domislica dipl. ing. arhitekture Andreja Lodranta).

Dipl. ing. Gorjančeva se spominja, kako so prvič odpri nove vodovodne cevi v Stari ulici – voda pa ni pritekla. Ob temeljitem pregledu so ugotovili, da je nek "prijaznež" zamašil cev s konzervo. S prenovo so uspeli v celoti ohraniti edini tipični arhitektonski spomenik starih Raven.⁽³⁾

Novo luči, ki krasijo stare hiše, so izdelali v nekdanji industrijski šoli na Ravnah pod vodstvom učitelja praktičnega pouka Jožeta Hölzla.⁽⁴⁾

OPIS ZGRADB IN PRIPOVEDI SEDANJIH TER NEKDANJIH PREBIVALCEV⁽⁵⁾

Maks Dolinšek v svojem diplomskem delu Družbeno-geografska podoba Mežiške doline (1968) meni, da je bila današnja Stara ulica ena prvih ulic v Guštanju. Lesene hiše so sredi 19. stoletja pogorele. Na pogorišču so pozidali nizko pritlične hiše. Te so kasneje dozidavali in nadzidavali. Leta 1967 so ulico obnovili. Vseskozi pa je ulica ohranila vzpon k cerkvi sv. Egidija in tesno povezanost hiš z leve in desne strani ulice z izjemo treh vmesnih povezav z ostalimi deli mesta.

STARA ULICA 2

Hiša je bila zgrajena leta 1750.

Vogalna enonadstropna stavba je imela včasih zelo zanimivo fasado. Polken na izlozbenem oknu in vhodnih vratih ni več. Vsa okna na stavbi so prenovili.

Dodatni vhod z banjastim obokom je ohranil lepa lesena vrata. Na vratih je neustrezna sodobna kljuka.

Zdaj so pritlični prostori Stare ulice 2 prazni. V prvem nadstropju sta dve stanovanji.

Iz pripovedi Marije Jelen, stare 85 let

Rojena je bila v Stari ulici 4 (stara *mežnarija*). Stara ulica se je pred drugo svetovno vojno imenovala Cerkvena ulica. Takoj po končani vojni so se iz Stare ulice 2 izselili Zavodnikovi, v njihovo stanovanje se je vselila gospa Jelenova z možem in družino. Bili so najemniki, ne lastniki hiše. Njen mož je bil pek in v pritličnih prostorih hiše je imel pekarno. Slovela je po izredno dobrem kruhu (vse je delal ročno). Stari Ravenčani se še danes spominjajo, kakor prijetno je dišalo po sveže pečenem kruhu. Posebno je ostala v spomenu gospe Jelenove poroka hčerke trgovca Brundule, saj so ji v Stari ulici pripravili *šranganje*.

Gospa Jelenova zdaj živi v bloku na Javorniku.

Obrt: pekarstvo, opuščeno leta 1963.

STARA ULICA 4

Hiša je bila zgrajena leta 1875.

Hiša je edina v ulici, ki je s prenovo pridobila; namesto srednjega okna so vzdali vrata in dodali zunanje stopnišče z ograjo iz neobaročnih balustrov iz umetnega kamna. Na stehi so vzdali strešna okna.

O upokojenem župniku Jarošu Kotniku, starem 85 let

Po šolanju na klasični gimnaziji je v Mariboru študiral bogoslovje. Diplomiral je v Ljubljani. Njegova prva zaposlitev je bila v Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Kratek čas je bil tudi predavatelj v bogoslovni šoli v Mariboru. Življenjska pot pa ga je zanesla v Šentjanž pri Dravogradu. Tako se je vrnil na Koroško, saj rod njegovega očeta izhaja z Dobrij. Leta 1952 je prišel na Ravne v Staro ulico.⁽⁶⁾

V 60. letih se je lotil obnove župnijske cerkve in podružnične cerkve sv. Antona. Pred upokojitvijo je obnovil cerkvico sv. Nežbe na Selovcu in uredil dve veroučni učilnici v Stari ulici.⁽⁷⁾

Iz njegove pripovedi

Spomnil se je, kako je kot guštanjski osnovnošolec skupaj z drugimi otroki pomagal s *pringeljca* nositi vodo za cerkvene potrebe. *Pringeljca* je stal na prostoru današnjega parkirišča pri Nami, tam, kjer je danes trgovina Jata.

Spomni se, da so leta 1936 začeli zbirati deževnico v kapnico in tako težave s preskrbo vode omilili.

Iz pripovedi Bena Finka, starega 66 let

Beno Fink se je rodil v Stari ulici 4, nekdanji *mežnariji*. Njegova bica je opravljala poklic babice. V lepem spomenu so mu ostale zime, ki jih je preživel v Stari ulici, saj so se otroci radi sankali po strmem delu ulice. Župnikova kuharica Justa pa jih je kregala, ker so za seboj pustili drsalnico. Ko je odzvonilo avemarijo, so se otroci zgubili po domovih. V *mežnariji* so pekli hostije. Zvonovi v cerkvenem zvoniku so se oglašali ob desetih, dvanajstih in ob petnajstih, če je kdo umrl. Navček — *cinglekl* je zapel, ko je kdo prišel naznanit smrt.

Benov dedi je bil organist. Dostikrat so mu plačevali v naturalijah. Tako je za god svetega Antona dobival tako imenovane *Antonove klobase*. Dostikrat so to bili le slabši deli prašiča, boljše je pobral župnik Mihael Barbič.

STARA ULICA 6

Hiša je bila zgrajena leta 1820.

Hiša v Družbenem in prostorskem planu varstva naravne in kulturne dediščine (Občina Ravne) ni navedena. S prenovo so jo bistveno spremenili: vgradili so dve strešni okni, okna so izgubila obrobe in polkna.

Ta hiša ni spomeniško zaščiten. V njej živijo Kajzerjevi. Najstarejša prebivalka je Avgusta Kajzer, stara 84 let.

STARA ULICA 8

Hiša je bila zgrajena leta 1830.

Hiša gleda na ulico z zatrepom. Krasijo jo lepa lesena vrata z ornamentami in s starima kljukama. V kleti je bil nekoč naravni izvir vode.

Nekdanja lastnica je bila Lizika Kostvaj. Hišo je zapustila nečaku.

Zdaj je hiša prazna. Lastnik živi v Ljubljani. Stavba propada; streha se podira in ogroža sosednje hiše.

Obrt: V hiši, ki jo še dandanes imenujejo "Kertova hiša", po nekdanjem lastniku, so pred drugo svetovno vojno živeli različni obrtniki: krojač, sedlar. Med njimi je kot podnajemnik živel tudi samouk urar, ki je popravljal cerkveno uro.⁽⁸⁾

STARA ULICA 10

Hiša je bila zgrajena leta 1740.

Hiša je ena najstarejših v ulici. Nekaj stropov je *velbanih*.

Stavba je prenovljena. Velika škoda je, da so spremenili portal nad vrati. Okna so nova, prav tako streha in fasada.

Obrt: V tej hiši so se nekoč ukvarjali z žebljarsko obrtjo, saj so v kleti našli staro kovaško nakovalno (*ampus*) in več žebeljev.

Po izjavi Pavle Hajzer je v hiši nekoč delala klobučarka in šivilja.

STARA ULICA 12

Hiša je bila zgrajena leta 1880.

Pritlična stavba, ki je deloma vkopana v teren, na zgornjem koncu zaključuje ulico. Stavba ima nova vrata in okno.

Na mestu, kjer danes stoji hiša, je nekoč bila konjska štala, saj so v kletnih prostorih še zdaj ostanki kamnitih jaslí.

Iz pripovedi Matilde in Antona Prevorčiča

Hišo je kupil oče gospe Prevorčičeve Lovrenc Krivograd. Nakup mu je omogočila zavarovalnica, saj je imel sedem otrok. Po poklicu je bil krojač. Izdeloval je predvsem moške obleke za kmete. Za trgovca Brundula pa je delal hlače. S krojaškim pomočnikom Antonom Prevorčičem (ta se je pri mojstru Krivogradu izučil krojaške obrti) sta imela strogo delitev dela. Mojster je le krojil, vsa ostala dela pa je opravil Anton. Po mojstrovi nenadni smrti se je Anton poročil z mojstrov hčerko in še nekaj časa vztrajal pri krojaštvu. Ker je bil zaslužek pičel — naročniki so najraje plačevali v naturalijah — se je po osvoboditvi zaposlil v Železarni Ravne.

Zakoncema Prevorčič je najbolj ostala v spomenu zlata maša župnika Valentina Šteklerja in biserna maša župnika Jaroša Kotnika 1997. leta, ko so vsi prebivalci Stare ulice z zelenjem okrasili svojo ulico.

Obrt: Krojaštvo, še kratek čas po drugi svetovni vojni.

Stara ulica 4, zgoraj leta 1961, spodaj leta 1999

STARA ULICA 7

Hiša je bila zgrajena leta 1854.

Stavba je služila šoli. Leta 1886 so poslopju prizidali še eno nadstropje.

V stavbi je bilo prostora za štiri razrede, za stanovanje nadučitelja in dve samski sobi. Ko so leta 1909 postavili novo šolsko poslopje, so šolo pri farni cerkvi namenili za stanovanja.⁽⁹⁾

Po prenovi je stavba izgubila šestdelna okna, ohranjena sta zidca med pritličjem, prvim nadstropjem in podstrešjem. Po letu 1967 so na vzhodni strani vzdali vrata.

Zdaj je največja stanovanjska stavba Stare ulice prazna, le v pritličnih prostorih ima Peter Mihelač od leta 1994 vinoteko, ki privablja kupce v Staro ulico. Prodajalna je opremljena v starem slogu.

Obrt: Vinoteka – prodajalna zaščitenih vin.

STARA ULICA 5

Hiša je bila zgrajena leta 1730.

Pri prenovi so vstavili nova okna z roletami, okenske police so iz umetnega kamna. Stavba nima posebnih značilnosti. Streha z zatrepom je na novo prekrita.

V hiši je živel Ivan Dretnik, znan po vzdevku *Bajtni Anza*. Igral je pri godbi na pihala – *plehbandi*. Znan je bil kot odličen popravljalec instrumentov. Kino klub Prevalje je o njem posnel film z naslovom *Koncert za trobento in orkester*. Zdaj sta lastnika hiše njegova hčerka Danica Mlatej in njen mož.

Bajtnega Anza so poznali vsi Ravenčani, saj je skupaj z Gustlom Kokalom igral na ohceti. Znan je bil kot velik veseljak in če mu kaj ni bilo po godu, je svoje mehe raztegnil tudi sredi noči pred postajo nekdanje milice.⁽¹⁰⁾

Obrt: Nekoč je bila v hiši mesarija, v kateri so klali predvsem konje.

STARA ULICA 3

Hiša je bila zgrajena leta 1740.

Hiši so dvignili streho, vzdali strešna okna. Spremenjena je fasada, starih oken ni več. Na novih so plastične rolete.

Spomini Cvetke Cimerman, roj. Naveršnik, stare 63 let

Hiša je znana kot *Naveršnikova bajta*. Nekoč je bila v tej hiši gostilna. Znana je bila po dobrem konjskem golažu, ki so si ga privoščili verniki po nedeljski maši. V hiši je živelo dosti ljudi, saj je bila še pred drugo svetovno vojno velika stanovanjska stiska. Oskrba z vodo je bila dokončno urejena šele po prenovi leta 1976. To velja za vse hiše v Stari ulici. Gospodinje so nekoč vodo za kuho nosile od nekdanjega *pringelja*, ki je bil v bližini Name. Pod obzidjem cerkve sv. Egidija je nekoč tekla potok, kjer so ženske iz ulice prale perilo. Cvetka Cimerman se še dobro spominja, kakšna muka je bilo pranje perila, saj je bilo v njihovi družini sedem otrok. V spominu gospe Cvetke je tudi okrasitev ulice z vejicami mladih brez, saj so tako

počastili marsikateri cerkveni praznik. Okrog brez so spleтали še venčke iz pomladanskih rož. Spominja se, da je v prostorih nekdanje šole stanoval možakar, ki je bil čebelar in je otroke večkrat pogostil z medom. Nekdanja lastnika hiše zakonca Kraiger sta umrla. Hišo sta podedovala njuna hčerka Lidija Oder in njen mož.

Obrt: Nekoč je bila v hiši gostilna.

STARA ULICA 1a

Hiša je bila zgrajena leta 1874.

Stavba, ki je nastala v drugi polovici 19. stoletja, se ni bistveno spremenila, le okna so drugačna; v pritličju niso več zamrežena.

Hiša je v cerkveni lasti in je v njej veroučna učilnica.

STARA ULICA 1

Hiša je bila zgrajena leta 1874.

Enonadstropna zidana stavba je ohranila bidermajersko fasado, okenske obrobe in zidec med pritličjem in prvim nadstropjem. V pritličju stavbe je še vedno trgovina.

Nekdanji lastnik hiše je bil eden največjih ravenških trgovcev Rudolf Brundula. Hišo je podedoval njegov istoimeni sin, ki zdaj živi v Vuzenici. V hiši so danes prodajni diskont Jamnica, knjigovodski servis in Društvo za razvoj in izvajanje povezovanja na prijaznejši osnovi.

Stavbo kazi neustrezen leseni vetrolov pred vhodom v samopostrežni diskont.

Obrt: Nekoč trgovina z mešanim blagom, last enega najbogatejših "Gutnštanarjev" – trgovca Brundule.

OBRT V STARI ULICI

Leta 1762 je v Guštanju delovalo dvanajst mojstrov in pet pomočnikov različnih obrti: tkalstvo, barvarstvo, usnjarstvo, čevljarstvo, krojaštvo, lončarstvo, kovaštvo, mesarstvo. Znano je, da so sredi 18. stoletja krojači že imeli svoj ceh – Guštanjski rokodelsko obrtniški ceh.⁽¹¹⁾

Obrtna dejavnost se je v Stari ulici obdržala še v naslednjih stoletjih. Po pričevanju prebivalcev so v ulici delovali gostilna, mesarija in konjsko prevoznništvo, pred

drugo svetovno vojno še tudi šivilja, klobučarka, krojač in pek. Slednja sta bila edina obrtnika, ki sta v ulici delovala še po drugi vojni. Pek Jelen je bil pomemben, saj je ročno mesil kruh in ga pekel v stari peči na drva. Ko so na Prevaljah leta 1963 odprli prvo parno pekarno v Mežiški dolini, se je zaposlil tam. Kruh so v staro pekarijo vozili s Prevalj in ga v Stari ulici 2 le prodajali.

RAZSTAVA

Del naše raziskovalne naloge je tudi razstava z naslovom Stara ulica 1961–1999. Pripravili smo jo na sedmih panojih (136 x 101 cm). Jedro razstave je primerjava med videzom hiš iz 1961. in 1999. leta. Fotografije hiš spremlja besedilo. Na razstavi smo predstavili nekaj zanimivih podrobnosti Stare ulice. Panoje smo postavili pred vhodom v novo šolsko knjižnico.

Stara ulica 10, zgoraj leta 1961, spodaj leta 1999

Otvoritev razstave je bila 12. aprila 1999. Vodeno razstavo so si ogledali vsi učenci in učence naše šole.

UGOTOVITVE

S primerjavo fotografij iz leta 1961 in fotografij iz marca 1999 smo ugotovili, da so med tem časom vse hiše prenovili, razen župnišča in hiše št. 8. To hišo imenujejo Kertova. Njen zdajšnji lastnik živi v Ljubljani, zato je hiša prazna. Najeda jo zob časa: streha se ruši, omet odpada, eno okno je že razbito, lahko se podre dimnik. Sosedje se pritožujejo, saj se bojijo, da bi odpadajoča opeka koga poškodovala.

Naše splošne ugotovitve so: lastniki hiš so svoja domovanja posodobili, saj so si tako izboljšali razmere bivanja. Pri tem niso dosledno upoštevali zahtev Zavoda za spomeniško varstvo. V hiše so vzdali industrijsko izdelana okna in vrata s plastičnimi okvirji in roletami. Okenske police so iz gladkega umetnega kamna, zamenjali so strešne kritine. Moteča je tudi sodobna kljuka na lepo izdelanih starinskih vratih (Stara ulica št. 2).

Ulica je ohranila tesno povezanost hiš, ločujejo pa jo trije prehodi: med hišo št. 7 in hišo št. 5 je prehod za pešce s podaljšanimi stopnicami na velik odprt prostor parkirišča ob veleblagovnici Nama. Pešpot je tudi na koncu ulice, za hišo št. 12 – prehod na Malgajevo cesto. Širši prehod je tudi med hišami št. 8 in 10. Po njem lahko vozijo tudi avtomobili.

Dipl. ing. arh. Tanja Košuta je v svojem delu Elementi urbanizma, Predstavitev mestnega prostora Ravne na Koroškem, 1992 ugotovila značilne osi hiš v Stari ulici,

razen hiše št. 8, usmerjene k cerkvi sv. Egidija.

Ulice nikoli v celoti ne obsije sonce. Le cerkev sv. Egidija je ves dan obsijana.

Po prenovi Stare ulice 1967. leta se ulica enakomerno vzpenja k vstopu na cerkveno dvorišče. Ostanke nekdanjega *placa* so posebej označeni. Kamniti tlakovci še vedno simbolično predstavljajo tloris nekdanjega *placa*. Ljudje se ob lepem vremenu lahko spočijejo na zidu, ki obroblja stopnice ob hiši št. 7. Vhod na dvorišče označujeta dva stebra, na katera sta samo simbolično pripeti ozki vrtni krili, delo spretnega kovaškega mojstra. Stebra povezuje iz železa umetelno izdelan lok. Vedno odprta vrata simbolizirajo vstop k cerkvi, kjer nas na zidu prevzame podoba križanega.

Prebivalce Stare ulice moti, da se nekateri verniki kar z avtomobili pripeljejo na cerkveno dvorišče. Izpušni plini niso v korist niti stanovalcem niti hišam.

Cerkveno dvorišče in okolica cerkve sta zgledno urejena (nasadi rož, trave, urejene stezice). Pred kratkim je bil na novo prekrit še preostali del cerkvene strehe (del s strešno opeko, del z bakrom).

Posebnost hiše št. 6 je, da je pred hišo ohranjen vrt, zasajen z rožami. To je edina hiša, ki se ne dotika ulice, ampak meji nanjo z vrtičkom.

Posebnost hiše št. 12 je neposreden vstop v kuhinjo iz ulice.

V cerkveni lasti sta hiši št. 4 in 1a. V občinski lasti sta hiši št. 2 in 7. Po dogovoru med cerkvijo in občino bo cerkvena last postala hiša 7, hiši 4 in 1a pa bosta postali občinska last.⁽¹²⁾

Stara ulica 3, levo leta 1961, desno leta 1999

REŠITVE

Škoda, ki je bila na zaščitenih hišah narejena, se ne da popraviti. Stanovalci bi se morali zavedati, da so njihove hiše kulturno-zgodovinski spomenik.

Ulica bi pridobila, če bi v pritličnih prostorih zaživele obrtne in trgovske dejavnosti: trgovinice s spominki, prodajalna peciva, čevljarstvo, pisarna s turističnimi informacijami. To bi v ulico privabilo kupce in obiskovalce. Kakršnakoli gostinska dejavnost ni primerna za miren del mesta. Vinoteka z vrhunskimi vini sodi v Staro ulico. Privablja kupce, ki prihajajo tudi iz zamejstva.

Prav bi bilo, da bi na spomeniško zaščiteni ulico opozarjal poseben kašipot, na vsako hišo pa bi lahko pritrdili tablico z letnico postavitve hiše. Vsakdo bi tako lahko ugotovil, da sta v ulici dve hiši, zgrajeni na začetku osemnajstega stoletja (Stara ulica 10 in 3). Cerkvem oblastem svetujemo, naj s tablam označijo starost in pomen cerkve sv. Egidija in župnišča. To je bilo zgrajeno leta 1700, cerkev pa je bila postavljena že v 13. stoletju!⁽¹³⁾

Lokalna kabelska televizija bi lahko pokazala ulico in meščane osvestila, da imamo v našem mestu kulturno-umetniški spomenik – Staro ulico. Stroka – umetnostni zgodovinarji, arhitekti in gradbeniki – naj spregovorijo o njenem pomenu in varstvu. Ulico bi vsekakor morali uvrstiti v turistični vodnik.

Česa pa smo se člani in mentorica knjižničarskega krožka naučili?

Kako pomembno je v času prevlade računalniške tehnologije ceniti staro kulturno dediščino kot del narodovega spomina.

OPOMBE

⁽¹⁾ Odlok o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ravne na Koroškem, v: Medobčinski uradni vestnik 1994, št. 11. Občina Ravne. Družbeni in prostorski plan. Varstvo naravne in kulturne dediščine. – Maribor: Zavod za spomeniško varstvo. – 1980

⁽²⁾ Inventarizacija stavb in prebivalcev Stare ulice, Ravne na Koroškem. – Ravne na Koroškem: Urbanistični biro. 1961

⁽³⁾ Ustna izjava dipl. ing. gradbeništva Alenke Gorjanc.

⁽⁴⁾ Ustna izjava Antona Svečka, upokojenega učitelja praktičnega pouka na Industrijski šoli na Ravnah.

⁽⁵⁾ Hiše se vrstijo tako, kot bi si jih ogledovali po desni strani ulice navzgor in po levi strani ulice navzdol.

⁽⁶⁾ Potočnik, Mojca: Jaroslav Kotnik, iz: Koroški fužinar 1993, št. 2, str. 16

⁽⁷⁾ Kerbev, Marija: Naš obraz – Jaroslav Kotnik, v: Vogelni kamen 1999, št. 3, str. 2-3

⁽⁸⁾ Ustna izjava Gustla Kokala.

⁽⁹⁾ Pristavnik, Alojz: Pregled zgodovine osnovnega šolstva na Ravnah na Koroškem. – Ravne na Koroškem: OŠ Prežihovega Voranca. – 1997

⁽¹⁰⁾ Ustni izjavi Bena Kotnika in Gustla Kokala.

⁽¹¹⁾ Oder, Karla: Zgodovinske podobe, v: Ravne na Koroškem: 750 let prve pisne omembe. Ravne na Koroškem: Občina Ravne-Prevalje, 1998, str. 11-35

⁽¹²⁾ Ustna izjava Andreja Bukovca, Občina Ravne na Koroškem.

⁽¹³⁾ Curk, Jože: Ravne na Koroškem. – Maribor: Obzorja. – 1987. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije)

LITERATURA IN VIRI

1. Curk, Jože: Ravne na Koroškem. – Maribor: Obzorja. – 1987. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije)
2. Dolinšek, Maks: Tri doline v koroški zgodovini, v: 720 let Ravne na Koroškem 1968
3. Inventarizacija stavb in prebivalcev Stare ulice, Ravne na Koroškem. – Ravne na Koroškem: Urbanistični biro. 1961
4. Kerbev, Marija: Naš obraz – Jaroslav Kotnik, v: Vogelni kamen 1999, št. 3, str. 2-3
5. Krajevni leksikon Slovenije, Knj. IV: Podravje in Pomurje. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980
6. Mravljak, Josip: Guštanjski rokodelski (obrtiški) ceh, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 1932
7. Občina Ravne. Družbeni in prostorski plan. Varstvo naravne in kulturne dediščine. – Maribor: Zavod za spomeniško varstvo. – 1980
8. Odlok o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ravne na Koroškem, v: Medobčinski uradni vestnik 1994, št. 11
9. Potočnik, Mojca: Jaroslav Kotnik, iz: Koroški fužinar 1993, št. 2, str. 16
10. Pristavnik, Alojz: Pregled zgodovine osnovnega šolstva na Ravnah na Koroškem. – Ravne na Koroškem: OŠ Prežihovega Voranca. – 1997
11. Ravne na Koroškem: 750 let prve pisne omembe. Ravne na Koroškem: Občina Ravne-Prevalje, 1998
12. Šumi, Nace: Naselbinska kultura na Slovenskem: Urbana naselja. – Ljubljana: Viharnik, 1994
13. Wlodyga, Ervin: Kako je nastala Stara ulica, v: Prepih 1996, št. 11, str. 38
14. Uradni list Republike Slovenije 1999, Leto IX, št. 7, str. 555-564

PRIPIS UREDNIŠTVA

Mladinsko raziskovalno delo na Koroškem zadnja leta "živi" le na srednjih šolah. Zanj "skrbi" gibanje Mladi raziskovalci Koroške, katerega sedež je na Gimnaziji Ravne.

Za spodbujanje raziskovalnega dela osnovnošolcev pa v regiji ni pravih pospeševalcev. Zato je še toliko bolj razveseljivo, da je v lanskem šolskem letu skupina osnovnošolcev z OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem (ob, nedvomno, dragoceni pomoči mentorice) izdelala raziskovalno nalogo o Stari ulici. Ne le, da je nastalo zanimivo besedilo, mladi so raziskavo predstavili tudi na **XXX. srečanju mladih raziskovalcev zgodovine** (tokrat je bila tema Obrt v našem kraju), ki ga je – kot vsako leto – pripravila Zveza prijateljev mladine Slovenije. Njihov nastop je bil zelo uspešen, saj so se 13. maja s Ptujja vrnili s **srebrnim priznanjem**.

Nalogo povzemamo v nekoliko prirejani obliki, kar je delo uredništva. Žal zaradi omejenega prostora ni bilo mogoče objaviti vseh fotografij. Zato vabimo vse, ki jih tematika podrobneje zanima, da dodatne informacije poiščejo pri avtorjih oziroma mentorici. Mladi raziskovalci so svoje ugotovitve tudi zapisali in uredili v lično publikacijo, ki je na prodaj na njihovi šoli.

KONSERVATORSKO-RESTAVRATORSKA DEJAVNOST V KOROŠKEM MUZEJU RAVNE NA KOROŠKEM

Besedilo in fotografija: Vanja Ferk*

Koroški muzej je splošni muzej, zato je tako naravnana tudi politika zbiranja premične kulturne dediščine. Za izhodišče so ji obstoječe stalne zbirke, ki predstavljajo gospodarski in družbeni razvoj Mežiške, Mislinjske in zgornje Dravske doline. Koroški muzej hrani obsežen fond muzejskega gradiva. V stalnih zbirkah je razstavljenih 1.478 predmetov, razvrščenih v zbirke (železarska, rudarska, gozdarska, lesarska, dimnica ...). Med razstavljenе muzealije sodijo tudi objekti na prostem, tehniška dediščina iz železarne ter rudnika svinca in cinka v Mežici. Med večje objekte spadajo še jeklene skulpture Forma viva. Večina gradiva je hranjena v muzejskih depojih, kjer je razvrščena v zbirke (zgodovinska, etnološka, tehnična, naravoslovna, arheološka, umetnostna in kulturno-zgodovinska).

Analiza stanja je podlaga za načrtno delo. V preteklosti gradivo ni bilo ustrezno varovano. Po pregledu dokumentacije (inventarnih knjig in evidenčnih listov) in pregledu stanja predmetov v stalnih zbirkah ter depojih sem ugotovila, da je bilo le nekaj predmetov v preteklih desetletjih deležnih konservatorskih posegov. Nekateri posamezniki v muzeju so jih predvsem preventivno konservirali tako, da so jih večinoma zaščitili z voskom in s parafinom, kovino pa z grafitom. Žal pa so manj uporabljali insekticidna sredstva, zato so nekaj lesenih predmetov precej poškodovali črvi. Ogroženi pa so tudi predmeti na prostem, ki so v industrijskem okolju še posebej podvrženi koroziji. Treba bi jih bilo zaščititi.

Problem je tudi ustrezno nadziranje in reguliranje relativne vlažnosti, ki je za pravilno deponiranje in zaščito muzealij prednostnega pomena. Zato bi bili nujni vlažilci in sušilci zraka ter naprave za merjenje vlažnosti. Še posebej bi potrebovali sušilno napravo v dimnici, kjer zmanjševanje relativne vlage z ogrevanjem ne zadošča.

V muzeju nam je s skupnimi močmi uspelo narediti veliko in trudili se bomo, da bo tako še naprej. Zatika pa se pri financah, ki pa pri varovanju kulturne dediščine kot ene izmed najpomembnejših dejavnosti muzeja skorajda ne bi smele biti težava.

V konservatorsko-restavratorski delavnici

Muzealije brez preventivne in aktivne konservacije ter restavriranja propadajo, dolžnost vseh nas pa je, da jih ohranimo tudi za prihodnje rodove, saj pričajo o našem življenju in kulturi, govorijo o življenju naroda.

Ustrezno varovanje premične kulturne dediščine je ena od osnovnih nalog muzeja, zato je konservatorsko-restavratorska dejavnost začetek načrtovanega varovanja kulturne dediščine na Koroškem.

* konservator-restavrator, Koroški muzej Ravne na Koroškem

V PAJČEVINI SPOMINA HERMANA VOGLA

Besedilo: Marijan Mauko

Fotografije: Mirko Hace

Ob desetletnici pesnikove smrti sta Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem (kot izdajateljica in založnica) ter Občina Mežica 27. maja 1999 v hotelu Peca predstavili knjigo 42 pesmi Hermana Vogla *V pajčevini spomina* po izboru profesorja Mirana Kodrina.

O pesniku sta spregovorila predstavnik občine Franjo Kocen in ravnateljica Koroške osrednje knjižnice Majda Kotnik-Verčko, Miran Kodrin pa je povzel spremno študijo iz knjige. Recital Voglove poezije so izvedli dijaki ravenske gimnazije: Ajda Vasle, Blanka Tacer, Andrej Lojen in Tomaž Simetinger, na violini pa jih je spremljal Dejan Gregor. Obiskovalci prireditve so si lahko ogledali priložnostno razstavo (Voglove knjige in fotografije).

Knjigo je lično natisnila tiskarna Forma film s Prevalj, in sicer v 200 izvodih. Likovna oprema knjige je prepoznavna – prava »brezočnikova« **Stojana Brezočnika**, ki jo je v oblikovanje začetka posameznih poglavij domiselno prenesla oblikovalka **Blanka Kamnik** iz Studia OOH.

V knjigi *V pajčevini spomina* so ponatisnjeni izbori iz vseh Voglovih pesniških zbirk:

- Razdalje rastejo, Založba Obzorja 1968, 9 pesmi
- Ko bom bog postal, Mladinska knjiga 1970, 7 pesmi
- Romantika je iz groba vstala, Mladinska knjiga 1974, 9 pesmi
- Osoje, Mladinska knjiga 1977, 9 pesmi
- Pajčevina in sveder, Cankarjeva založba 1986, 8 pesmi
- Obujenke, 4 pesmi v reviji Srce in oko, 1990.

Sledi 44 strani skrbno obdelanih podatkov. Iz njih izvemo, da se je pesnik rodil 17. junija 1941 v Mežici in utonil v Mariboru 17. maja 1989, počiva pa na mežiškem pokopališču Mirje.

Vogla spoznamo tudi kot novinarja, prevajalca, kritika in glavnega urednika Založbe Obzorja v Mariboru.

Kar verjeti nisem mogel, da je do zdaj Voglova poezija pritegnila 39 avtorjev, ki so o njej objavili zapise v 18 različnih publikacijah. Prva sta se leta 1965 razpisala Evald Flisar in Dimitrij Rupel. Od domačinov se je leta 1975 v

Miran Kodrin je povzel ključne ugotovitve obsežne študije o pesniku.

Recitatorji in glasbenik z ravenske gimnazije so poslušalcem približali svet Voglove poezije.

Dialogih oglašil Vinko Ošlak, leta 1987 pa Marijan Mauko; leta 1989 sta o Voglu pisala Silva Sešel in Tone Sušnik v Koroškem fužinarju, leta 1996 pa je v isti reviji izšel še prispevek Mirana Kodrina. Hčerka Jerica Vogel je napisala seminarso nalogo leta 1994, Barbara Šegel pa diplomsko nalogo leta 1997.

Večer ob treski v Mežici 21. julija 1995 je bil posvečen Voglu. 17. novembra istega leta so mežiški kulturni zanesenjaki predstavili knjigo Janeza Švajncerja Bog je odšel.

Akademski kipar Andrej Grošelj je izdelal spominsko ploščo, ki je na pesnikovi rojstni hiši. Patronat nad pomnikom ima mežiška osnovna šola.

Če bi res hoteli »skupaj spraviti« simpozij o poeziji Hermana Vogla, kot si že nekaj let prizadeva profesor Andrej Makuc (ki zagnano zbira Voglove fotografije), bi bilo dobro, da zberemo vse gradivo (na Koroškem in zunaj nje), ki se še lahko najde o pesniku.

Premalo se zavedamo, kaj je o Voglovem ustvarjanju napisal dr. Taras Kermauner: »Voglova poezija je eden od stebrov sodobne slovenske poezije.«

V nadaljevanju povzemam poročilo profesorja Janeza Mrdavšiča o sodelovanju Hermana Vogla s Koroško osrednjo knjižnico:

Med obiskovalci so bili tudi Voglovi sorodniki.

- Herman Vogel se je 25. oktobra 1969 udeležil v knjižnici zborovanja Društva prijateljev zamejskih Slovencev, na katerem so bili poleg cele vrste uglednih slovenskih kulturnikov tudi Edvard Kocbek, Boris Pahor, takrat mladi Drago Jančar ...

- Leta 1972 je knjižnica priredila Uro slovenske lepe besede. Na prireditvi so nastopili književniki Marjan Kolar, Leopold Suhodolčan in Herman Vogel. Recitali so igralci – bivši maturanti ravenske gimnazije: Majda Herman, Jerica Mrzel, Maja Šugman (Druškovič) in Štefan Volf.

- Prvo leto svojega ravnateljstva sem povabil Hermana Vogla na knjižnično prireditev Iščno zvestega bralca, ki je bila 14. novembra 1980 v Črni. Priznanje je dobilo 30 zvestih bralcev, na prireditvi pa je nastopil Koroški oktet Ravne na Koroškem. Predstavil sem pesnika takrat takole:

Nekaj besed o Hermanu Voglu

"Pesnik, publicist, prevajalec, urednik ... Herman Vogel je domačin – Mavčev z Loma nad Torčevo žago. Kot dijak ravenske gimnazije se je zdel profesorjem, ki smo ga učili, tih, skromen, toda nemirno iščoč fant, obrnjen vase, zatopljen v vozlišča vprašanj o življenju in svetu.

Februarja 1962, leto dni po maturi, mi je napisal iskreno pismo in mi v njem marsikaj zaupal. Iz zapisanih vrstic tedaj mladega slavista veje njegova navezanost na domače kraje – na Koroško, iz njih diha navdušenje nad novimi možnostmi, ki mu jih je odpirala Ljubljana, središče našega kulturnega življenja, predvsem pa veje iz pisma trdna odločenost mladega Hermana, da se bo ves posvetil jeziku, saj je spoznal, 'kak čudovit instrument' je to.

Toda pismo razodeva tudi spoznanje, da marsikaj le ni tako, kakor si je predstavljal, da je, in želel, da bi bilo. Zapisane vrstice napovedujejo, da Vogla problemi človeka, pojavi sveta in življenja živo prizadevajo in bo po njuji svoje narave hotel in moral opredeliti svoj odnos do njih.

Že takrat je bilo tudi jasno, da iskanje teh odnosov in razmerij ne bo hladno razumarsko, temveč izrazito osebno občuteno in doživeto, torej pesniško, čeprav je takrat o svojem pesniškem delu šele začel resneje razmišljati.

Organizatorji literarnega večera so s priložnostno razstavo predstavili življenje in delo Hermana Vogla.

Ko sedaj vsaj nekoliko bolj poznamo Voglovo delo, lahko spoznamo, da so že v mladosti izražene značilnosti in nagnjenja ostale stalnice njegovega človeškega bistva in pesniškega ustvarjanja. Vogel je ohranil navezanost na domače kraje, na zemljo, na okolje svojega otroštva. Ohranil je nemirno slo po iskanju odnosov in razmerij, vzrokov in posledic, podobnosti in razlik, marsikdaj razpetih med nepremostljive razdalje.

Smer Voglovih razmišljanj in iskanj je različna, odvisna od razpoloženj, novih spoznanj in notranjega dozorevanja občutljive pesnikove osebnosti, niansirano različen je zato tudi rezultat teh izrazito osebnih presoj.

Ker torej išče, vrednoti, razmišlja ... predvsem zase, da bi potešil svoj notranji nemir, njegove pesmi niso vsiljivo dopadljive, ker pa nešteta vprašanja, ki so vznemirjala pesnika Vogla, vznemirjajo tudi nas, lahko tudi nam pomagajo, da bi se dokopali do svoje 'resnice'.

Voglova poezija nam je tem bolj razumljiva, ker se pesnik nikoli samovoljno ne igračka z jezikom, temveč ga

uporablja le kot sredstvo za izpoved tistega, kar želi povedati. Ker gre pri Voglu vedno za izpoved osebnega pesniškega dognanja, sta seveda tudi jezik in slog vedno osebna. Ker Voglov odnos do sveta in življenja ni igrivo razigran, tudi jezik njegovih pesmi ne more biti tak. Resnoben je, kot so resna Voglova pesniška razmišljanja.

Pa vendar se bralcu kdaj pa kdaj zazdi, da je zaslužil v Voglovi slogu, še posebej v njegovi klenosti, tudi vpliv koroškega pokrajinskega sloga.

Če je morda to res, nič čudnega, saj smo rekli, da je Herman Vogel domačin in je ostal Koroški intimno vedno zvest."

• Leta 1984 je izšla knjiga dr. Franca Sušnika Poglavlja iz svetovne književnosti, o kateri sem med drugim zapisal:

»Sušnikova poglavja iz svetovne književnosti so predvsem pietetna izdaja predelanih poglavij njegovega predvojnega Pregleda svetovne literature (1936), ki je bil takrat edini tak pregled in je prinesel dr. Sušniku veliko priznanj in ugleda. Opozoril je

nase tudi s tipično Sušnikovim lapidarnim esejističnim pristopom, z veliko natančnostjo podatkov in obširno bibliografijo prevodov del in razprav o avtorjih. Poglavitno zaslugo za izid Poglavljev ima poleg Sušnikovega sina Toneta urednik knjižnih izdaj Obzorij pesnik Herman Vogel. Načrt nove izdaje je dr. Sušnik snoval že z direktorjem Obzorij Košarjem, a knjige v zamišljeni obliki in vsebini ni utegnil končati.«

• Ob izidu je prišel Herman Vogel predstaviti Sušnikovo knjigo v Koroško osrednjo knjižnico, ki je hranila njen tipkopis.

• Ob smrti Hermana Vogla je knjižnica takoj (18. maja 1989) pripravila spominsko razstavo v avli knjižnice.

• 13. aprila 1990 so recitatorji gimnazije pod vodstvom prof. Mirana Kodrina gostovali v knjižnici z recitalom Voglovih pesmi V spomin pesnika Hermana Vogla. V uvodni besedi je pesnika predstavila prof. Silva Sešel.

STRAŠLJIVE POVEDKE S KOTULJSKEGA

Besedilo in fotografija: Bojana Verdinek

Med študijem na Pedagoški fakulteti v Mariboru sem se srečala z izpitom Slovstvena folkloristika. Ime je na prvi pogled mogoče manj znano, vendar je to le novejši izraz za stroko, ki se ukvarja s folklornimi besedili, po domače z ljudskim slovstvom. Snov me je takoj pritegnila, zato sem se odločila to zanimanje uporabiti v diplomski nalogi. Naslovila sem jo **Strašljive povedke s Kotuljskega glede na vse tri ravnine folklornega dogodka: tekst, teksturo in kontekst**. Namen naloge mi je bil ves čas jasen: Posneti, zapisati in v luči sodobnih spoznanj urediti čim več kotuljskih skrivnostnih zgodb in tako zgodbe kot njihove pripovedovalce iztrgati pozabi. Mentorica naloge je bila doc. dr. Marija Stanonik, strokovnjakinja na področju etnologije in slovstvene folkloristike, somentorica pa, Korošcem bolj znana, saj je nekaj časa živela med nami, red. prof. dr. Zinka Zorko.

Pričujoči članek skuša prikazati del snovi diplomske naloge.

Tradicija zapisovanja na Koroškem in vprašanja zapisa

Vse naše delo leži na temeljih, ki so jih postavili drugi, zato je v uvodu naloge kratek pregled tradicije zapisovanja slovstvene folklorne na Koroškem. Korošci poznamo predvsem dva zapisovalca: Franca Kotnika in Vinka Möderndorferja. Njune pripovedi družijo literarna preobleta. V knjigi Bajže s Koroške (10. knjiga zbirke Glasovi) avtorice Marte Repanšek pa lahko zapisane zgodbe beremo v mežiščini. K temu zapisanemu gradivu sem dodala 45 kotuljskih strašljivih povedk. V zapisu sem skušala čim bolj upoštevati narečni govor. Zavedam se, da je zato berljivost težja, vendar izkušnje kažejo, da vaja dela mojstra in da se tudi branju takega zapisa človek privadi. Zdi se, da je za zapisovanje slovstvene folklorne najprimernejše Kopitarjevo načelo: Piši, kot govoriš. V največji meri sem skušala slediti temu načelu. Besedila so zapisana z znaki, ki jih uporabljamo v knjižni pisavi, tem so dodani znaki: *ð* za polglasnik, *ið* in *uð* sta znaka za dvoglasnika (diftonga) v tipih besed *mli:ðko* in *mu:ðst*, z znakom za razasti *w* pa je zaznamovan zapis *l* pred zadnjim samoglasnikom. Na mestih, kjer je izgovor drugačen kot v knjižnem jeziku, sem dodala naglasna znamenja.

Moj namen je bil jasen: zapis naj bo čim bolj avtentičen, naj se med govorom in zapisom čim manj izgubi, le tako se bo ohranil pristen kotuljski ritim. Zgodbe so na vseh ravninah jezika zapisane tako, kot so bile slišane. Do potankosti sem se držala pripovedovalčevega nizanjanja besed, torej skladnje in

besedišča z njihovimi oblikami vred. Le tako zapisane povedke so prave, kotuljske.

Obravnava folklornega besedila

Delo za diplomsko nalogo je bilo sestavljeno iz dvojega: dela na terenu in obravnave zbranega gradiva na treh ravninah: **tekst, tekstura in kontekst**. Obravnava teksta je zasnovana na osnovi spoznanj literarne teorije, kot je zastavljena v knjigi Janka Kosa Očrt literarne teorije. Izhajala sem namreč iz stališča, da **folklorna besedila niso nekaj manj vrednega**, niso nevedna kriterijev, ki veljajo za umetnostno besedo, so le drugačna.

Povedke v razdelku **U, me je bwo strah** govorijo o strašenju. Sredi vsakodnevnega življenja in dela Kotuljcev se pojavi nekaj nadnaravnega. Strašenja ne doživljajo le posamezniki. Z navzočnostjo več ljudi se verjetnost dogodka oziroma verjetje v dogodek gotovo poveča. V večini povedk namen strašenja ni jasen. Najpogosteje straši zunaj doma in ponoči. Mogoče se počuti človek takrat bolj izpostavljenega, ranljivejšega in imajo zunanje sile tako nanj večjo moč kot v domačem okolju. Pozne ure, posebej polnoč pa imajo same po sebi prizvok skrivnostnosti, tudi shrljivosti in s postavitvijo dogodka v tako uro je grozljivost stopnjevana.

Pripovedovalci v svoje pripovedi pogosto vključujejo povedke te vrste, bodisi so sami doživeli strašenje ali so zanj le slišali. Strašenje ima svoje mesto v Mežiški dolini. Za bralce Koroškega fužinarja sem izbrala dve povedki tega razdelka.

K babnci na kwatarno soboto

Što p^š Potočnk^ð, ko je učas^ð bwo, ko so zaj Grnjaki, majo hišo. Prej je pa stara hiša bwa ... (T^ðsto se spomneta, al, ko je bowa stara hiša?) Tam so bl^ð pa š^ðti Tonijevi pu^ðbi d^ðma: Konečnik, pa Toni t^ð rajn^ð¹, al, pa Podpečnik. So bl^ð Potočki sini ... to je bwo prej, še u Austro-Ogrski, ampak je resnično bwo.

Po je pa, m^ðnda že, zaj j^ðs ne wi^ðm glih kira², pač ena je žiwewa tam. Ana, da je edn h je³ h^ðdo, t^ðst^ð Konečnik, al. Je pa šou jo klicat, je bwa pa kwatrna sobota.

Je pa še m^ðnda d^ðma mati rekwa, da na smi^ð j^ðt^ð, da je kwatrna sobota. Je rekwa. Učasi niso hodl^ð pu^ðbi h babncam o kwatrnih sobotech. So strojl^ð⁴. Še ko so

dekle umiwale pod, ni smewa wode wonta⁵ zun zldt. A wiš, da bđ ..., ko so meutre⁶ mele, lesiđne pa ribale. Keee pa!!! So mđrle post na lopđ⁷ pa pđle⁸, pondelik al pa koda⁹, tđsto wodo pa cote¹⁰ splahnt pa tđk.

Učasđ so čudno¹¹ dalđ na šđte kwatrne sobote pa nedele.

Po pa on, pač ni bogo¹² tđk, al, je pa šou. Tam pđr hiši gđr je pa en češpl¹³ čudđn¹⁴ rasto, on je pa tđsto lejtro¹⁵ si gđrta pđrprajo pa gđrta k tđstđ okni, al. Ampak ko on že gđrta do pou lejtre pride, je pa prđšo maček mo douta prđtđ. Tđk so se mo mđnda swiđtle očiđse, tđk, da je on ciđwo¹⁶ lejtro douta wido, al. Tej je pa on spomno, ko je ..., da ga je mati opozarjawa: »Je kwatrna sobota. Ne hđdi!« Al? In po je reko, da je na usak was¹⁷ ekstra kapđlc¹⁸ wiso. Tđst mačđk pa kđr prđtđ jđmo douta, se je pđrto, od wrha dou.

Ke se je uzeu, al? Pa kđr douta prđtđ njđmo. Je rek, da je wido use cweke¹⁹ douta na lejtrđ. Pa šou tđk mđnda ko hudič.

To je tđd riđs bwo.

Rozalija Rožen, Podgora, 1999

¹ tđ rajnđ – pokojni

² glih kira – ravno katera

³ h je – k njej

⁴ so strojld – so spoštovali dogovor

⁵ wonta – ven

⁶ meutre – škafi z dvema ročajema

⁷ na lopđ – na hodniku

⁸ pđle – potem

⁹ koda – kdaj

¹⁰ cote – oblačila

¹¹ čudno – zelo

¹² ni bogo – ni ubogal

¹³ češpl – češplja

¹⁴ čudđn – velik

¹⁵ lejtro – lestev

¹⁶ ciđwo – celo

¹⁷ was – las

¹⁸ kapđlc – kapljica

¹⁹ cweke – lesene kline

Otrocđ pđr kartah

To je bwo tđd riđs.

Ko smo gđra dđma ble, što še pđr Gđrdišnki, al, što, ko zej že hiše weč ni pa nđč. Sn bwa pa taka frkla jđs, stara ene desiđt, one pa za meno. Smo pa karte špilale¹.

Tam je bwa taka kaduja², ko so učasđ krđh mesld nđtra, al, pol smo pa za tđsto kadujo ... štđk spuđt³, (Sej se mogoč ti spomneš, ko s hodwa tam.) ... štđk sediđle wonta⁴, jđs sn mewa što stou, woni dwiđ⁵ pa tam nđtđr; Tončka pa Nančka. Wđda, ko smo karte špilale, al, smo se pa začele pa kregat zrauno kđr. Po je pa Nančka rekwa: »Lej, lej!!« Je pa widwa, da je an urah, al ka kej, pogledo ... štđk, tace gđr dau pa pogledo gđr cuđ⁶ u karte. Pa spet pogledo. Trikrat je pogledo gđr cuđ. Tđstđ urah. In pol smo bejžale⁷ use nđtđr pod koutr⁸ pa skrđle se ciđle nđtđr pod koutr. Ha, ha, ha.

Jđs nisl widwa nđč, sđmo Nančka, pa Tončka tđd ne.

Čist zariđs.

Marija Fortin, Podgora, 1999

¹ špilale – igrate

² kaduja – kadunja, miza

s koritom za mesenje

³ štđk spuđt – tako spodaj

⁴ wonta – ven

⁵ dwiđ – dve

⁶ cuđ – zraven

⁷ bejžale – bežale

⁸ pod koutr – pod odejo

Drugi razdelek nosi naslov **Cahn je dau**. Cahn, znamenja, ki jih dajejo mrtvi živim, so še vedno živi, med zapisanimi je eden izpred dveh let. Najpogosteje jih prejemaajo člani družine ali sosedje. Resničnost doživetja cahna večkrat potrjujejo tudi druge osebe, ki so bile navzoče. Cahn ljudje prejmejo največkrat na domu, v okolju, kjer se človek počuti varnega. Tisti, ki cahn daje, noče osebe strašiti, zato mu ga pošlje, ko se ta počuti varnega ali je navzočih več oseb. Tudi cahn je bolj vezan na nočne ure, vendar namen ni strašenje, ampak le opozorilo, obvestilo. Večina cahnov napoveduje smrt. In še povedka.

Na poti u mlin

Po pa nobđrt¹ ... so pa mama šld ... Tej je bwo pa, ko je od šđtega Bertlna mama, ne, žena, umrwa. Mama u mlin grejo pa glih tam pđr tđstem, kđkđr sma se z wonemo prauhawa², da urah žlice tala³, je pa naredwo douta: »Urđđđ!« Sđwđda, mama douta pogledld, so rđklđ: »No, ka pa tej zej što spoda?« Wđda pa grejo naprej tota u mlin, po pa nazaj pridejo, gđrta duđmo, je pa sedou šđti Bertl nđtra u tđstem, steljak⁴ so prajld, u stelđ. Je pa reko: »Wiš ka,« je reko, (Čaj⁵, kđk ji bwo že jđme): »Gela mi je umrwa.« Tej s pa rđklđ mama: »Mej, koda⁶ pa?« Je rek: »Glih prej đnobđrt.« Tej so pa mama začelđ, so reklđ: »Marija Dewica, tej mi je pa glih tđsta cahn dawa tam!«

A wiš, ke je Bertlowa bajta? Ena cesta je bwa wonta u mlin pa k Zabđršnko, Mlinska cesta. Ena je bwa pa dousa proti Bertlnowi bajti. Tam u tđstem križiščo, a wiš, ko je tak pukl⁷. Je riđs bwa taka lukna nđtđr. Po pa še, wiš, ka je pa bowo: tak, kđk bi reko ... Kornika al, tđsta kornika je won gledawa, glih tđk ko bđ urah roge wonta moliiu. Tđk, da je bwo groooza, tam nđtra. Po pa še s šđti Marici sma teikbart⁸ tđk wđčđr z šuđle hđdle. Wđda do štirih je pa pouk, šđk šđt cajt⁹. Ka pa ti misliš, pa púnklama¹⁰ inde¹¹ gđrta. No, Marica je pđr bajti ostawa, jđs pa gđrta naprej.

Marija Konečnik, Kotlje, 1999

¹ nobđrt – enkrat

² prauhawa – pogovarjala

³ tala – deli

⁴ steljak – prostor za steljo

⁵ čaj – počakaj

⁶ koda – kdaj

⁷ pukl – hrib

⁸ teikbart – tolikokrat

⁹ šđk šđt cajt – tako ta čas

¹⁰ púnklama – greva

¹¹ inde – tam

Pot v mlin

V tretjem razdelku *Neka ga weže, da ne more jōt* vse povedke govorijo o vračanju mrtvih med žive. Razlogi za vračanja so različni: slaba vest, opozarjanje nase, tolažba živim, blodnja nekrščene duše. Čas srečanja živih z mrtvimi je največkrat vezan na noč in kmalu po smrti. In še povedka iz tega razdelka.

Wahko bō ga rešwa

Mamina sestra je bwa Liza, al. Teta naša. Je pa rekwa, da je bwa pōr Zabrniko. Po je pa šwa tam gōrta ... zuna ... ana cesta je bwa tak wonta. Je pa šwa, je pa puōba widwa, da je šou. Tam je biu pa pōr tōstemo muōsto, Popečkem muōsto, je biu pa ōn križ, a wiōš. Je pa skoz tōsti puōb šou zraun je. Ko je prōšwa blizo križa, je pa reko: »Ka mō niste usaj eno besiōdo rēklō, bi me pa riōšlō.« Je reko: »Zejm¹ pa mōro štōk dougo še hōdit, prej dam² spet taga čwoweka našo, da bō me odrešo.«

To so prajlō, da so take duše, nekršen mogoče, da ga pokoplejo, al, tōk al, da še ni kršen, pol pa tōk hodi, hodi. To si zbere mogoč takega, da bi ga odrešo. Bi saj reko: »Ke pa hodiš?« al pa kaj takega. Sāmo, da bi spregoworwa, bi biu pa riōšen!

Tōk ji je powedo. Pol ga pa ni bwo weč. No, tōk je Liza prajwa. Tōk je Liza prajwa. Je rekwa: »Widwa sn ga pa resnično je bwo.«

Frančiška Kolar, Brdinje, 1999

¹zejm – zdaj bom ²dam – da bom

V zunanji zgradbi povedk je precej mojega dela zapisovalke. Narečje se govori, piše redkeje, v teh povedkah pa gre za zapis prostega govorjenja. Nikoli do

sedaj nisem v taki meri prislunhila lastnostim govora. Naj zapišem le nekaj od njih: **Popolne ponovitve:** *Je pa še mōnda duōma mati rekwa, da na sme jōtō, da je kwatōrna sobota. Je rekwa ...* **Ogovorilni glagolski izrazi:** (*Tōsto se spommeta, al, ko je bowa stara hiša?*), *A wiōš, da bō ... , ko so meutre mele, lesene pa ribale. Al? (Ke se je uzeu, al?)*. V zloženi glagolski obliki za preteklik se pomožnik lahko izpušča: *Tej je pa on spomno (...)* *Pa šou tōk mōnda ko hudič.* **Izpust:** *Pa kōr douta protō njōmo. Dostavek:* *Ana, da je eden h je hodo, tōstiō*

Konečnōk. Od posebnosti besednega reda je najbolj opazen pomožni glagol, zlasti za 3. in 1. osebo, na začetku stavka, najpogosteje s poudarnim členkom pa: *So blō Potočki sini. in Je pa reko ...*

Besedišče je zaznamovano z narečnimi in s prevzetimi besedami ter z ekspresivno rabo. Veliko je sposojenk iz nemščine. S pomočjo Pleteršnikovega nemško-slovenskega slovarja sem odkrivala njihov pomen in izvor. Npr. **samostalnik** *meutra* (šraf z dvema ročajema). *Mivtra*, *mevtra* in *meltra* prihajajo iz starovisokonemške *muoltra*. V nem. dialektu poznajo *multer* = die Mulbe. *Lejtra* je lestev. *Končnica* –a kaže še na obliko *lestva*, ki je kot edina za ta pomen zapisana v Pleteršnikovem slovarju. V SSKJ je zapisana oblika *lojtra* z oznako nižje pogovorno. Podoben izraz v nem. je die *Leiter*. Beseda *pob* je v SSKJ označena s pog. v pomenu fant. Beseda je iz nem. der *Bube*. *Raba* samostalnika *babnca* za žensko je slabšalna. Zapisana je tudi v Pleteršnikovem slovarju z razlago »menda nam. *babinica*«. V povedi (...) *glih tōk ko bō urah roge wonta moliu* je raba označenega samostalnika stilna. Knjižna oblika zanj je *rogovi*. Še v Pleteršnikovem slovarju je zapisana le krajša oblika. In še nekaj o zaznamovanih **glagolih:** koroško *strojiti* pomeni praznovati. Glagol *klicati* je v pomenu fantje so šli klicat (pod okno), vasovat, k dekletom narečen. Glagola *punklati* ni v Pleteršnikovem slovarju niti v SSKJ. Pripovedovalka je besedo razložila s sopomenko *kunkale*, kar naj bi pomenilo počasi, obotavlja je iti. Glagol *kunkati* je zapisan v Pleteršnikovem slovarju z nemško ustreznico *jammern*, kar pomeni tamati, stokati. Od **prislovov** so zanimive tipične koroške oblike. V pomenu oddaljevanja so to oblike na –ta: *wonta, douta ...*, v pomenu približevanja pa –sa: *dousa, gōrsa in wons*. *Doma* se od knjižnega razločuje glede na naglas, v koroškem narečju se naglas rad umika v levo: *domá* – *dōma*. Zanimiv je načinovni prislov *čudno* – pomeni zelo. V zvezi s tem je v

Pleteršnikovem slovarju zapisana zveza čudno lep. Nastala je pod vplivom nemške wunderschon (čudovito lep, prelep). Prislov *glih* je rabljen v pomenu ravno. Prihaja iz starovisokonemške besede gilih. Z glagoli, ki sami ali s predpono označujejo gibanje navznoter, navzven, navzgor ali navzdol, se pogosto veže prislov s podobnim pomenom. Taka kalka sta na primer: *wonta zun zla* in *gā rasto*. Pogosta sta dva prislova iste vrste, rabljena skupaj: *wonta zun, douta protō, tej zej, inde gā*.

V prvi zapisani povedki je nekaj **zaznamovanih besednih zvez**. Npr. *Ana, da je eden h je hodo, tčstō Konečnik*. Hoditi okrog dekleta v pomenu prizadevati si pridobiti njeno naklonjenost je pogovorni izraz. *Wčasō so čudno dalō na šāe kwatrne sobote pa nedele*. Raba veliko dati na kaj v pomenu posvečati veliko pozornosti in skrbi je ekspresivna. V povedi – In po je reko, da je na usak was ekstra kapčec wiso. – je slikovita metafora. Povedke so tudi polne primer: *Pa šou tčk mōnda ko hudič*. in *Kornika al, tčsta kornika je won gledawa, glih tčk ko bō urah roge wonta moliu*.

Vprašanje **teksture** je povezano z zapisom: kako prenesti govorno besedo v pisno in pri tem čim bolj ujeti interpretacijo, izvedbo. Zapis naj bi nam dal čim več informacij o nastalem razpoloženju, o glasovnih nihanjih. Iz zapisa je mogoče sklepati o uporabljeni mimiki, gestah. Geste so vidne v primerih, kjer gre za vnašanje predmetov iz stvarnosti v samo pripoved: (...) *štčk spuā*, (...) ... *štčk sedele wonta, jčš sn mewa što stou, woni dviō pa tam nāā* ... Različna ločila kažejo na emocionalne poudarke, natančen posnetek izgovora glasov pa na intonacijo besede: *Kee pa!!!*

Minljivost folklornih besedil je osupljiva, taka in nič drugačna živijo le v trenutku folklornega dogodka in zato so neponovljiva, odvisna od razpoloženja pripovedovalca, od odnosa med pripovedovalcem in ostalimi udeleženci folklornega dogodka. To slednje se že dotika ravnine **konteksta**. Razumemo ga kot ozračje, ki vlada okoli pripovedovanja. Kontekst je sestav »publike«, ki ustvari ali ne ustvari pravega ozračja – od tega je odvisen rezultat.

Pripovedovalci povedk diplomatske naloge so doma na različnih koncih »koteljske republike«. Iz Podgore so: Marija Fortin, Frančiška Kalajžič, Hedvika Konečnik, Alojz Rožen in Rozalija Rožen. Verona Herman, Jožica Jamer, Marija Konečnik in Marija Matija so doma v Kotljah, z Brdinj pa sta Neža Gorenšek in Frančiška Kolar. Vsi, razen ene pripovedovalke, ki je mlajša od drugih (Ni res, da so dobri pripovedovalci le starejši.), so preživeli težke čase pred 2. svetovno vojno, med njo in po njej. Nekaterim pomaga pesem, da ohranijo vedrino in ljubezen do življenja. Vsi sogovorniki, razen ene, so »veliki« bralci in pripovedovalci. So skromni, a bogati ljudje, polni izkušenj in zgodb. Obravnava povedk na vseh treh ravninah se je pokrivala z mojim spoznanjem, da so zgodbe neločljive od ljudi, zakaj

živijo jih oni sami. Svojim zgodbam sami dajemo čar ali pa ga jemljemo.

Poti so odprte

Ob koncu naloge sem zapisala seznam narečnih besed iz povedk diplomatske naloge. Takih seznamov koroških besed je že nekaj raztresenih po različnih nalogah, člankih in knjigah, koroškega narečnega slovarja pa žal še nimamo. Tudi nezapisanih povedk je med ljudmi še veliko, tistih, ki bi jih želeli zapisati, pa manj. Povedke so stvar nas ljudi, življenja, ki ga soustvarjamo, pričajo predvsem o nas samih, zato bom z zapisovanjem zgodb nadaljevala. Želim si čim več dobrih pripovedovalcev in zgodb ter »ta pravi kontekst«.

LITERATURA

Alenka GOLJEVŠČEK, 1988: *Med bogovi in demoni*. Liki iz slovenske mitologije. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jakob KELEMINA, 1997: *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom*. Bilje: Založništvo Humar.

Janko KOS, 1996: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Maks PLETERŠNIK, 1974: *Slovensko-nemški slovar I-II*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marta REPANŠEK, 1995: *Bajže s Koroške*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.

Vera SMOLE, 1994: Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23. 143–154.

SSKJ I-IV, 1980, 1985, 1979, 1985. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Marija STANONIK, 1980: *Ustno slovstvo. Slovensko ljudsko izročilo*. Ur. Angelos Baš. Ljubljana: Cankarjeva založba. 203–220.

-- 1993a: Psihološki vidiki slovstvene folklorne. *Traditiones* 22. 7–36.

-- 1993b: *Slovstvena folklor v domačem okolju*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.

-- 1994a: Naš živi jezik. *Traditiones* 23. 9–13.

Jože TOPORIŠIČ, 1970: Slovenski pogovorni jezik. *Slavistična revija* 1–4. 55–70.

-- 1984 (1976): *Slovenska slovnica*. Pregledana in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. Maribor: Kulturni forum.

ŽIVALSKI FRAZEMI V PREŽIHOVI POŽGANICI

Vanja Benko

Predstavitev frazeologije, predvsem živalske (iz Prežihovega romana Požganica), je kratek izsek iz moje diplomske naloge, ki sem jo opravila pod mentorstvom redne prof. dr. Zinke Zorko, prodekanice na Pedagoški fakulteti v Mariboru.

Žal bralcem Fužinarja zaradi posebnega zapisovanja črk ne morem predstaviti svojega dialektološkega – narečnega dela naloge, ki bi bil za marsikoga še dosti bolj zanimiv.

O PISATELJU IN ROMANU

Lovro Kuhar je bil socialni realist, proletarski pisatelj, avtor kmečkih zgodb in vojnih romanov, pesnik koroške zemlje in njenih ljudi.

Požganica je njegov prvi roman, ki je izšel 1939. leta in v katerem je pozornost usmerjena na dogajanje na Koroškem. Je kolektivni roman, ki nima glavne osebe in tudi ne kake ljubezenske zgodbe. Pisatelj v njem človeka presoja predvsem kot družbeno bitje. Prikazani so boj za svobodo Koroške in revolucionarni dogodki v Mežiški dolini ter med Jazbinci v letih 1918–1920; prepletajo se socialna in narodnostna vprašanja. Roman je nekakšen dokument prevratnih dni v koroškem delu naše domovine.

Lastnosti romana so v lokalnih dialektizmi in oblikovanju oseb. Opisano je resnično življenje v vsej razsežnosti in bistvenih značilnostih. Ljudje so živi, izklesani in trdni kakor skale, robati, silni in prepričljivi; tak je tudi njihov jezik.

Prežihov slog je krepak, stvaren, nazoren, slikovit, prepleten s koroškimi izrazi. Njegov govor je bil mežiščina, ki spada v koroško narečno skupino. Mežiško narečje govornijo ljudje v dolinah ob reki Meži in Mislinji, sem pa spada tudi kotuljski govor Lovra Kuharja.

V besedju koroških narečij, predvsem pri Prežihu in še danes v govoru na tem področju, najdemo veliko nemških prevzetih besed in besednih zvez. To je posledica dolgega sožitja dveh jezikov na enem prostoru.

Prežihova koroška govornica je na jezikovni ravni prerasla v zborni knjižni jezik, ohranjal pa je narečno besedje in narečne možnosti upovedovanja.

FRAZE V TEORIJ

Moj cilj je bil poiskati živalske frazeme v Prežihovem romanu Požganica in na osnovi izpisanih ugotoviti, koliko jih je danes še živih v Mežiški dolini (v okolici Prevalj) v predelu okoli Jankovca.

Frazemi ali fraze so s svojo ekspresivnostjo vedno zaznamovano jezikovno sredstvo ne glede na vrsto besedila, v katerem so rabljeni. So pokazatelj ljudskosti. Pogosto so rabljeni v ljudskih delih, v umetnostnih besedilih pa imajo najnižjo ekspresivno vrednost. Če v umetnostnem besedilu ni veliko frazeologije, ni nujno, da je besedilo izrazno revno, saj lahko pisec izbere tvorbo lastnih in novih podob. So pa primerni v neumetnostnih besedilih (predvsem v publicistiki in poljudnoznanstvenih besedilih), ker jih poživijo, razbijejo suhoparnost in so usmerjeni k bralcu.

V vsakdanjem sporazumevanju je raba frazemov odvisna od govornega položaja. Rabimo jih predvsem takrat, ko smo čustveno prizadeti, vznemirjeni. V jeziku imajo posebno mesto in pomen, saj izražajo način življenja, mišljenja in čustvovanja ljudi, ki so te frazeme ustvarili ali jih uporabljajo. So pomemben dokument ustvarjalne moči naroda. Posebej zanimivi so domači frazemi, kajti v njih se zrcali preteklost naroda.

Zgodbe o živalih nam dopolnjujejo osnovno znanje in vedenje o teh živih bitjih. Prek njih se nam odkrivajo ljudje s svojimi slabimi in dobrimi lastnostmi. Tako je mogoče odkriti tudi prvobiten človekov odnos do živalskega sveta in narave. S primerjanjem frazemov in odkrivanjem njihovega bistva in nastajanja lahko bolje razumemo nekdanji in zdajšnji način življenja in razmišljanja ljudi določenega okolja in naroda.

Šele ob takem prebiranju Prežihovega romana spoznaš, kakšno je pisateljevo bogastvo.

RAZISKAVA NA TERENU

Za svoje delo na terenu sem si izbrala zaokroženo pot na geografskem področju Kota, Plata, Leš in Zagrada, saj je Prežih zgodbo tega romana lokaliziral tudi na ta območja. Zato me je toliko bolj zanimalo, ali so ti živalski frazemi med domačini še živi.

Bila sem pri naslednjih družinah: Štrekelj, Mori – Šibovnik, Petrič – Lagoja, Pavše – Ravnjak, Kunc – Kajžer, Petrič – Predovnik, Šumah – Hermonk, Kresnik, Potočnik – Komes, Potočnik – Uršej, Herman – Ženovc ter nazadnje pri Šumahu.

V romanu sem našla 75 živalskih frazemov, v katerih je predstavljenih 33 živali; 31 jih je iz domačega okolja (živijo v naših krajih) in 2 iz tujega okolja (ne živita pri nas).

ŽIVALSKI FRAZEMI IZ POŽGANICE

- *Ta ima pa hujše žvarce kot Javornikov bik.*

Žvarce so narečna oblika za podgrlino, to je za visečo kožo pod vratom bika, bikovo podgrlje. Starejši ljudje izraz žvarce večinoma še poznajo, vendar ga ne uporabljajo v obliki frazema. Pojavlja se zveza *imeti velike krofe*; to pa je mišljeno v drugem pomenu, saj je bilo na našem območju včasih zaradi pomanjkanja joda veliko endemske golše ter se izraz golša nanaša na povečano ščitnico.

- *Zagledal je belo gos.*
- *Če bo šlo tako naprej, bomo kmalu zagagali.*

Prežih je gaganje (oglašati se z glasom ga) uporabil v pomenu gagati, zelo slabo živeti. Domačini izraz še pogosto uporabljajo: pogagali, spufali, felali ali celo crknili smo.

- *Dovolj dolgo so nas mučili kot izno živino.*

Izna živina je s Prežihovo opombo razložena kot živina v igu, določeni vrsti kravjega jarma, ki se je nekoč uporabljal za delo v strmini. Domačini izraz poznajo, na nekaterih kmetijah pa igo še lahko vidimo. Namesto te zveze je v rabi zveza *delati/garati kot črna živina* v enakem pomenu. Vse primere se nanašajo na težaško in garaško delo, ki človeka hitro izčrpa.

- *Naraglavci so prava živina.*

Domačini pogosto uporabljajo izraz *ta je prava živina*, ki se v prenesenem pomenu uporablja za oznako pomembnih, vplivnih ljudi oziroma ljudi, ki so pri svojem delu izredno pridni, vztrajni ter že deloma iztrošeni, zgarani.

- *Vstanite, hej, vstanite, živina zaspala!*
- *Ali ga vidiš, petelina?!*
- *Začele so mu habe rasti in sem ga po pasje nagnala.*

Pomeni, da je moški postal mogočen, vzvišen. Če kdo postane preveč samozavesten, aktiven, pravimo, da so mu zrasle peruti. Prežih je namesto besede peruti uporabil germanizem habe. Isti izraz se še danes uporablja.

- *Tako so morali ti petelini utihniti.*
- *Srd ga je vžgal, da ga je dvignilo na pete kot mladega petelina.*

Gre za pogosto uporabljeno obliko frazema v smislu bahavosti, oblastnosti ter nadrejenosti. V živem govoru ta frazem ni več prisoten. Uporabljajo ga v drugačnih oblikah: *šopiriti se kot petelin/pav*, *nositi se kot petelin na gnoju*, *repenčiti se kot petelin*. Pomen je podoben.

- *Ta rdeči petelin!*
- *V njegovem vejevju se je razkošatil rdeči petelin.*

Med domačini ter v Požganici *rdeči petelin* simbolizira ogenj. Nekateri starejši ljudje ognju še danes pravijo tako, med mlajšimi generacijami pa raba te besedne zveze počasi izginja.

- *Toda rečem ti, vi imate kurjo pamet.*

Besedna zveza je še živa med ljudmi. Pomeni biti neumen, neinteligenten.

- *Menda kura še spi.*
- *Bilo je videti, kakor kadar pade jastreb na tropo kokoši.*

Gre za tipično nasprotovanje močnejšega do šibkejšega, hitrejšega proti počasnejšemu, napadalca proti žrtvi; v tem primeru jastreba proti kokoši.

- *Tu zdolaj je bilo temno kot v kozjem rogu.*

Bolj pogosta je povezava *ugnati koga v kozji rog*; to pomeni, premagati koga, biti boljši od njega. Kozji rog je oznaka zvitosti človeka. Pri Prežihu se nanaša na okolje, v katerem je bilo zelo temno. Frazem je pogost med ljudmi, velikokrat pa se uporablja v zvezi *bilo je temno kot v rogu*.

Na kmetiji pri Kresniku uporabljajo frazem *bilo je temno ko v mišji luknji*, pri Predovniku pa *bilo je temno ko v kurji riti*. Enako kot pri Predovniku govorijo tudi pri Šumahu.

- *Gabun je bil star maček.*

V besedni zvezi *star maček* gre za oznako človeka; to je bil izkušen, spreten, prebrisan moški, ki se je znašel v vsaki situaciji. Poudarjena je tudi previdnost. Zveza je pogosta ter prisotna v vsakdanjem življenju.

Na dveh kmetijah (Štrekelj in Šibovnik) se uporablja tudi zveza *star lisjak*, kadar želijo poudariti večjo zvitost, prebrisanost, premetenost.

- *Le kdor bi imel mačje oči, bi mogel iz teme razločiti nekaj postav, ki so se plazile okrog hiše.*

Mačje oči kažejo na dober vid v temi. Zveza je živa in pogostokrat rabljena v vsakdanjem govoru.

- *To niso mačje solze.*

Tudi ta frazem je pogost in živ v vsakdanjem življenju. Prežih ga je uporabil v enakem pomenu, kot se uporablja danes, da to ni majhna, nepomembna stvar.

- *Predli so okrog Labočanov kot mačka okrog mišje luknje.*

Svojih namenov niso hoteli povedati, hoteli so ovinkariti. Med ljudmi je ta frazem živ, ampak ljudje ne rečejo presti, temveč *hoditi okrog vrole kaše*. V dveh primerih so kašo zamenjali *igličji/jigličji*. Pomen je enak.

- *Iz svojega skrivališča je kakor mačka sledil slehernemu gibu odkritega lovca.*

- *Ljudje so se poskrili v mišje luknje.*

Ta frazem ljudje uporabljajo v enakem pomenu skrivanja. Pogosto rečejo, da so se otroci poskrili v mišje luknje, kadar jih ne najdejo.

- *Obletavajo ga kot muhe govno.*

Uporabljena je lastnost muh, da so nadležne, da niso izbire ter da gredo na vse stvari, ki so zanje zanimive.

V Kebrovi knjigi in v SSKJ je ta lastnost zapisana s frazemom *iti kot muhe na med*, Prežih pa je uporabil povezavo z govnom, s čimer je še bolj poudaril neizbirljivost.

Med domačini sem frazem *obletavati ga kot muhe govno* našla le na kmetiji Šibovnik, še vedno pa je skoraj povsod uporabljen frazem v istem pomenu *iti*

kot muha na drek. Domačini besedo drek, ki je prevzeta iz nemščine, uporabljajo v smislu umazanije. Morda lahko zmanjšano uporabo besede govno v današnjem jeziku razložimo tudi s povezavo, da je v času Prežiha bilo v naših krajih večje število srbskih vojakov, kajti ta beseda je tudi njihova in se uporablja v smislu blata.

- *Izbij mu njegove trmaste muhe iz glave.*

Pomeni izbiti iz glave neprimerne, nezaželene misli, načrte ali zahteve.

Ljudje, ki sem jih obiskala, namesto *izbiti muhe iz glave*, uporabljajo bolj zvezo *zbiti komu muhe z/ž riti*. To pomeni, da ga je treba natepsti, da bo bolj priden.

- *Letos se pa lahko obrišeš za svoje vreče, kajti rad bi poznal tistega osla, ki bi še kaj dal.*

Med domačini je ta zveza znana skoraj na vsem območju, ki sem ga raziskovala.

- *Kakor premagan oven je obsedel na mestu in samo gledal.*

Gre za podobno zvezo kot *gledati kot tele/bik/vol v nova vrata*; to se pravi gledati neumno. Starejši ljudje se spominjajo, da so kot otroci to slišali, vendar se je namesto ovna uporabljala narečna beseda bider ali mrkač. V tej zvezi obstaja zanimiva besedna igra s priimki kmetij na Brinjevi gori, ki mi jo je povedal g. Šibovnik: *Kacl, kaj Čuješ, je Bidrih Mrkač!?*

- *Začele so mu habe rasti in sem ga po pasje nagnala.*

Na kmetiji Kresnik uporabljajo zvezo *po marš nagnati ko psa*, skoraj povsod pa je prisotna stalna besedna zveza *po pasje nagnati*; to pomeni *pokazati komu vrata*. Za človeka, ki postane mogočen in vzvišen, tudi pravijo, da so mu habe zrasle.

- *Ob najmanjši priliki se je zarežal kot pes.* (Oglasiti se z zamolklim, grozečim glasom.)

- *Bil je mišljenja, da se da vse najbolje opraviti s pasjim bičem.*

Pasji bič je najverjetneje jahalni bič ter ga Prežih uporablja v prenesenem pomenu, da se da vse opraviti s prisilo.

Ljudje te zveze ne uporabljajo več, slišati pa je povezavo z ježevko, bikovko ali gajžlo.

- *Nas sovražijo kakor stekle pse!*

Ta zveza ni več živa. Prisotna je povezava *žleht je ko stekel pes/fentali nas bojo ko steklega psa/obnaša se ko stekel pes*.

- *Ta svinja je zadnje dni čisto odpovedal.*

- *Svinja, ta major, čisto navadna, stara prasica!*

- *Tu imaš, svinja, ha, tu imaš!*

- *Bil je resnična svinja.*

- *Kje je ta svinja?*

- *Tega prasca ni škoda.*

- *Prasica je skoraj vse počrepala.*

- *To je čisto navadna svinja, ki ga je osemnajstega leta iskala vsa Mežiška dolina.*

Leše: cerkvi sv. Ane in sv. Volbenka

(Foto: A. Č.)

- *Kakor razjarjen merjasec je sekal sem in tja po sobi.*

Prežih obravnava svinjo v dveh pomenih: kot oznako ničvrednega, malovrednega človeka ali kot psovko, predvsem za pijanega človeka ali izdajalca. Med domačini je izraz svinja v prenesenem pomenu zelo pogost.

- *Pijani Tiče ga je pogledal kakor zaboden vol.*

Med domačini na tem območju je bolj v rabi povezava *gledati zabodeno kot bik*. Pogosta je tudi zveza *gledati kot bik v nove duri* v istem pomenu.

- *Glava mu je zamahedrila na volovskem vratu kakor suha kvoca v vetru.*

Zveza se nanaša na plečatega ter močnega moškega, ki je kljub svoji moči v pretepu potegnil krajši konec. (Kvoca je narečno posušena hruška.)

- *Usedel se je na klop in opazoval stranke, ki so prihajale kot čebele skozi pilko.*

- *Iz hiše, kjer je bila tudi stara gostilna, je vrelo ko iz čebeljega panja.* (Označena je množičnost.)

- *Množica se je spogledala: »Troti so se zaprli!«*

Prežih je trote uporabil za oznako skupine ljudi, ki ne živijo od lastnega dela, ampak na stroške drugega.

- *Gleda te, kot bi mu črvi lezli iz nosa.*

V nemški in francoski frazeologiji je poznan frazem *vleči črve iz nosa* v pomenu zvitega spraševanja, izsiljevanja.

- *Zakaj se pa plaziš po tleh kot deževnik?*

Keber je v svoji knjigi razložil, da je v italijanski frazeologiji znan frazem *plaziti se kot črv* v pomenu poniževati se.

V podobni zvezi ga je uporabil tudi Prežih, vendar je namesto črva uporabil besedo deževnik. Označuje ponižanost, ki je prisotna v novih družbenih razmerah. Domačini v govoru še uporabljajo frazem *plaziti se po tleh ko črv*.

- *Zakaj se tako držita, kot bi gliste požirala?*

Podobna zveza se med domačini ne uporablja. Našla sem frazem v istem pomenu, kaj se tako držita, kot bi ti vse mlade požrl-a, ponekod pa uporabljajo tudi zvezo *držati se, kot bi črve požiral/jedel*.

Živalske frazeme pogosto zamenjajo tudi besedne zveze *kislo se držati ali držati se kot (kista) murka ali celo držati se, kot bi ti lesniko v rit tiščal*.

- *Zraven si je na tihem mislil: »Kaj je tega jazbeca prineslo k meni?«* (V pomenu zvitosti prevzeto iz nemščine.)

- *Ošimil ga je s površnim pogledom in si mislil: »Jazbec ima nekaj posebnega pri srcu.«*

- *Tudi on je jazbec jazbasti.* (Možna je še razlaga, in sicer stopnjevanje oznake samotarskega človeka.)

Med ljudmi se živalski frazemi v povezavi z jazbecem ne pojavljajo več.

- *Petruh je kot jelen preskočil nekaj ovir.*

Označen je način gibanja človeka v primerjavi z gibanjem živali. Na območju, ki sem ga raziskala, se namesto jelena uporablja primerjava s srnjadjo, ki jo večinoma poimenujejo z germanizmom rehl.

- *Bil je čisto spremenjen in podoben nasršenemu ježu.*

- *Dobro je vedel, da mu ježeve oči vidijo do dna duše.*

- *Sakramenski jež, kako se zvija v svojem obodu!*

Med domačini živalski frazemi v zvezi z ježem niso prisotni. Nekateri ga uporabljajo le v obliki kletvice *frdaman jež*, beseda sakramenski pa je preoblikovana v salamenski, in sicer v zvezi *salamenski froc/salamensko seme*. Oba izraza se nanašata na podkrepitev neke trditve v negativnem pomenu.

- *Plamen se je razcepil in kakor kačji jezik švignil proti drevju.*

Kače imajo bogato simboliko. Njihove lastnosti se izražajo v različnih frazemih. Znani so tudi frazemi glede kačjega jezika v pomenu biti odrezav, piker, zbadljiv in

zloben. Prežih je v svojem delu uporabil kačji jezik v drugem pomenu, v zvezi s širjenjem ognja, v pomenu hitrosti, nepredvidljivosti in razcepljenosti.

Povezave ognja ter kačjega jezika domačini v večini primerov ne uporabljajo več. Našla sem jo le na eni domačiji (pri Kresniku), kjer gospodinja uporablja povezavo, da je *ogelj skočil kakor kačji rep ali jezik*. Zanimivo v tem primeru je, da je gospodinja večji del mladosti preživela na avstrijskem Koroškem. Iz tega lahko posredno sklepamo, da je primerjava morda vzeta iz nemškega jezika, ki ga je Prežih dobro poznal.

Na kmetiji Predovnik uporabljajo frazem *strela je udarila, kot da bi kača usekala*, v smislu nepredvidljivosti ter hitrosti.

Večina domačinov uporablja kačji jezik v smislu odrezavosti, pikrosti, zbadljivosti. Živa je tudi primera *sika kot kača*; to pomeni, govoriti z ostrim in rezkim jezikom.

Na kmetiji Hermonk pod Volinjakom je še živ frazem, ki sicer ni živalski, nisem pa ga zasledila nikjer drugje ter je najverjetneje ponovno prenesen iz nemščine: *ogelj se je odtrgal v frlinc* v smislu, da se je zvrtničil ter razširil.

Na kmetiji Šibovnik pa uporabljajo zvezo *ogelj se je potegnil kot blisk* po gozdu. Nanaša se na hitrost ter nepredvidljivost širjenja ognja.

Podobno zvezo *ogelj je kot strela švignil* uporabljajo na bližnji domačiji Ženovc.

Pri Šumahu v Zagradu je ohranjena zanimiva besedna zveza: *Njegov les je Florjan požrl*. Nanaša se na patrona gasilcev sv. Florjana, ki je neuspešno (po)gasil ogelj.

- *Drvarji so zagnali orodje za vrata in lezli iz svojih globač kot krti.*

Na kmetiji Predovnik na Platu še živi frazem *lezli so iz grabna/iz lesa ko krti*. Najverjetneje je bil ta frazem v Prežihovih časih splošno razširjen.

- *Štirideset let že rije kot krt po tej ilovici.*

Krt pogovorno pomeni jamskega delavca ali rudarja. Ponovno je poudarjena pridnost, delavnost, marljivost, prizadevnost pri delu, pri iskanju premoga v nenehnem boju z glino.

Med domačini je ta besedna zveza še živa. Uporabljajo jo v povezavi z ženskim delom na vrtu *rije po zemlji ko krt*.

- *Imel je prsi kot medved.*

- *Tega medveda si je pa le treba zapomniti.*

- *Starec je bil kot medved, s širokimi, naprej upognjenimi prsmi.*

Vsi trije frazemi v zvezi z medvedom so v Požganici uporabljeni kot oznake zelo močnih, trdnih ljudi. Takim še danes pravijo, da so taki kot medvedi.

- *Mežica je šumela kot razdražen osji mehur.*

V tem pogledu je osji mehur mišljen kot osir. Lahko ga primerjamo s frazemom *dregniti v osje gnezdo ali osir*.

Domačini v tej povezavi namesto ose večkrat uporabljajo sršena; to bi pomenilo samo še stopnjevanje nevarnosti ter še večjo nesrečo.

- *Županc je nervozno zaosal po stolu.*

Ta frazem je najverjetneje prevzet iz nemške frazeologije v pomenu *imeti osje gnezdo v zadnjici*. Označena je nemirnost sedenja, izguba potrpljenja ter neučakanost. Med domačini se v podobnem pomenu uporablja frazem *imeti ose v riti*. Mogoče je glagol zaosati Prežihova tvorjenka?

- *Delavci so bili kot razdražene ose.*

V primerjavi s čebelo gre tukaj za stopnjevanje nevarnosti. Med domačini se v vsakdanjem govoru ta stalna besedna zveza pogosto uporablja. Včasih ose nadomestijo s sršeni, ki so še hujši in bolj strupeni.

- *Brez tistega svojega ognja, ki ga je kljub pohabljenosti gnal po jazbinskih poteh kakor podlasico, je Šantač prikrevsal mimo.*

Jazbina je jazbečji brlog, zastarel izraz pa je jazba. To je slabšalno poimenovanje za slabo, neprimerno stanovanje.

Izraz jazbina pomeni tudi skrivališče, zaklonišče, bunker. To so bile preprosto izkopane jazbine, pokrite z deskami in mahom. Vhod v jazbino je pri tleh žlebasto izkopan. Področje, v katerem je bilo veliko jazbin, se je poimenovalo Jazbina, zato se izraz jazbinske poti v tem primeru ne nanaša na jazbeca, temveč na poti, ki so v Jazbini.

V slovenski literaturi je v zvezi s podlasico malo frazemov. Tudi v ljudskem govoru podobne primerjave ne uporabljajo.

- *»Ti si tič!« se je zarežal Pasterk.*
- *Tega tiča se pa malo varuj ...*
- *Take tiče že poznamo!*

Na celotnem območju, ki sem ga obdelala, so take povezave pogosto rabljene. Na kmetiji Najevnik namesto tiča uporabljajo besedo falot v istem pomenu. Tič navadno označuje iznajdljivega, prebrisanega, tudi nevarnega človeka, ki se ga je treba paziti.

- *Ugnal je tega sovuha.*

Označuje strašljiv in roparski značaj, sovuh pa je slabšalnica za takega človeka (grd, neprijazen, nevaren, neslišen) ter ekspresivno tudi čuden, nekoliko omejen človek. Domačini izraza ne poznajo in ga še nihče nikoli ni slišal. Postavlja se vprašanje, od kod ga je vzel Prežih.

- *Novi glasovi so zaskovikali.*

Glagol skovikati označuje oglašanje z glasom skovik in pomeni nekaj slabega, družbeno spremembo.

- *Pasterk je zagodel ko volk.*

Frazem se nanaša na način govora, torej z ne preveč glasnim govorjenjem izraziti nejevoljo, nesoglasje. Izražena je močna napetost, nestrpnost ter deloma tudi nevarnost. Med ljudmi se v narečju uporabljata zvezi *zatulil/zašrajal je kot volk*. Povezave *zagodel je kot volk* pa ljudje ne uporabljajo.

- *Kaj se dereš kot vrana v precepu?*

Gre za povezavo dveh frazemov, in sicer vranjega krakanja (glasnega, nekontroliranega ter na neki način ukazovalnega govora in brezizhodnosti položaja) ter *imeti koga v precepu* (ne moči, ne znati se odločiti, biti v težkem, skoraj brezizhodnem položaju). Precep je v tej zvezi mišljen kot na enem koncu preklana palica, ki se navadno uporablja za lovljenje kač ali rakov, uporabi pa se lahko tudi za lovljenje ptičev. Ko se vrana ujame v precep, se začne močno dreti.

V naših krajih je v frazemih pogosteje zastopana sraka kot vrana: *dere se kot sraka*. Pomen je enak.

Na kmetiji Ženovc namesto srake uporabljajo *dreti se ko krava*. Seveda vsi navedeni frazemi nimajo enakega pomena kot *dreti se ko vrana v precepu*.

- *Vi pa iščete zajca za čisto drugim grmovjem.*

Pomeni, da ne iščemo jedra problema oziroma bistva stvari na pravem mestu. V SSKJ in pri Kebru je zapisana pravilna trditev, da *v tem grmu tiči zajec*, torej je tu jedro ali bistvo problema. Prežih ga je uporabil v obratnem smislu. V slovarski obliki bi to povedali *iskati kot zajca v nepravem grmu*.

Med ljudmi je to še deloma prisotno, običajno pa se oznaka zajec uporablja za plašnega človeka. V živem govoru se v narečju uporabljata še frazema *pod/za vsakim grmom ni zajec*.

- *Zdelo se je, da regljajo spet nove strojne puške. Kaj imajo teh žab!*

Z regljanjem pisatelj simbolizira enakomerno

Cerkev sv. Lenarta na Platu

(Foto: A. Č.)

ponavljajoče se oglašanje orožja, strojnic, ki jih v naslednjem stavku pooseblja z žabami, kar dostikrat zasledimo v literaturi.

Pri Šumahu v Zagradu je še živo, čeprav redko uporabljajo: *pukše so zaregljale*. Ostali tega ne uporabljajo več, temveč se spomnijo, da so podobno zvezo slišali kot otroci od starejših ljudi. Regljanje uporabljajo v zvezi z govorjenjem: pogovarjati se dolgovezno, neprekinjeno, večinoma v neprijetnem in jeznem tonu. V tem primeru gre za pogovor, ki ne vodi do kakih zaključkov: *babe so regljale*.

- *Bilo je videti, kakor kadar pade jastreb na tropo kokoši.*

Domačini povezave z jastrebom ne poznajo, čeprav Ludvik Karničar (s frazeologijo se ukvarja na avstrijskem Koroškem) v svojem članku ugotavlja, da se na avstrijskem Koroškem ta frazem uporablja v smislu kakršnekoli napadalnosti.

V okolju, kjer sem raziskovala, so pogosti frazemi: *abuh je nesel kuro/abuh gre na kure/kot da je abuh stopil na kure/spustil se je ko abuh na kure*. Nanašajo se na abuha. Gre za oznako kragulja, prineseno iz nemščine (kragulj – der Habicht). Domačini kragulja pogosto zamenjujejo s kanjo in se oznaka abuh nanaša tako na kragulja kot kanjo. Bistvena razlika med obema ujedama je v načinu prehranjevanja. Kanja se hrani z malimi sesalci (ptiči, žuželkami in mrhovino), medtem ko se kragulj prehranjuje s ptiči do velikosti kokoši, z zajci in žuželkami.

Domačini ga imenujejo tudi kurnjek. Obe ujedbi sta v Sloveniji relativno razširjeni.

- *Gledal ga je kot tiger svojo žrtev.*

Uporaba tigra je v naši frazeologiji redko uporabljena, saj je to žival iz eksotičnih krajev. Zato je še posebej čudno, da si je Prežih v frazemu izbral ravno to žival, saj je imel na voljo volka, ki bi v naše okolje bolj ustrezal.

V podobni zvezi in pomenu ga še vedno najdemo in ljudje pravijo, da kdo *gleda kot volk*, torej napadalno in drzno.

ZA KONEC

Od vseh živalskih frazemov, ki sem jih našla v romanu, je na območju, ki sem ga raziskala, živih le 24 frazemov (so poudarjeno zapisani), a to niso isti frazemi, kot so Prežihove individualne variante (teh je tudi 24, a se pojavljajo v drugačni obliki).

Odgovor na vprašanje, zakaj se v živem govoru pojavljajo ravno določeni frazemi in živali, je preprost. Ljudje uporabljajo v obliki frazemov ali prenesene rabe besed predvsem živali, s katerimi so v stiku, ter dobre in slabe lastnosti ali dejanja le-teh prenašajo na ljudi v ustreznih okoliščinah in situacijah.

Podobne živali so našle svoj prostor tudi v drugih Prežihovih delih. V Jamnici se primerjalno s

Požganico ponovijo mačka, jež, črv in svinja, v Samorastnikih pa jastreb, krt in jelen.

Stalne besedne zveze v zvezi z živalmi (človek je primerjan z živaljo in se živalska lastnost prenese na človeka), ki jih je Prežih uporabil v romanu Požganica, je poznal iz svojega govornega področja in jih jemal od ljudi, s katerimi je živel in delal.

Nekateri frazemi, ki so bili v rabi v Prežihovem času, so do danes izumrli, nekateri so se deloma spremenili in aktualizirali zaradi načina življenja, časa ter družbenih sprememb, nekateri pa so še živi.

Po analizi živalskih frazemov v Požganici, primerjavi z živalskimi frazemi v Kebrovih knjigah *Živali v prisposodobah* in v SSKJ, po pregledu člankov ter dostopnih podatkov s področja živalske frazeologije sem spoznala, da v slovenskem prostoru ni sistematičnega in organiziranega pristopa pri izdelavi natančnejšega popisa tovrstnih frazemov na celotnem ozemlju, zlasti ne v primerjavi z narečnim gradivom.

Mislim, da je področje frazeologije, predvsem živalske, tako zanimivo in neizčrpno, da bi ga morali znanstveno raziskati. Tako bi prišli do izdelave slovenskega frazeološkega slovarja, ki je nujno potreben, kajti le tako bomo lahko gradivo, ki je še prisotno, ohranili za zanamce, ločili prave slovarske frazeme od individualno rabljenih, splošno znane variante od specifičnih.

Mežiško narečje je bazen, iz katerega bi lahko knjižni jezik še bolj črpal, zlasti v frazeologiji, kajti na relativno majhnem prostoru so prisotni frazemi, ki jih v knjižnem jeziku ni.

LITERATURA

- GOODERS, John, 1998: *Ptiči Slovenije in Evrope*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KEBER, Janez, 1996: *Živali v prisposodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- KEBER, Janez, 1998: *Živali v prisposodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Pouk slovenščine malo drugače*. Mengeš: Different. 91–102.
- KUHAR, Lovro – Prežihov Voranc, 1966: *Požganica*, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Ljubljana: DZS.
- KARNIČAR, Ludvik, 1994: *Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij. Mohorjev koledar*. Celovec: Mohorjeva družba. 119–126.
- SSKJ, 1997: *Elektronska izdaja na disketah*. Ljubljana.
- ZORKO, Zinka, 1998: *Koroška, štajerska in panonska narečja ob severni meji. Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo. 178–188.
- ZORKO, Zinka, 1998: *Dialektizmi v Prežihovem romanu Jamnica. Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo. 290–302.
- ZORKO, Zinka, 1998: *Dialektizmi v Prežihovi zbirki Samorastniki. Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo. 303–315.

IZZIV DRUGAČNOSTI V ŠPORTU

Marijan Lačen

Na Koroškem, izpod peresa koroških avtorjev, ne izide toliko knjig, da bi šle neopazno mimo nas; še posebej pa to ni mogoče, če knjiga predstavlja temeljno delo na svojem področju. In to zanesljivo drži za knjigo dr. Rajka Vuteja Izziv drugačnosti v športu. Je namreč odraz dolgoletnih praktičnih izkušenj avtorja, povezanih z njegovim teoretičnim delom na Pedagoški fakulteti v Ljubljani.

Avtor že v začetku opredeli in razjasni vse izraze iz naslova. Tako je takoj popolnoma jasno, s kakšnim delom imamo opravka: le-to predstavlja informacijo, učbenik, metodični priročnik za delo na področju športa z osebami z motnjo v razvoju. Delo bodo z veseljem in s koristjo vzeli v roke učitelji, trenerji in volonterji, ki delajo z osebami z motnjo v razvoju, kot tudi študentje, ki se pripravljajo za delo s to populacijo. Knjige se bodo še posebej razveselili starši teh oseb, ker jim bo to koristen napotek, kako delati na področju gibalne vzgoje in športa s svojim otrokom oz. kako ga motivirati za športne aktivnosti. Nenazadnje bo to delo dobra informacija za razumevanje specifičnosti otrok in mladostnikov ter odraslih oseb z motnjo v razvoju.

Predvsem pa to delo v slovenskem prostoru tudi teoretično podkrepi to, kar se je že nekaj let dogajalo oz. se dogaja v vsakodnevni praksi: gibalna vzgoja, šport kot rekreacija, šport kot tekmovalna aktivnost že dolgo več ni tabu tema za osebe z motnjo v razvoju. Le-te so lahko slepe ali slabovidne, gluhe ali naglušne, gibalno ovirane – z različnimi gibalnimi težavami ter osebe z motnjo v duševnem

razvoju (duševno prizadete). Za vse te osebe je še do pred nekaj leti veljalo, da šport ni za njih, da ne obremenjujmo brez potrebe njihovih motoričnih potencialov, ker so že tako in tako prizadeti. Raje jih pustimo pri miru in jih ne obremenjujmo. Toda v življenju se menja marsikaj, in tako se je tudi doktrina do pristopa k tem osebami. Vse bolj se je uveljavljalo spoznanje, da je le telo oz. del telesa, ki je v funkciji, lahko koristen oz. zdrav. Prav šport pa je tista aktivnost, ki postavlja človeško telo v funkcijo, v akcijo. In to je za osebe z motnjo v razvoju še kako potrebno. Poleg telesnih prednosti pa športnogibalne aktivnosti veliko prispevajo tudi k celotnemu razvoju oseb z motnjo v razvoju, še posebej na socialnem – emocionalnem področju. Vsak človek in tudi osebe z motnjo v razvoju imajo potrebe po konstruktivni aktivnosti, emocionalni zadovoljenosti in osebni potrjenosti – in vse to šport omogoča!

Avtor navaja, da po definiciji švedske državne komisije za šport zajema šport vse telesne dejavnosti, tekmovalne in netekmovalne, ki spodbujajo človeka k večjim dosežkom ali k aktivnemu počitku in obnovi sil. V okviru takšnega pojmovanja športa iščejo svoje mesto in priložnosti tudi ljudje z nekaterimi spremembami ali omejitvami vedenjskega, duševnega ali telesnega značaja. Svet Evrope, 1995, navaja podatke za države članice in ugotavlja, da je pri prebivalstvu, mlajšem od 65 let, kar 8 % takih, ki imajo telesne, senzorne ali mentalne funkcije

Zelo uspešna Hallwickova tehnika učenja plavanja

spremenjene za 30 % ali več. Kljub napredku medicinske stroke se število različno prizadetih rahlo, vendar nenehno povečuje.

Ker so osebe s takšno ali z drugačno motnjo drugačne, potrebujejo tudi drugačno športno dejavnost: pravimo ji prilagojena športna dejavnost. Avtor navaja, da je prilagojena športna dejavnost (Adapted Physical Activity) 1994. leta definiral J. C. Potter kot interdisciplinarno področje, ki vključuje vzgojo in izobraževanje, rehabilitacijo in znanost v športu. Da bi prilagojena športna dejavnost bila uspešno uvedena v proces dela in življenja populacije z motnjo v razvoju, avtor pred izvajalce te dejavnosti postavlja zelo jasne in visoke zahteve:

Smučanje sodi med tiste športe, ki jih je moč prilagoditi za posameznike z določenimi motnjami v razvoju.

- poznati in razumeti osebe s posebnimi potrebami, vključene v vadbeni proces;
- poznati zakonitosti in posebnosti prilagojene športne vadbe;
- znati uveljaviti različne metode pri reševanju psiho-socialnih problemov;
- zbrati in uporabiti metode dela, primerne različnim sposobnostim vadečih;
- znati motivirati posameznike in skupino za vadbo;
- znati načrtovati in prilagajati programe vadbe ljudem različnih sposobnosti;
- biti večič pri uporabi metod opazovanja.

Športna dejavnost ljudi z motnjo v razvoju (ali ljudi s posebnimi potrebami) je danes sprejeta v dokumentu Sveta Evrope in jo le-ta priporoča vsem svojim članicam kot tudi bodočim članicam, torej tudi Sloveniji. S tem dokumentom je športna dejavnost ljudi z motnjo v razvoju postavljena kot standard kvalitetnejšega življenja teh oseb.

V 4. poglavju, po moji oceni v srednjem delu knjige, avtor spregovori o prilagoditvah in načinih vključevanja oseb z motnjo v razvoju v šport. V tem poglavju avtor združi vse svoje teoretično znanje in

bogato praktično izkustvo ter uporabniku knjige da zelo konkretne in praktične napotke glede načinov vključevanja v prilagojeno športno dejavnost. Še poseben poudarek pa je na metodičnih napotkih za izbiranje dejavnosti in prilagoditev s prikazom vloge učitelja pri vodenju teh aktivnosti. Usmeritve in napotki so tako nazorni, da so neposredno uporabljivi brez posebnih dodatnih razlag.

V osrednjem delu knjige avtor podrobno opredeli prilagojeno športno dejavnost za posamezne motnje v razvoju in nato za posamezne prilagojene športe. Motnje deli na cerebralno paralizo, poškodbo hrbtenice, spino bifido, amputacije, mišično distrofijo, multiplosklerozo, Downov sindrom, slušno

prizadetost, prizadetost vida in avtizem. Opredeli pa sledeče prilagojene športe: plavanje, s posebnim poudarkom na izjemno primerni metodi Hallwick za učenje plavanja, odbojko, sedečo odbojko, odbojko na vozičkih, hokej na parketu, hokej na električnih vozičkih, smučanje, smučanje z monoskijem, smučanje slepih, smučanje slušno prizadetih; ob koncu pa podrobno opredeli specialno olimpiado – šport za osebe z motnjo v duševnem razvoju. Specialna olimpiada je daleč najbolj množičen

šport na področju oseb s posebnimi potrebami. V zadnjih desetih letih se je razširila po celotni Sloveniji. Specialni olimpijci tekmujejo na lokalnem, regionalnem, državnem in mednarodnem nivoju. Najboljši med njimi se udeležujejo svetovnih letnih in zimskih iger. Kvaliteta življenja oseb z motnjo v duševnem razvoju in njihovih družin, ki so se pridružili specialni olimpiadi, se je nesporno bistveno povečala. Začetniki tega olimpijskega gibanja v Sloveniji, ki je mednarodna asociacija, so tekmovalci in trenerji iz Centra v Črni na Koroškem.

V zaključnih poglavjih avtor piše o dveh vsebinah, ki sta precej novi, a si brez njih danes že kar težko predstavljamo sodoben pristop pri delu z osebami z motnjo v razvoju. To sta supervizija in prostovoljno delo.

Delo učitelja je odgovorno in zahtevno. Delo učitelja z osebami z motnjo v razvoju je še bolj odgovorno in zahtevno. Ta zahtevnost se kaže predvsem v tem, da je s temi osebami težje vzpostavljati komunikacijo oz. so komunikacijski kanali drugačni, kot smo jih vajeni iz svoje vsakodnevnice življenjske izkušnje. (Če je človek na

vozičku, je njegov način gibanja drugačen od običajnega in je treba o tem kaj vedeti; če človek ne govori, se je treba z njim sporazumevati drugače, kot smo vajeni). Zaradi tega je pri delu s to populacijo pomembna supervizija, to je proces, ki bi ga lahko opredelili kot "učiti se, kako se učiti". Supervizija je torej proces, pri katerem se o svojem načinu dela, razmišljanju, pobudah, problemih in občutkih, vezanih na poklic, pogovorimo z drugim strokovno usposobljenim človekom, s supervizorjem. Avtor supervizijo opredeli na naslednji način: pri reševanju poklicnih težav, pri katerih je učitelj, vzgojitelj, terapevt itd. prepuščen sam sebi, je včasih težko najti izhod. V takšnih okoliščinah je supervizijska obravnava zelo dobrodošla, saj pomaga odkrivati učiteljevo lastno, a ne dovolj izkoriščeno znanje, moč in izkušnje. Za ohranjanje potrebnega zaupanja vase in v svoje sposobnosti je za nastale težave priporočljivo, če ne kar nujno, poiskati primerne rešitve – tudi s supervizijo. Supervizijsko delo temelji predvsem na lastni delovni izkušnji in ne zgolj na učni teoriji. Učitelj mora imeti čas in možnost, da se vrača v pretekle učne situacije, in tudi, da preizkuša pri superviziji pridobljena spoznanja v novih okoliščinah. Le tako si lahko pridobiva izkušnje, kako se odzvati v neki situaciji.

Uspešnosti večje športne prireditve, namenjene osebam z motnjo v razvoju, si brez prostovoljnega dela, prostovoljcev (volonterjev) ni moč zamisliti oz. je izvesti. Avtor pravi, da ima prostovoljno delo veliko moralno moč, saj prostovoljci opravljajo delo praviloma brez plačila in finančnih nadomestil. Prednosti prostovoljnega dela bi lahko opredelili predvsem kot:

- neposredno pomoč pri izvedbi športnih tekmovanj. Pri izvedbi športnih tekmovanj za osebe z motnjo v razvoju je potrebno pri neposrednih aktivnostih športnikov vsaj 4–5-krat več pomoči kot pri organizaciji rednih tekmovanj. Tako je npr. na paraolimpijskih igrah v Atlanti 1996 sodelovalo 12.000 prostovoljcev, na svetovnih igrah Specialne olimpiade 1999. leta v Severni Karolini pa kar 36.000. Brez teh prostovoljcev tako enih kot drugih iger sploh ne bi mogli izvesti.

- Nič manj pomembna pa je druga dimenzija prostovoljnega dela, saj poveže zdrave osebe in osebe z motnjo v razvoju. Zdrave osebe se srečajo s svetom oseb z motnjo v razvoju, ki je zanesljivo bolj zapleten in težji. Samo bolj spodbuden, bolj človeški odnos

zdravih oseb do oseb z motnjo pa jim ta svet naredi lepši in lažji. Odnos zdravih oseb do oseb z motnjo v razvoju pa se lahko menja samo skozi neposredno življenjsko izkušnjo. In prostovoljno delo pri športnih prireditvah je daleč najboljša možnost za to. Zato ni

Zmagovalna štafeta 4 x 400 m na svetovnih igrah Specialne olimpiade v Severni Karolini

(Foto: vse fotografije v tem prispevku so iz fotoarhiva CUDV Črna)

slučaj, da so igre Specialne olimpiade v Severni Karolini potekale pod geslom "It's all about attitude" – "Vse je stvar odnosa". Da, resnično je vse le stvar odnosa (sodbe, predsodka). Če motnjo v razvoju vidimo kot problem, je to stvar našega odnosa, če je ne vidimo kot problem, je to zopet stvar našega odnosa.

Ko sem hodil v osnovno šolo (od tega minilo že kar nekaj let, a pri razvoju človeške vrste je to zanemarljivo malo), je pri urah telesne vzgoje veljalo naslednje: če si bil malo prehlajen ali če te je kaj malo bolelo, si se opravičil (ali prinesel opravičilo od zdravnika) in potem si pri miru sedel, počival in se "zdravil". Med tem ko so se tvoji sošolci s telesno aktivnostjo resnično zdravili oz. pridobivali zdravje! Za osebe z motnjo v razvoju pa je bilo takšno počivanje generalizirano – in s tem generalizirano tudi stalno upadanje funkcionalnih sposobnosti. Upam, da na šolah danes ni več tako – in da tisti, ki pač pri telesni vzgoji nekaj ne more delati, dela kaj drugega in s tem ohranja svojo telesno moč, funkcionalne sposobnosti in s tem tudi zdravje v najširšem smislu besede. Z osebami z motnjo v razvoju je zanesljivo tako – s prilagojenim programom se približamo njihovim dejanskim sposobnostim in vsakdo dela, kar zmore in kar je zanj koristno.

In to je tudi doktrina, ki jo avtor dr. Rajko Vute v svojem delu Izziv drugačnosti v športu v celoti potrjuje in z njim usmerja razvoj te dejavnosti tudi v prihodnost. Za vse bralce, ki se bodo tako ali drugače srečevali z ljudmi z motnjo v razvoju, bo to razmišljanje najbolje končati z mislijo avtorja: **"Drugačnost, ki povezuje posebne potrebe in športno dejavnost, je zagotovo sestavni del športne kulture, tudi naše. Sprejmimo izziv in spoznajmo pobilže posebnosti in možnosti prilagojene športne vadbe."**

I. ABILYMPIADA V SLOVENIJI

Fabio Feregotto

V Centru za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem smo 8. in 9. oktobra 1999 organizirali I. slovensko Abilympiado.

To je prireditev tekmovalnega značaja, ki med seboj povezuje osebe z motnjo v duševnem razvoju pri zaposlitvenih in prostočasnih aktivnostih, na podlagi znanj, ki jih osvojijo med procesom usposabljanja in kasneje v varstveno-delovnih centrih. Beseda je angleškega izvora in je sestavljena iz dveh besed: OLYMPIC OF ABILITIES, kar pomeni OLIMPIADA SPRETNOSTI, ZMOŽNOSTI, SPOSOBNOSTI. Abilympiada kot prireditev daje tem ljudem možnost osebne promocije na različnih področjih, kot gibanje pa spreminja tradicionalne poglede na njihove sposobnosti, potencialne ter zmožnosti, jih skuša integrirati v družbo, v socialno-ekonomske aktivnosti, sodeluje z vladami držav, v katerih ima sedež, soustvarja politiko, ki zadeva te osebe in pomaga k odpiranju novih – zanje primernih – delovnih mest. Gibanje zagotavlja tudi tehnično pomoč in ustvarja možnosti za izmenjavo informacij preko mednarodnih seminarjev, simpozijev in drugih izobraževalnih oblik.

Začetki Abilympiade segajo v leto 1972 na Japonsko. Do sedaj je v to svetovno gibanje vključenih že 36 držav oziroma regij. Njihovo število se naglo povečuje.

V to prireditev smo prenesli izkušnje in spoznanja, ki smo jih pridobili, ko smo kot 6-članska ekipa sodelovali na češki Abilympiadi leta 1997 v Pragi. To je bilo naše prvo srečanje s tako prireditvijo, ki je potekala pod okriljem in v organizaciji češke zveze za pomoč duševno prizadetim osebam. Osvojili smo kar tri medalje (po eno zlato, srebrno in bronasto) in vsi navdušeni smo se takrat vrnili domov. Razmišljali smo o učinkih ter namenu abilympiade in spoznali, da je nujno to idejo prenesti tudi v slovenski prostor. Zavedali smo se namreč, da na področju delovne vzgoje do sedaj še niso bile odprte možnosti uresničevanja potreb, ki jih ima človek za zdrav socialno-emocionalni razvoj in kakovostno življenje, med katerimi bi omenil tri:

- konstruktivna osebnost,
- emocionalna zadovoljenost,
- osebnostna potrjenost.

Možnosti uresničevanja teh potreb pa so že odprte v programih usposabljanja, in sicer na področjih:

● **likovne vzgoje:**

- kot: - likovne kolonije,
- likovne razstave,
- likovni natečaji,
- likovno ustvarjanje v naravi,

● **glasbeno-ritmične vzgoje:**

- kot: - glasbene revije,
- festival,

- dnevi glasbe in plesa,
- nastopi na kulturnih prireditvah,

● **športno-gibalne vzgoje:**

- kot: - izleti, sprehodi,
- Specialna olimpiada,
- športne prireditve,
- letovanja in zimovanja.

Vsi tisti gojenci in varovanci, ki delajo v delavnicah in niso glasbeniki, športniki ali likovniki ter velikokrat zase, pa še za peščico prijateljev in učiteljev dolge ure delajo z lesom, šivajo, lepijo, tkejo ali kako drugače ustvarjajo, do sedaj niso imeli priložnosti predstaviti svojih sposobnosti in zato tudi ne dobiti širše socialne potrditve.

I. Abilympiada Slovenije je potekala tekoče in brez zapletov na treh mestih v Črni na Koroškem, in sicer v OŠ Črna, v Kulturnem domu Črna in v delavnicah bivalne skupnosti Kovač. Prijavljenih je bilo 27 ustanov iz Slovenije. Tekmovalcev je bilo 93, tekmovali pa so v 14 tekmovalnih kategorijah: vezenje, fotografiranje, igranje na inštrument, oblikovanje pričeske, ples – posamezno in v paru, priprava narezka, krasitev torte, aranžiranje cvetja, oblikovanje umetne mase, oblikovanje lesa, rezbarjenje, strojno šivanje in pletenje.

Neodvisne ocenjevalne komisije, sestavljene iz dveh strokovnjakov z določenega področja in enega laika, pa so na koncu ocenile izdelke. Vzdušje je bilo sproščeno, veselo, čutiti je bilo zdrav tekmovalni duh. Tekmovalci, ki so se med sabo spoznali že prejšnji večer na zabavi z Marjanom Smodetom in gosti, so bili zgovorni in zadovoljni. Kako naj tudi ne bi bili: vsak tekmovalec je za svojo stvaritev dobil priznanje, njegovo delo je bilo razstavljeno; videli in občudovali so ga lahko vsi, tudi krajanji Črne.

V petek, dan pred tekmovanji, smo organizirali okroglo mizo, na katero smo povabili tudi po enega mentorja vsake ekipe. Pogovarjali smo se o perspektivi abilympijske ideje in sprejeli naslednje sklepe:

- da postane abilympijska ideja redna dejavnost oseb z motnjo v duševnem razvoju v Sloveniji,
- da se ustanovi Abilympijska zveza Slovenije pri Zvezi – Sožitje Slovenije,
- da se imenuje iniciativni odbor, ki pripravi vse potrebno za ustanovitev Abilympijske zveze Slovenije,
- da se določi logotip Abilympijske zveze Slovenije,
- da se Abilympiada na državnem nivoju organizira bialno,
- da Abilympijska zveza Slovenije pristopi k svetovni Abilympijski zvezi (IAF),
- da se slovenska ekipa udeleži svetovne Abilympiade avgusta 2000 na Češkem,
- da II. Abilympiado organizira oktobra 2001 CVD Golovec Celje.

Ti sklepi so dokončno umestili abilympijsko idejo v slovenski prostor, zapolnili vrzel v delovni vzgoji ter tako vstavili nov fragment v mozaik kakovostnejšega življenja oseb z motnjo v duševnem razvoju.

Naj končam z motom svetovne Abilympiade leta 1995 v Avstraliji: **ABILYMPIADA NAS POTREBUJE IN MI POTREBUJEMO NJO!**

PREDSTAVITEV VZAJEMNE PREDSTAVITEV VZAJEMNE NOVOST MED PROSTOVOLJNIMI ZDRAVSTVENIMI ZAVAROVANJI

Vilko Rek*

Novembra je začela poslovati nova zdravstvena zavarovalnica – VZAJEMNA d. v. z., ki pomeni novost na slovenskem trgu prostovoljnih zdravstvenih zavarovanj. Njen (edini) ustanovitelj je Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, ki je tako izpolnil zakonske zahteve na tem področju.

RAZLOGI ZA USTANOVITEV

Razlogi so, kot vedno, zakonske narave. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, ki je začel veljati aprila 1998, določa, da morajo vse zavarovalnice, ki izvajajo zavarovanje za doplačila do polne cene zdravstvenih storitev, to organizirati kot dolgoročna zavarovanja in oblikovati zavarovalno-tehnične rezervacije za starost. Ta zakon je Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije tudi naložil, da za njegovo izvajanje ustanovi specializirano zavarovalnico v obliki vzajemne družbe. Na poslovanje vzajemne zavarovalnice imajo člani velik vpliv. Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije je aktivno začel s pripravami na ustanovitev VZAJEMNE Zdravstvene zavarovalnice ali krajše VZAJEMNE, kot jo je poimenoval. VZAJEMNA že povsem normalno posluje; poslovati smo začeli 1. novembra 1999, potem ko je bila VZAJEMNA 29. 10. 1999 vpisana v sodni register.

VPLIV ZAVAROVANCEV

Vsi tisti zavarovanci, ki imajo pri VZAJEMNI Zdravstveni zavarovalnici sklenjeno prostovoljno zdravstveno zavarovanje za doplačila, so, kot to določajo zakonske regulative, avtomatsko tudi njeni člani in hkrati lastniki družbe ter kot takšni uživajo določene ugodnosti in pravice. Vsi člani so namreč lahko aktivno vključeni v oblikovanje politike VZAJEMNE in lahko preko svojih zastopnikov v skupščini družbe odločajo o pomembnih vprašanjih v zvezi s poslovanjem družbe in z nadaljnjim razvojem prostovoljnih zavarovanj. Zastopnike izvolijo člani sami in jih imenujejo v skupščino družbe. Skupščina ima 38 članov, ki jih imenujejo območni sveti. Območni sveti so prisotni v desetih regijah in predstavljajo elektorsko telo. 28 zastopnikov v skupščino izvolijo elektorska telesa, deset pa skupščina Zavoda oziroma ustanovitelja. Takšno zastopstvo temelji na Zakonu o gospodarskih družbah. Seveda ne smemo pozabiti na nadzorni svet, ki ga imenuje skupščina družbe. Nadzorni svet bdi nad poslovanjem uprave, sodeluje v poslovanju VZAJEMNE in nadzoruje

upravo pri njenem delovanju. Zavarovanci v obveznem zavarovanju so torej preko skupščine Zavoda zastopani z desetimi predstavniki.

Družba ima tudi svoje nečlane. To so vsi tisti njeni zavarovanci, ki imajo pri VZAJEMNI sklenjeno eno od dodatnih prostovoljnih zdravstvenih zavarovanj. Za razliko od članov družbe se pojavljajo le v vlogi zavarovancev, ki uveljavljajo pravice iz sklenjenih zavarovanj in kot velja tudi za člane družbe, ne pa tudi kot aktivni člani družbe, ki imajo možnost odločanja.

PREDNOSTI PRED KOMERCIALNIMI ZAVAROVALNICAMI

Pričakujemo, da bo prednost VZAJEMNE Zdravstvene zavarovalnice pred profitno naravnanimi zavarovalnicami na dolgi rok predvsem v medgeneracijskem dogovoru, ki je uveljavljen skozi premijski sistem. Druga prednost se bo izrazila v nižjih stroških poslovanja in tretja v zagotavljanju celovite povezanosti z obveznim zavarovanjem, torej celovite zdravstvene varnosti za zavarovance, ki bodo pač zaupali VZAJEMNI.

DELITEV DOBIČKA

VZAJEMNA bo morebitni dobiček vračala zavarovancem v obliki znižanih premij in popustov. Statut VZAJEMNE namreč določa, da skupščina družbe ves morebitni dobiček razdeli za znižanje obveznosti članov v obliki bonusov v višini največ 50 odstotkov dobička. Preostalih 50 odstotkov dobička je namenjenih varnostnim rezervam, ki zagotavljajo stabilnost in dolgoročnost poslovanja VZAJEMNE. Statut tudi določa, da člani največ v višini 5 odstotkov premije zagotovijo dodatna sredstva za pokritje morebitne izgube.

TRŽNE PRILOŽNOSTI VZAJEMNE

Portfelj milijon in stotisoč zavarovancev VZAJEMNE je močan tudi v evropskih razmerah in torej veliko dodatnih tržnih dejavnosti na področju zavarovanj za doplačila ni. Seveda pa se odpirajo možnosti na področju trženja dodatnih prostovoljnih zavarovanj, ki pa so znova odvisne od konkurenčnih ponudb.

*Vilko Rek, univ. dipl. ekon., vodja oddelka PZZ, VZAJEMNA Zdravstvena zavarovalnica, PE Ravne na Koroškem

NA PLESNEM USPOSABLJANJU V NEW YORKU

MESTO, V KATEREM VLADA UREJEN KAOS

Besedilo in fotografiji: Dominika Potočnik

Lani, 25. avgusta, sva se z Benjaminom odpeljala z brniškega na Münchensko letališče in po dveh urah čakanja sva se vkrcala na veliko potniško letalo Lufthanze, ki naju je po dobrih devetih urah vznemirljivega poleta varno pripeljalo na letališče v New Jerseyju.

Takoj sva okusila burnost ameriškega utripa življenja. Temnopolti taksist, ki se je s svojim kolegom pogovarjal v meni nerazumljivem in še nikoli slišnem jeziku, je za vožnjo do Brooklyna, kjer sva upala, da imava na razpolago del stanovanja, zaračunal petdeset dolarjev in seveda obvezno napitnino. Prvi teden sem se poleg navade, da sem preračunavala dolarje v marke in te nato v tolarje, otrsela tudi izjemno nizkega pritiska, ki je bil posledica šesturne časovne razlike in utrujenosti.

V New York sem prišla z namenom, da obiščem legendarno plesno šolo Alvin Ailey Dance Center in pridobim nova znanja ter izkušnje plesnega ustvarjanja pri pionirjih plesne umetnosti.

Šola, stara stavba na enainšestdeseti ulici zahodno od Broadwaya, je kraj, kjer se v trudu, odrekanih, težavah, še bolj pa v veselju, užitku in popolni predanosti plesu in načinu življenja, ki ga le-ta narekuje, kalijo trdni, v telesu in duhu celoviti plesalci. Med njimi najdemo najslavnejša imena, ki so ustvarjala in še ustvarjajo najboljše plesalce plesnih tehnik: jazza, hortona, klasičnega baleta, grahma in drugih modernih smeri plesa.

Na tej šoli se je izučil tudi Fred Lassere, ki že nekaj let deluje v Sloveniji kot najboljši pedagog, plesalec in koreograf plesnih tehnik jazza in hortona. Čeprav sem v New Yorku imela čast plesati pod vodstvom svetovno znanih pedagogov, sem uvidela, da imamo v Sloveniji neprecenljiv zaklad, zato bi ga morali izkoristiti v najplemenitejšem pomenu besede in se od njega predvsem učiti profesionalnosti in

spodbujanja mladih talentov, ki jih v Sloveniji ne manjka.

New York si vsak predstavlja kot veliko mesto. Vendar je več kot to. Visoke stavbe po celotnem Manhattnu ločijo med sabo široke, za promet enosmerne avenije in pravokotno na njih ležeče ulice, vse natrpane z osebnimi avtomobili, taksiji,

Tudi na 57. ulici kraljujejo nebotičniki in avtomobili.

limuzinami, avtobusi ... Na širokih pločnikih pisane reke ljudi nikoli ne usahnejo. Tu najdeš ljudi vseh narodov in narodnosti; večina se jih je strpala v kalup Američanov, veliko se jih trudi ohraniti svojo tradicijo. Tako srečuješ Žide v črnih oblekah, s klobuki, z naočniki in dolgimi bradami, azijske lepoticice v sarijih, temnopolte ljudi vseh narodnosti in jezikov Afrike, Latinske Amerike ter druge pripadnike vseh mogočih ras in njihove mešane potomce.

Organizacija je v osemnajstmilijonskem mestu nujno potrebna. Promet, gospodarstvo, informacijsko omrežje, kultura, znanost, umetnost in vse ostale oblike človeškega ustvarjanja so se tu razvile do

Utrip življenja je v mestu izjemno hiter. Po dveh tednih sem se ga navadila in se tako počutila kot del mesta in življenja v njem. Zanimivo je, ko ugotoviš, da je to zelo koristna zadeva, saj ljudje naredijo veliko več in se jim zdi čisto naravno, da je tako. Pravzaprav se zdi, da imajo vsi dovolj časa za vse in ne čutijo neprestanega pritiska zaradi dela ali denarja.

Hrana – hvala Bogu za slovensko hrano – ni dobra. Včasih je res treba izkusiti tujino, da začneš ceniti to, kar imaš doma: mleko, vse mlečne izdelke, kruh, pecivo, kakšno domačo salamo, dobro juho in sploh domače jedi, po možnosti pripravljene iz zelenjave z

Na Brooklyn Bridgeu – celo v velemestu se človek lahko izogne množicam.

popolnosti. Čeprav te ob pogledu na trinadstropni sistem podzemnih železnic, helikopterje med stolpniciami in množico avtomobilov ter letal zajame tesnobni občutek kaosa, te hkrati prevzame tudi vznemirjenje in nekakšen ponos.

Ljudje so vsaj na prvi pogled zelo odprti – še posebej do turistov. Ne vem, zakaj, ampak povsod, kjer sva se z Benjaminom pojavila, so nekako vedeli, da sva iz Evrope. Na moje veliko začudenje Američani Evropo zelo cenijo. Tako je na vsakem izdelku, ki prihaja iz Evrope ali pa tudi ne, na vidnem mestu to tudi jasno označeno.

Zabave seveda ne manjka. Kinoteke, najrazličnejši klubi, bari, številne kulturne prireditve, glasbeni koncerti po trgih, slikoviti Broadway s svojimi mjuzikli in z vsem ostalim, kar si le moreš zamisliti, ti ponujajo vse in še več. Ob vikendih se množice ljudi zgrinjajo v Centralni park, kjer se porazgubijo po mnogih parkih in igriščih, ob jezerih in po zelenicah.

lastnega vrta. Povprečni Američani ne vedo več, kaj je uživati ob zares dobri hrani. Slovenija to še ima.

V New Yorku sem spoznala veliko zanimivih stvari. Poleg njegovih znamenitosti sem začutila utrip gromozanskega aparata, pa tudi njegove majhne dele, ki ga gradijo in bogatijo. Obogatela sem tudi jaz; vem, da bom v New York še odpotovala in tam nadaljevala svojo plesno kariero. Znanja so tam na razpolago vsakomur, ki si jih želi, in v tem pogledu je Amerika res dežela priložnosti. Od vsakega posameznika pa je odvisno, kako bo to energijo izkoristil.

Sponzorjem, ki so mi omogočili, da sem odkrivala – predvsem osebno – Ameriko, se, pozno, vendar iz srca, najlepše zahvaljujem.

ŽIVLJENJE IN ŠTUDIJ V BUDIMPEŠTI

Besedilo in fotografiji: Katarina Keber

ISKANJE STANOVANJA

V Budimpešto sem na Central European University prišla kot Soroševa štipendistka na podiplomski študij zgodovine. Zagotovo si nikoli nisem mislila, da si bom nekoč morala iskati stanovanje v dvomilijonskem mestu, kjer večina govori samo svoj materni jezik. Pri žrebu za študentsko sobo v Soroševem kongresnem centru na Kerepesiju sem namreč izvisela. Sočutni pogledi ostalih kolegov iz Slovenije, ki so imeli občutno več sreče in bili tako varno spravljani v toplih študentskih sobah, mi niso bili ravno v pomoč. Tako se je lov na streho nad glavo po štirinajst dnevnem intermezzu v hotelu Patria začel... S specialko mesta, z načrtom podzemne železnice, tramvajev, avtobusnih prog in primestnega prometa sem poleg polne glave Laszlovih nasvetov, v katere "becirke" naj se napotim in v katere niti slučajno, ter Evinih svaril, naj nujno preverim pogled skozi okna – kaj rado se menda zgodi, da si najameš stanovanje s pogledom na centralno pokopališče, razmišljala predvsem o tem, kako neki se bom pogajala za ceno, ko pa ne znam niti besedice madžarsko ... Nič bolje se ni godilo pisani paleti ostalih kolegov, ki so prišli v Budimpešto študirat iz različnih evropskih in azijskih držav ter ZDA. Ker je v slogi moč, sem svoje sile združila še z dvema kolegicama iz Rusije in po nekaj zanimivih epizodah smo se končno tudi me dokopale do spodobnega stanovanja.

Gospa Juhasz je bila na moč simpatična lastnica starega meščanskega stanovanja na ulici Veres Palne, v petem distriktu v Budimpeštanskem downtownu, le streljaj od znane nakupovalne ulice Vaci. (Med strehami se je iz stanovanja dalo uzreti bel Elizabetin most, ki se elegantno pne nad Donavo in Pešto povezuje z Gellertom, gričem s trdnjavo v Budimu.) Čeprav je gospa veliko in glasno govorila, si z nami ni mogla kaj dosti pomagati, saj je njena mešanica madžarsčine s slovaščino presejala vse naše skupno jezikovno znanje. Nazadnje je zadevo z nami v nemščini kratko in jedrnato uredil njen mož Peter. Z vselitvijo ni bilo pretiranih težav, saj sta moji novi sestanovalki Ekaterina iz Moskve in Galina iz sibirskega Tomska prileteli le z najbolj nujno prtljago, jaz pa na vlak, ki, mimogrede, za dobrih 400 km iz Ljubljane porabi osem ur in spotoma prevozi še del Hrvaške, tudi nisem spravila dosti, sploh pa ne vseh nujno potrebnih stvari, ki jih človek potrebuje čez celo leto. Tako smo bile vse skupaj prisiljene v improviziranje.

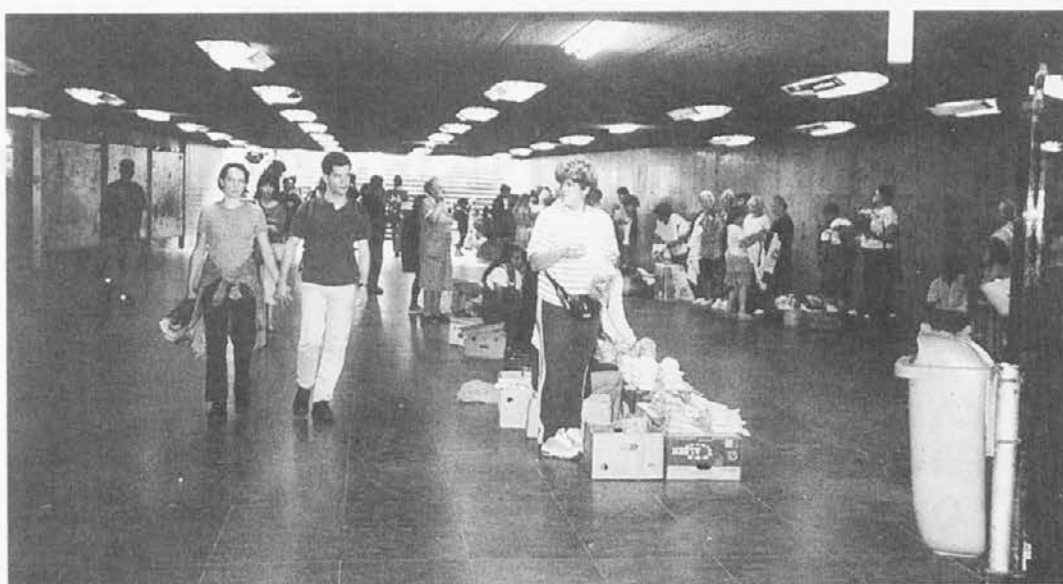
Ker je bila naša univerza ameriška, smo naleteli na nam tuj ameriški način študija, ki te prisili v maksimalno garanje čez teden, vikendi pa so ponavadi služili prepotrebnim sprostitvi, spanju ali pa "nadoknajevanju" snovi. Da je moja domača fakulteta v Ljubljani glede tehničnih zmogljivosti dokaj za časom in seveda skupaj z njo tudi jaz, sem ugotovila, ko sem iskala oglasne deske. Nisem jih našla, ker so nam bile vse informacije od urnika, predstavitve posameznih profesorjev in predmetov do informacij o ocenah ter vse sproti nastale spremembe posredovane z elektronsko pošto. Preko računalnika se je urejala tudi večina birokratskih obveznosti, z njegovo pomočjo pa so potekale tudi individualne razprave s profesorji. V ta namen so nam bili na voljo sanjsko založena in opremljena knjižnica ter več računalniških laboratorijev.

S cimrama sem na Veres Palne št.16 zaživela pestro, presenečenj polno bolj ali manj tipično študentsko življenje kljub temu, da so bili njuni interesi in posledično njun t.i. 'ruski način življenja' diametralno nasprotni mojim interesom. Pri tem imam v mislih predvsem različne kulture bivanja – od prehrabnih in oblačilnih navad dalje. Nekateri stereotipi so se izkazali za še kako resnične. S svojim svetim poslanstvom, da ju evropeiziram, sem kmalu odnehala, ko sta še kar naprej na

Kavana Gerbeaud

Živahna trgovina v metroju

roke prali kavbojke, čeprav smo imele v stanovanju skoraj nov Candijev pralni stroj, in ko sta še naprej vztrajali pri umivanju jaje in banan, čeprav pravzaprav nista znali razložiti, zakaj. Pa sem se vdala in se raje posvetila razumevanju ruske duše v skladu z rekom 'open your mind' in ... začela uživati v njuni družbi. Skupaj z njima sem čez zebro hodila ob rdeči luči in prenehavala biti 'tako neznošno nemška'. Kuhale smo zeljno juho, jedle pošiljke kaviarja Ekaterinine mame iz Moskve in se, kadar je "crknila" centralna, grele s palinko.

PAPRIKE V METROJU

Turisti Budimpešto ponavadi poznajo po Svetem Ištvanu, parlamentu, citadeli, ulici Vaci, Trgu herojev, večerjeh s cigansko glasbo in mogoče še po Matjaževi cerkvi v Budimu. Za samo mesto je zelo težko trditi kaj več kot to, da spada v tip srednjeevropskih mest. Budimpešta ni Praga, še manj Dunaj, čeprav nanj na nek način spominjajo stavbe iz časa Avstro-Ogrske, verjetno po imenu še najbolj bazilika svetega Ištvana. Madžarska prestolnica ima čisto svojstveno identiteto, ki sem jo spoznavala postopoma in me je sčasoma osvojila. Čeprav Donava deli mesto na dva dela, Pešto in bolj monden Budim, mesto ostaja celota, k čemur pripomore cela vrsta slikovitih mostov, pod katerimi nenehoma plujejo rečne ladje. K nikoli ugaslem vrvenju pa najbolj prispeva predvsem raznolikost ljudi, ki živijo v mestu, in pa vedno prisotne trume turistov s celega sveta. Glasba na postajah podzemne železnice, včasih južnoameriška na Astoriji, ali pa zvok bridke violine v podhodu na Vaciju, ki skuša priklicati vsaj nekaj nekdanje avstro-ogrske slave, se kruto bije z bedo neverjetno številnih klošarjev in invalidov, ki beračijo s pomočjo sestradanih psov in spijo pod milim nebom še daleč v jesen ter se pozimi nagnetejo v tople hodnike metroja. Na sploh se zdi, da metro opravlja poleg prometne še celo vrsto drugih družbenih funkcij. Tu spodaj se odvija živahna trgovska dejavnost, ki jo policija dobrodušno tolerira. 'Majhni' trgovci človeka oskrbijo z novo budilko, modrcem ali pa za Madžare

nepogresljivimi paprikami, ki v umazaniji podzemlja delujejo neverjetno sveže.

Mesto ima seveda tudi svojo 'smetano', ki si lahko privoščijo veliko več in ki paprik ne kupuje v metroju. Zdi pa se, da se večina meščanov trudi obdržati v nižjem srednjem razredu. V mestu obstaja peščica starih kavarn, po katerih še vedno veje meščanski duh s preloma stoletja. Gotovo najbolj razpita in polna turistov je slaščičarna Gerbeaud na Vörösmartyju, sledi ji bolj umirjena in skrita kavarna New York na Kalvin teru. Domačinom pa so najljubše simpatične, majhne kavarnice na avenijski Andrassy.

Poleg mesta so se mi v dušo vtisnili predvsem ljudje, s katerimi smo eno leto skupaj delili tegobe in radosti študentskega življenja. Zanimivo je bilo ugotovljati podobnosti in razlike med pripadniki različnih narodov. Neskončne politične debate so odkrivale, da so prastara zavezništva med narodi še vedno živa in da Berlinski zid še zdaleč ni popolnoma porušen. Bogastvo različnih misli in verovanj je bilo koristna terapija za vse.

Eva, madžarska židinja je prirejala nepozabne večerje in je po opravljenem magisteriju emigrirala v Izrael, pri Madžaru Lászlu sta se ob petkih igrala bridž in diplomacija ter se obvezno jedla indijska hrana, sam nadaljuje študij na Oxfordu. Simpatični Romuni Mihai, Ildiko, Daniella in Alice Carmen so se vrnili v službe v Bukarešto delat za borih dvajset dolarjev na mesec, Slovačinja Tamara se je poročila z Nemcem, vojvodinski Madžar Peter zaradi slabih razmer v Jugoslaviji upa, da bo še nekaj časa ostal v Budimpešti, Kanadčanka madžarskega porekla Haynal bo še potovala po Madžarski, Ukrajinke Natalia, Elena in Yevgeniya so odpotovale domov v Kijev, Belorusinja Lada v Minsk, Rusinja Youlia na daljni Sahalin, Maxim in Natalia v Kaliningrad, Ivona, Maja in Sandra v Zagreb, Bojan v Beograd ter Trajčo v Skopje, Velitchka v Sofijo, Matthew in Kevin v ZDA, Američan James pa je dobil službo na univerzi v Trenčinu in že začel akademsko kariero ...

Tudi slovenski študentje smo se vrnili domov in izgubili precejšen del svojega entuziazma, pridobljenega na tuji univerzi, v spopadu s slovenskim šolskim sistemom za priznanje ameriških diplom.

80 LET PLANINSKEGA DRUŠTVA PREVALJE

Jubilej, ki laska in obvezuje

Besedilo in fotografije: Andreja Čibron-Kodrin

»ZAVZEMAMO SE ZA
PRIJAZNO SOŽITJE
ČLOVEKA Z NARAVO«

(Intervju z Ivanom Komprejem,
predsednikom PD Prevalje)

»PD Prevalje se lahko pohvali, da je eno od najstarejših v Sloveniji. Katere ključne dogodke v njegovem razvoju bi veljalo izpostaviti?«

»Planinsko društvo Prevalje je naslednik Mežiške podružnice SPD, ustanovljene v Pliberku 16. 8. 1919. Starejših je trideset podružnic, sedaj samostojnih društev v okviru PZS. Nekoliko je starejša Mislinjska podružnica, katere naslednik je PD Slovenj Gradec.

V prvih letih delovanja je bilo včlanjenih več intelektualcev, ki so širili narodno zavednost med Slovenci. Ob prenosu sedeža na Prevalje in zaradi vključevanja mlajših članov sta se široko razmahnila alpinistična in smučarska dejavnost, čeprav s tem nista bili okrnjeni označevanje in vzdrževanje planinskih poti.

Gospodarska dejavnost društva se navezuje na planinsko postojanko na Uršlji gori, ki jo je društvo dobilo v upravljanje leta 1946. Kočo je bilo treba popolnoma obnoviti, pozneje pa redno vzdrževati in posodabljati. Prizidek iz leta 1984 je omogočil širitev gostinske dejavnosti v društvu in uvedbo novih kulturnih in rekreativnih dejavnosti. Dom omogoča tudi vzgojo mladih v vsakoletni planinski šoli.

Dolgoletna usposabljanja planinskih vodnikov zagotavljajo pogoje za organizacijo varno vodenih planinskih izletov v domače in tuje gore.«

»Glede na število včlanjenega prebivalstva (28 odst.) PD Prevalje precej presega republiško povprečje. Kot dolgoletnega predsednika društva in planinskega vodnika vas sprašujem, kaj je tisti 'magnet', zaradi katerega so Prevaljčani in Prevaljčanke zvesti tej planinski organizaciji?«

Naslovnica jubilejne publikacije

»Na število članov v planinskem društvu smo na Prevaljah upravičeno ponosni. Vsak četrti krajan je naš član. Mislim, da je to zasluga tistih pobiralcev članarine, ki prijazno povabijo vsako leto še nove člane, ko obišejo vsakega 'lanskega' na domu.

Za zvestobo društvu pa smo uvedli priznanja, ki jih podelimo članom za 25-, 40- in 50-letno vztrajanje v planinski dejavnosti.

Vsi člani dobijo letni program dela s seznamom organiziranih izletov in s prijaznim povabilom na redni letni občni zbor. Morda je druženje s planinskim plesom na občnem zboru tisti 'magnet', da navduši tudi tiste, ki se v naravi sproščajo v hoji in v spoznavanju lepih in težavnih plati hribolazenja.«

»Varstvo okolja postaja vse bolj cenjena in upoštevana vrednota. Ali je ekološka naravnost značilna tudi za delovanje PD Prevalje (njegovo postojanko npr. vsako leto obiše več kot 12.000 planincev!)?«

**Uršlja gora
je priljubljena
izletniška
točka.**

»Okoljevarstvena dejavnost je tudi v planinskih društvih zelo pomembna. Nekdanje poudarjanje množičnosti se skuša preusmeriti v kakovost, in sicer na izletih in pri obratovanju planinskih postojank. Vzgoja mladih planincev za varovanje rastlinskega in živalskega sveta je stalnica vseh planinskih šol in tudi organiziranih izletov. Ob planinskih vodnikih vzgajamo tudi 'gorske stražarje', ki skrbijo za pravilen odnos do ohranjanja naravne dediščine.

Čeprav planinsko postojanko na Uršlji gori obišče letno več kot 12.000 planincev, upamo, da narave ne obremenjujemo preveč. V domu uporabljamo naravi prijazno energijo, odpadke in fekalije pa vozimo na urejena odlagališča v dolini. Bazen za zbiranje vode je strokovno vzdrževan in redno nadzorovan. Perilo vozimo prat v dolino.«

»PD upravlja dom na Uršlji gori, nekatere prireditve (npr. Kulturna srečanja, Srečanje družin) so postale že tradicionalne ... Ali v društvu snujete kakšne novosti za program v letu 2000? Kakšna naj bi bila podoba društva v novem tisočletju?«

»Tradicionalna dejavnost v planinskem domu so zimska in poletna kulturna srečanja in srečanja družin v jesenskem času. Društvo omogoča prijetno počutje tudi vsem romarjem in udeležencem maš v cerkvi sv. Uršule. Iz varnostnih razlogov se zimski nočni pohod odvija le v spremstvu planinskih vodnikov tistih društev, ki prevzamejo za svoje člane celotno odgovornost. Množičnosti ne podpiramo.

Planinski dom nudi zavetje ob vzpostavljanju zvez tudi udeležencem srečanj radioamaterjev.

Ob prehodu v novo tisočletje se osnovna planinska dejavnost ne bo bistveno spreminjala. Le več pozornosti bo treba posvetiti še vzgoji za ohranjanje naravnega bogastva. Razmišljamo o uvedbi neke vrste

Povodni mož vabi k počitku.

planinskih šol za družine s poudarkom na prijaznem sožitju človeka z naravo.

Sodelovali bomo tudi z organizatorji 'dvoranskega alpinizma' v domači telovadnici in omogočali povezovanje z alpinizmom v naravnem okolju.

Z usklajevalnimi akcijami bomo poskušali sodelovati tudi z gorskimi kolesarji in s predstavniki drugih sodobnih športov, in sicer za ohranitev skupnega okolja v dobrobit vseh.«

»Gospod Komprij, najlepša hvala za odgovore.«

ZANIMIVOSTI OB POTI NA URŠLJO GORO

Profesor **Stanko Lodrant** je letos izrezljal dve tabli, na katerih oživilja zgodbo o povodnem možu, ki je nekdanj živel na Uršlji gori, in o sv. Uršuli. Prvo so postavili ob izviru, kjer se planinci navadno ustavijo in malo odpočijejo, drugo pa pod vrhom Gore.

Nedaleč od kočice PD Prevalje je ob planinski poti namreč ogromna skala, ob njej pa oznaka, da je v njej odtis "Urškine noge". Prevaljski planinci tako ohranjajo storijo o svoji gori in o Uršuli, kraljici, kot jo je zapisal dr. **Franc Sušnik**. "Z enajst tavžent devicami je pribežala pred pesjani, in ko je na našo goro stopila, se ji je noga ugreznila v skalo: 'Tod so dobri ljudje,' je spoznala, 'še skale so mehke' – in je ostala. In ko je lesni mož videl ves krancelj devic, je pohlevno dejal: 'Kosmat sem in nisem za med nje.'..."

Vinko Möderndorfer pa o nastanku te uršljegorske zanimivosti piše v svojih Koroških ljudskih pravljicah in pripovedkah, in sicer v tisti o Črni babi in Povodnem možu. Ko je namreč sv. Uršula šla na Plešivec, se ji je na Jelenovem pašniku udrla noga v skalo. "Vdolbina v kamnu je ostala, vanjo pa še danes vtikajo romarji noge in prepričani so, da jih potem nikoli več ne bodo bolele. Marsikom se je že zgodilo, da je lahko spravil nogo v vdolbino, iz nje pa zelo težko."

"Lodrantova tabla"
pojasnjuje nastanek "Urškine noge".

JUBILEJNA BROŠURA

Ob 80-letnici prevaljskega društva je izšla knjižica, že šesta v njegovi "zbirki" jubilejnih publikacij. V njej 13 piscev objavlja 15 prispevkov.

Uvodne besede sta napisala župan **Matic Tasič** in predsednik PD **Ivan Komprej**. **Ivanka Komprej** povzema bogato društveno zgodovino, **Mirko Mlakar** pa predstavlja delo koroškega meddruštvenega odbora planinskih društev. **Franc Telcer** piše o gorski reševalni službi, **Lenka Sušnik** pa analizira izletniško dejavnost v zadnjem petletnem obdobju. Sledi intervju **Andreje Čibron-Kodrin** s **Stankom Lodrantom**, nekdanjim dolgoletnim predsednikom PD in vsestranskim

ustvarjalcem. Besedilo o cerkvi na Uršlji gori je izpod peresa **Silve Sešel**. Avtorica zapisa o Kulturnih srečanjih je njihova organizatorica **Ivanka Komprej**. **Stanko Lodrant** razkriva, kako je nastala njegova "kulturna zbirka" na Uršlji gori. Zanimiv je članek **Franca Verovnika** o starih razglednicah z motivi Uršlje gore, kočice in cerkvice. Po sledih križa na Gori se je odpravil **Franc Telcer**. Delo na oddajnem centru RTV Slovenija na vrhu Uršlje gore predstavlja njegova posadka. **Simona Šuler-Pandev** je sestavila bibliografijo PD Prevalje in Uršlje gore od leta 1984 do 1999. Publikacijo zaključuje tekst o občini Prevalje avtorja **Mirka Osojnika**.

Brošura, ki ima 60 strani formata A 5, 18 črno-belih in barvnih fotografij različnih avtorjev ter risbe **Stanka Lodranta**, je izšla v nakladi 500 izvodov.

PROSLAVA NA URŠLJI GORI

Visok jubilej PD Prevalje so njegovi člani in prijatelji praznovali 28. avgusta 1999 na Uršlji gori. Prireditev so združili s tradicionalnim Srečanjem koroških planincev.

Slavnostni govornik je bil Andrej Brvar, predsednik PZS. Ob tej priložnosti je PD Prevalje za dobro sodelovanje podelil priznanja PZS, MDO Koroška in Občini Prevalje (prevzeli so jih predsednika Andrej Brvar in Mirko Mlakar ter župan Matic Tasič). Stanko Lodrant je dobil društveno priznanje za delo na kulturnem področju. Priznanj pa je bil deležen tudi slavljeneec: izročila sta mu jih predsednika PZS in MDO Koroška.

Prireditev, ki se je je udeležil tudi predsednik RS Milan Kučan s soprogo Štefko, je povezovala Mojca Prašnički, kulturni program pa so sooblikovali peveci MoPZ Vres s Prevalj in recitatorja ravenske gimnazije z odlomki iz del dr. Franca Sušnika. Za zabavo je igral Trio Avrikelj.

Trije predsedniki na vrhu Uršlje gore: Milan Kučan, predsednik RS; Andrej Brvar, predsednik PZS in Ivan Kompnej, predsednik PD Prevalje.

Čeprav vreme ni bilo najlepše, je na svečanost prišlo veliko planincev, ki jih je nagovoril tudi predsednik Milan Kučan.

Obiskovalci so si ogledali tudi cerkev sv. Uršule, ki je najvišja cerkev na Slovenskem. To je bila tudi priložnost za fotografiranje s prvo damo Slovenije.

(Foto: avtorji fotografij na tej strani so neznani)

PABERKI S PLEZALNE POTI PO ZDA

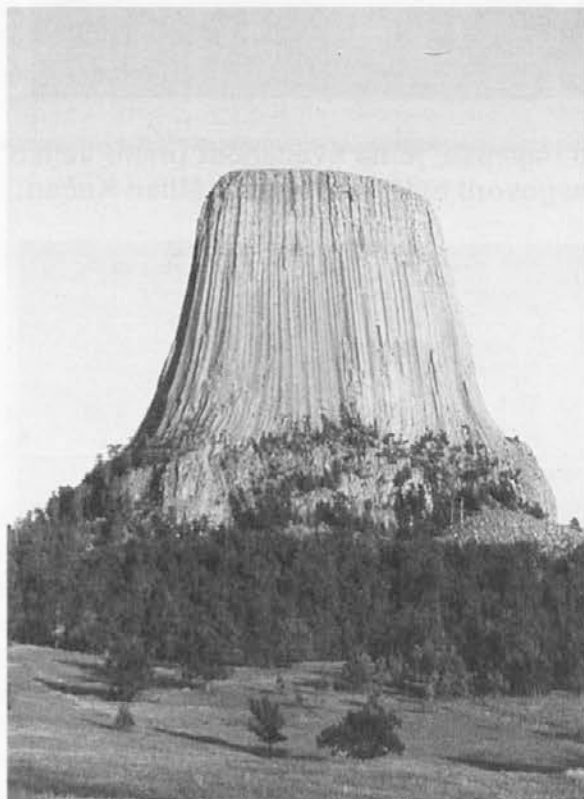
V deželi plezalnih užitkov, čudes narave in zanimivih ljudi

Besedilo in fotografije: Brane Vezonik

10. 7. 1999

Po celodnevni vožnji okrog in počez Yellowstonskega parka, ki je bil prvi narodni park na svetu in meri toliko kot približno pol Slovenije, po prvem srečanju z bizonom, ki je bil po najini oceni velik za dva naša bika, in po zadnjem ogledu izbruha gejzira, katerega vroča voda je zaudarjala po gnilih jajcih, z Markom zapuščava park s prijetnimi vtisi o čudesih narave.

Pred nama je že neskončno ravna cesta, ki naju bo pripeljala pod Devil's Tower (Hudičev stolp). Stara indijanska legenda pripoveduje, da so se nanj zatekli Indijanci pred pobesnelo medvedko, ki je s kremplji razbrazdala vzpetino, ko je hotela splezati nanjo. Stolp je vulkanskega izvora in v stoletjih je erozija na njem ustvarila vrsto počí, ki segajo od tal do vrha. Najlepši je ob

Hudičev stolp

Do plezališča Sherwood Forest
po vrvi čez reko

sončnem zahodu: takrat je ves rdečkast in vabljev. Tehnika prostega plezanja je v teh počeh čisto nekaj drugega kot v naših apnenčastih stenah, kjer se zmeraj najde kak oprimek; tu pa sta uporabna v glavnem samo oporna tehnika in gvozdenje – občutek je na trenutke prav čuden, a tudi temu se moraš privaditi.

12. 7. 1999

Prvi raztežaj nama ni delal nobenih težav, a že drugi je pokazal zobe, vendar tudi tega

zmoreva brez težav. Ko stojim na polici pod tretjim in najtežjim delom smeri, zamišljeno opazujem pokrajino pod seboj. Iz tega stanja me zdrami Marko, ki pravi: »Popusti, štrik se je zatakno!«

Zadevo prav hitro reši, a mojo pozornost zdaj pritegne rdeče-siva korenina, ki dober meter od mene raste iz počí, po kateri nameravava nadaljevati plezanje. A, glej ga, šmenta! Korenina zaniha in se premakne za celo pest navzgor. Hitro se izkaže, da je to kača. Ko je Marko pri meni, jo oba skušava z zabeljenimi furmanskimi vzkliki pregnati, kar pomaga, saj se kačon lepo, prav počasi odplazi naprej. Nekaj časa ga še gledam, nato pa odplezam za njim. Sprva počasi, potem pa moram že malce pohiteti, kajti noč že kaže zobe. Med plezanjem vseskozi nameščam zatiče in metulje, da bi me v primeru padca zadržali v steni. Globina narašča, kačonu pa se sploh ne mudi; opazuje me, vsaj tako se meni zdi, nekajkrat tudi zasika. Sprašujem se, koga je bolj strah. Moči mi že tudi

zadnjič in nikoli več!«, dodam še debeli pripis: »Mrzim počí!« Čez steno vrževa vrv, prvič in še drugič, ter se »pripeljeva« k najinim čokoladnim sponzorjem. Prav veseli so naju – vrv se jim je namreč zataknila in je sploh ne morejo izvleči. Imajo srečo, da sestopava prav tu. Pomagava jim rešiti konce vrvi. Le-ta je namreč tako razrezana, da je bo vesel le kakšen mulec, ker jo bo lahko prav hitro spremenil v tarzanko. Čez dobro uro smo že v njihovem taboru, kjer naju pogostijo z ledeno mrzlim Budweiserjem – kraljem piva. Za popotnico pa dobiva še mali karton te tolikokrat opevane pijače.

4. 7. 1999

Pozno popoldne se pripeljeva v mesto Lander, kjer obnoviva zalogo hrane, dokupiva nekaj kosov opreme ter nabaviva plezalne vodnike o okolici. Ob majhnem jezeru, ki bo postalo najina kabina za

**Arches
v Utahu**

počasi zmanjkuje, a glej, o pravem času se poč malo odpre in kačon izgine v njej. Brez pomislekov tiščim roke za njim v odprtino in hitro pridobivam višino. Kmalu je konec raztežaja, pa tudi opreme mi je že zmanjkalo. Na varovališču sezujem plezalnike in pokličem prijatelja, naj mi sledi.

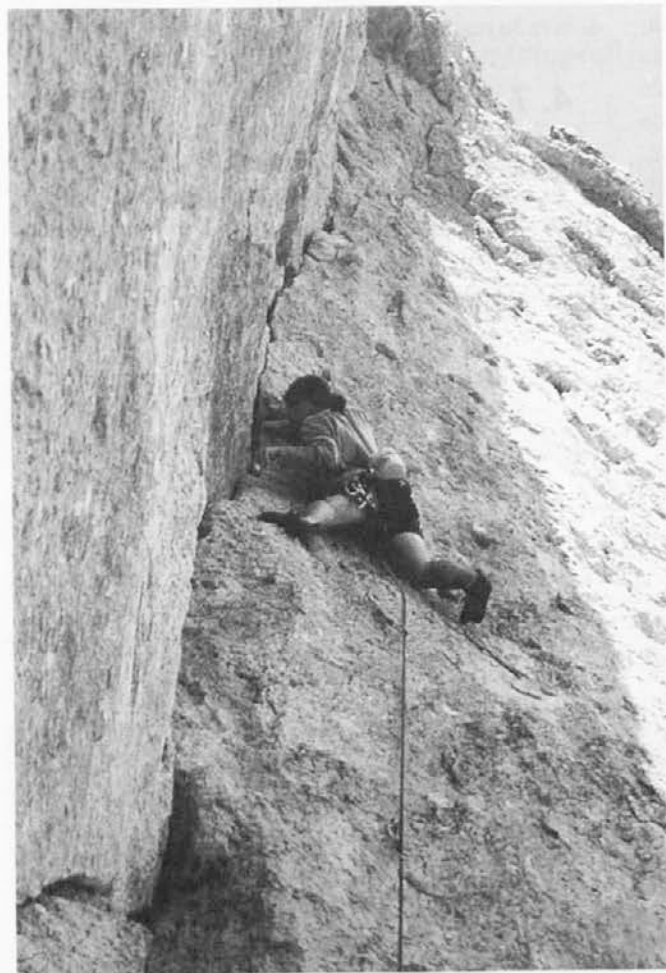
Z nama so na polici še štirje Američani, ki se glasno »dogovarjajo«, kako in kaj. Vsi imajo že »poln kufer« smeri, ki ji očitno še niso dorasli, pesti pa jih tudi vročina. Odločijo se za povratek. Nama pa zapustijo tablico čokolade, ki se ji ne moreva dolgo upirati. Do vrha imava še dva raztežaja in »varianto za ta pridne«. Čez debelo uro sva na vrhu Stolpa in že se podpisujem v vpisno knjigo: »Brane prvič,

tuširanje in pipa obenem, prebijeva še eno noč na prostem – v družbi sitnih komarjev.

Po obilnem zajtrku se odpeljeva v Wild Irish, prijetno presenečena nad urejenostjo smeri in okolice. Cel dan plezava po gladkih previsnih ploščah v tako imenovanem sektorju Rode Hard. V sosednji smeri je Žid. Marko pohvali njegovega psa: »Kako je lep in prijazen.« Žid pa odvrne: »Res je lep, a ga bom vseeno pojedel, ko bo poginil.« Pri tem se na široko zasmeji ter pokaže snežno bele keramične zobe. Obenem pa naju opozori, da je danes 4. julij, dan neodvisnosti, in da bodo Američani spet »noreli«.

Zvečer odideva v muzejsko mesto Atlantic City, ki je takšno, kot bi bilo še iz časov »zlate mrzlice«. Gledava in se

čudiva pripravam za praznovanje. Ko se sprehajam med temi pripomočki za spuščanje raket, bombic in drugih priprav za kaljenje nočnega miru, me ogovori debeli farmar z dvojnimi hamburgerjem v roki: »To bo zabava – to smo delali 75 dni nad Bosno.« Kislo se mu nasmehnem in, ne meneč se za njega in njegovo (ne)znanje zemljepisa, odideva s kolegom v »saloon«. Tam igrajo »čisto ta pravo« country glasbo. Kitarist na bendžu nama zatrdi, da so fantje iz ansambla boljši kot Rolling Stonsi, saj igrajo skupaj že 40 let.

Plezanje v Sinks Canyonu

26. 7. 1999

Do plezališča Sherwood Forest v Boulder Canyonu je zanimiv pristop, saj se moraš po vrvi, ki je napeljana čez razpenjeno reko, zapeljati na drugo stran brega. Če imaš srečo, lahko za trenutek vidiš iz ptičje perspektive, kako se ti približuje kanuist ali kajakaš.

Sredi plezarije naju dež pošteno namoči. Proti večeru se padavine še okrepijo, tako da najina kuhinja pušča, zato raje odideva v rudarski kraj Nederland na pico.

Tam naju, seveda, takoj povprašajo, kdo in od kod sva. Tu je ogromno plezalcev in eden od njih pove, da je imel yuga in da manjšega avta še ni vozil, a naju

vseeno pogosti s pol galone piva ter povabi na vrtno zabavo, vendar se ji zaradi dežja odpoveva.

29. 7. 1999

Prsti so postajali vsak dan trši, malo tudi že otečeni, a vseeno nama je uspelo preplezati smeri, ki nama bodo ostale še dolgo v spominu. Marko je po večkratnem poskusu uspel v smeri Easin Ridin z oceno 6c+, kar je njegova trenutno najtežja smer. Sam pa sem uspel preplezati smer z oceno 7b na pogled in ponoviti osebni rekord v tej disciplini plezanja.

Za nama je bilo mesec dni plezanja po štirih vrstah kamenin, 120 različnih smeri, 7600 prevoženih kilometrov, prečkanje petih držav, opuščeni rudniki zlata, srečanja s čisto pravimi Indijanci, Sončni ples in še mnogo drugih stvari, ki jih še podoživljava in se jih ne da meriti z denarjem. A s prstom po zemljevidu že iščem nove izzive ...

Pripis

V juliju 1999. leta sva Brane Vezonik (Alpinistični klub Ravne na Koroškem) in Marko Pratnekar (Alpski klub Mežica) plezala v ZDA, in sicer v Coloradu in Wyomingu. Prednost sva dajala plezanju na pogled. Obiskala sva plezališče Table Mountain, več plezališč v Boulder Canyonu, Sinks Canyon, Wild Irish ter Hudičev stolp, na katerega sva se tudi enkrat povzpela. Preplezala sva 120 smeri od 6. do 9. stopnje.

Vsem, ki so nama pomagali, se še enkrat prav lepo zahvaljujemo.

Slovarček

- Metulji in zatiči: tehnični pripomočki, ki jih pri prostem plezanju uporabljamo samo za varovanje.

- Varianta za pridne: Če zgrešiš originalno smer in plezaš tam, kjer je precej težje od načrtovanega.

- Na pogled: Smer preplezaš v prvem poskusu, pred vzponom je sploh ne poznaš.

- Raztežaj: del smeri, izmerjen z dolžino plezalne vrvi.

VABILO NA NEDELJSKI IZLET

Besedilo in fotografije: Andreja Čibron-Kodrin

S FLOSOM PO DRAVI

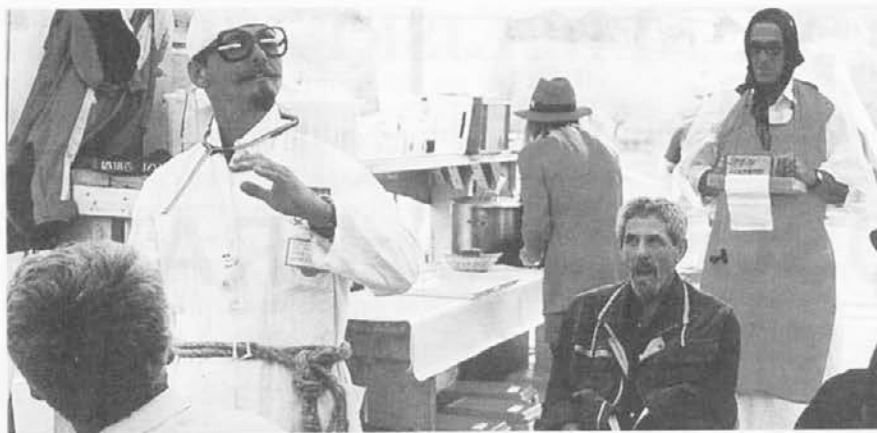
Drava je zaradi splavarstva tudi prebivalcem Dravske doline nekdaj pomenila okno v svet. Zaradi zgraditve hidroelektrarn in uvedbe novih komunikacij je flosarstvo zamrlo, a pred tremi leti v Javniku pri Ožbaltu zopet zaživelo, čeprav le za popestritev turistične ponudbe v občini Podvelka.

Kormoniš (krmar) Franjo Šarman je s svojimi Dravskimi splavarji obudil obrt, s katero se je ukvarjal tudi njegov ded. Turistom, največkrat zaključenim skupinam, ponujajo krajšo (dveurno) ali daljšo (štiriurno) vožnjo, v njihovi dodatni ponudbi pa je tudi najem splava. Splavarjenje poteka od maja do oktobra.

Turistični splav je prav takšen, kakršni so bili nekdaj flosi, ki so večinoma služili za splavljanje lesa. Zaradi udobnosti in varnosti potnikov pa ima dva dodatka: platneno streho in vravno ograjo. Nanj – meri 100 m² – se lahko vkreca 50 turistov.

Gostje na splavu niso ne lačni ne žejni: flosarski "frajli" jih za dobrodoščilo sprejmeta s kruhom in soljo, nato sledi izdatnejša, značilna flosarska malica: golaž, polenta in domač ržen kruh ter pijača, za konec pa še flosarska kava, skuhana na odprtem ognjišču na splavu.

Medtem ko splav skoraj neopazno polzi po zeleni Dravi, katere največja globina je 23 m, izpeljejo gostitelji prikaz sprejema v flosarski ceh.

V šaljivem programu (ki je manj primeren za otroška ušesa) najprej ocenijo kandidatovo primernost, po uspešno prestanih preizkušnjah pa sledi še flosarski krst.

V Javniku so zdaj urejeni: parkirišča, prostor za zbiranje oziroma počitek turistov in pomol. V nekaj letih naj bi tam zrasla prava turistična vasica s splavarskim muzejem v preurejeni stari hiši in gostišče, ki bo ponujalo tudi izvirno flosarsko (domačo) hrano. (V projekt se je po strokovni plati vključila katedra za prostorsko oblikovanje na fakulteti za gradbeništvo v Ljubljani, splavarske turistične delavce pa podpira tudi občina.)

Splavarjenje s Šarmantnimi fanti in dekletoma pa je svojevrstno doživetje že zdaj, saj prežene nelagodne občutke o Dravi kot o neprijazni, nevarni reki, kakršna se večini zdi, ko jo zre z obrežja.

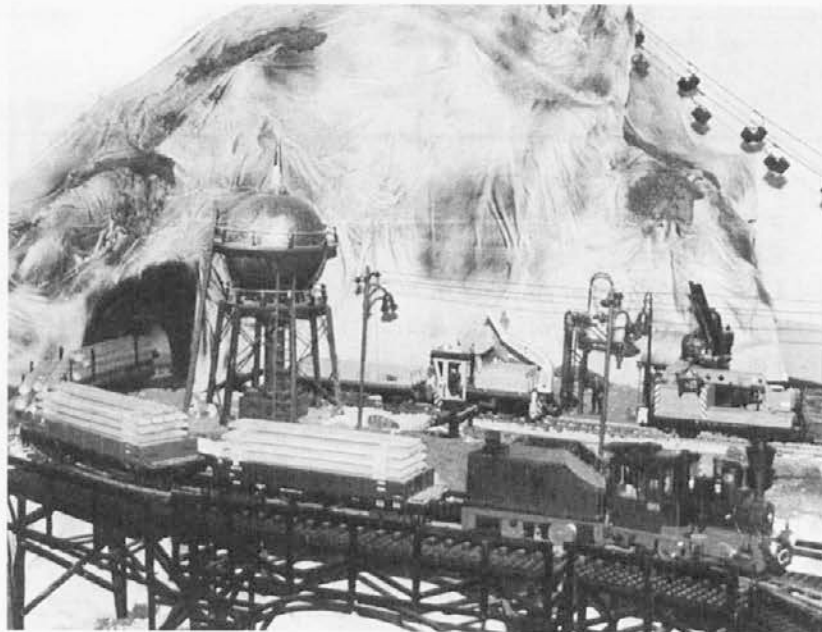
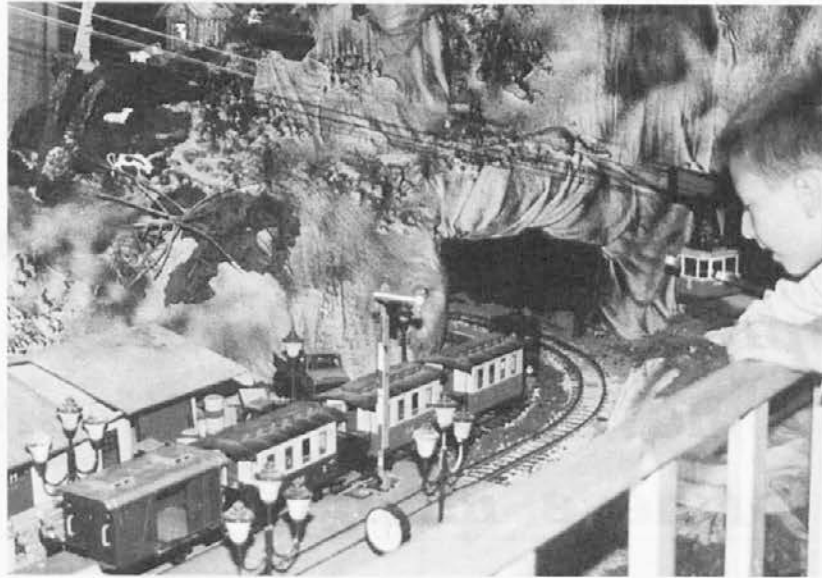

MINIATURNI SVET ŽELEZNICE

Zgornja Savinjska dolina se ponaša z mnogimi naravnimi in kulturno-zgodovinskimi zanimivostmi, ki so jim v Gostišču Pirnat v Letušu letos maja dodali še dve turistični privlačnosti: maketo vlakov (v merilu 1 : 22,5) in maketo Zgornje Savinjske doline (v merilu 1 : 10.000).

Štiri približno meter dolge vlakovne kompozicije vozijo po tirih skozi različne pokrajine na 60 m²; tako si lahko ogledamo miniaturno železniško postajo, predore, mostove, gondolsko žičnico, grad, žago, transformatorsko postajo, rudnik, industrijsko središče ipd. Model železnice, ki je po zatrjevanju lastnikov največji v Sloveniji in za izdelavo katerega so porabili tri mesece dela, pritegne tako otroke kot tudi odrasle, saj se lahko o razvoju železnice v svetu in pri nas ter o vrstah lokomotiv poučijo tudi iz razstavljenega gradiva.

Pritegne pa tudi model Zgornje Savinjske doline v velikosti 2 x 3 m, saj s pritiskom na gumb zasveti izbrana točka (vrh gore, planinska koč, kraj ipd.).

Bralcem, sodelavcem, pokroviteljem in vsem drugim prijateljem Koroškega fužinarja se zahvaljujemo za zvestobo, naklonjenost in podporo.

Ob tej priložnosti izrekamo tudi iskrene želje:

***Naj božični in novoletni
praznični dnevi minejo čim lepše,
novo leto pa naj prav vsem
prinese mnogo sreče, uspeha in
zdravja.***

Na svidenje prihodnje leto, predvidoma maja.

Uredništvo

P. S.: Pišite nam, kako vam je všeč Koroški fužinar. Veseli bomo vsakega predloga, kako ga izboljšati.

Koroški fužinar je ustanovila Železarna Ravne leta 1951. Ta številka je izšla s pomočjo objavljenih pokroviteljev. Izdal in založil jo je Fužinar Ravne, d. o. o., Koroška cesta 14, Ravne na Koroškem.

Uredništvo: glavna in odgovorna urednica mag. Andreja Čibron-Kodrin, tehnična urednica Jelka Jamšek. Lektoriranje: Miran Kodrin, prof.

Tel.: 0602 21 131, int. 6305 (urednica).

Fotografije so prispevali navedeni avtorji oziroma avtorji besedil in uredništvo oziroma arhiv Koroškega fužinarja.

Tisk: SŽ ZIP center, d. o. o., Ravne na Koroškem.

Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Ur. list RS št. 89/98) sodi časopis med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 %.

Ponatis prispevkov ni mogoč brez dovoljenja uredništva.

POKROVITELJI

SLOVENSKE ŽELEZARNE
METAL • RAVNE d.o.o.

2390 Ravne na Koroškem • Slovenija

**KOS
IN
PARTNERJI**

ODVETNIŠKA PISARNA O.P.-D.N.O.
Koroška cesta 14
SI-2390 Ravne na Koroškem

Odvetniki:
MIRAN KOS
SUZANA LEŠ
EMA KOTNIK
ERIKA NABERNIK

SŽ-STROJI IN TEHNOLOŠKA OPREMA d.o.o.

RAVNE na Koroškem

Ravne na Koroškem • Slovenija

ENERGETIKA
RAVNE d.o.o.

Koroška cesta 14
SI-2390 Ravne na Koroškem
Slovenija
Telefon: 0602 / 21 131
Fax: 0602 / 21 762

KOROŠKI
97,2 FM **Radio**
SLOVENJ GRADEC

Styria
Vzmeti

Styria Vzmeti d.o.o.
Koroška c. 14 - 2390 Ravne na Koroškem - Slovenia
Tel.: +386(0)602 287 691 - Fax: +386(0)602 20 793
E-mail: ravne@styriagroup.com

TRANSKOR
PREVOZI • SERVIS • TRGOVINA

SALUS

2392 MEŽICA

Ob Meži 11

**Varovanje oseb in
premoženja
Urejanje okolja**

VOgard
d.o.o.

SLOVENSKE ŽELEZARNE
NOŽI • RAVNE d.o.o.
2390 Ravne na Koroškem • Slovenija

IKD, d.o.o.

Na Šancah 80
2390 Ravne na Koroškem

Partizanska c. 2, 2390 Ravne

študijska knjižnica

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
RAVNE

VP 260/1999 d

658(497 12)(085 3)

3004747

COBISS o